

P 365(2)

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

TK

az OKDT
és a KMK
folyóirata

1974

Kölcsönözhető

4

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
és Dokumentációs Tanács,
a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

20. ÉVFOLYAM
1974. 4. SZÁM

Szerkesztő bizottság:

Arató Attila, Arató Ferenc,
Gallai Ervin, Gerő Zsoltné,
Héberger Károly, Kertész Gyula,
Kövendi Dénes, Láng Imre,
Németh Zsófia, N. Rác Aranka,
Rejtő István, Ruzsás Lajosné,
Szurmay Ernő, Zircz Péter

Főszerkesztő: Sebestyén Géza

Szerkesztők: B. Nagy Ernő
Vajda Kornél

Szerkesztőség:

Budapest VIII., Múzeum utca 3.
Telefon: 134-000, 272. m.
Megjelenik kéthavonként.
Előfizetési díj: 90,- Ft.
Egyes szám ára: 15,- Ft.

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda.
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató.
Készült az NPI sokszorosító üzemében.
4030-74

Felelős vezető: Mátrai Emil.
Példányszám: 700
Terjedelem: 10,31 A/5 ív
Terjeszti a Magyar Posta
Index szám: 26 408

KÖNYVTÁRI

FIGYELŐ

TARTALOM

A hazai könyvtárközi kölcsönzés helyzete és problémái (CHOLNOKY Győző)	295
Könyvtárközi kölcsönzések statisztikai vizsgálata a folyóirat- állomány fejlesztése szempontjából (KOKAS Endréné - KOVÁTS Zoltán)	310
A folyóiratállomány vizsgálata az igénybevétel alapján (DÖMÖTÖR Lajosné).	313
A nyugat-német egyetemi könyvtárak szervezeti átalakulása	322

Hazai körkép

A gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátásának alakulása a távlati fejlesztési programok tükrében (N. RÁCZ Aranka)	334
--	-----

Kitekintés

OSTI. Az első öt év. A Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Hivatal működése 1965-1970	346
A szlovák könyvtártudományi kutatás jelenlegi helyzete és perspektívái (H. HOGH)	359
A BIBLIOS gyarapítási, feldolgozási és nyilvántartási rendszer Elektronikus adatfeldolgozás a svéd közművelődési könyv- tárakban (Svante HALLGREN)	365
Közönségkapcsolat és könyvtárpropaganda. (A svájci könyvtá- ros egyesület ankétja)	369
A nemzetközi könyvtári-informatikai szakajtó képviselete a legnagyobb szakmai referáló lapokban és a hazai tanulsá- gok (SÁRDY Péter)	373
A British Library szervezeti felépítése	381
A tudományos-műszaki tájékoztatás országos rendszerének ki- alakítása Bulgáriában (E. HRISZTOVA)	386
A tudományos közlemények kollektív szerzőségéről (A. V. SAFRANSZKIJ)	387
	388

Fórum

A szakirodalmi ellátás biztosítása (HÉBERGER Károly) . . .	391
A drezdai gépesített kölcsönzési nyilvántartásról (MÓRA László)	394

Szemle

VARGA Rózsa - PATYI Sándor: A népi írók bibliográfiája (ism.: ILLÉS Zsuzsa)	395
KÁRÁSZ József: A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája (ism.: NEMÉNYI László)	396
HEGYI Nándor - ALMÁSY László: Gyártmányismertető elő- állítás és szakirodalmi felhasználása iparvállalatoknál (ism.: HORVÁTH Tibor)	399
The SMART Retrieval System (ism.: SÁRDY Péter)	400
Fejér megyei Könyvtáros (ism. B. Nagy Ernő)	405

E számunk munkatársai: CHOLNOKY Győző (KMK), DÖMÖTÖR Lajosné (VVEKK), FALLIER Erika (OSZK), FUTALA Tibor (MM Könyvtároszt.), HÉBERGER Károly (BMEKK), ILLÉS Zsuzsa, HORVÁTH Magda, HORVÁTH Tibor (KMK), KOKAS Endréné (VVEKK), KOVÁTS Zoltán (VVEKK), MOLNÁR Ágnes, B. NAGY Ernő (MM Könyvtároszt.), NAGY Péter (KMK), NEMÉNYI László (Székesfehérvári Megyei Könyvt.), PÁLVÖLGYI Endre (FPK), N. RÁCZ Aranka (MM Könyvtároszt.), SÁRDY Péter (MM Könyvtároszt.) és SONNEVEND Péter (KMK).

A hazai könyvtárközi kölcsönzés helyzete és problémái

CHOLNOKY Győző

A kiadói tevékenység eddig soha nem tapasztalt fellendülése még a nagy tudományos könyvtárakat is megoldhatatlan feladat elé állítja a dokumentumok tartalmi teljességű gyűjtésében. A használók legfontosabb rétegei számára viszont elengedhetetlen a teljes informáltság biztosítása, tekintet nélkül az egyes könyvtárak állományainak hiányaira. Ennek az ellentmondásnak a feloldására integrálódtak az egyes országok könyvtárai könyvtári rendszerekké, területi vagy gyűjtőköri alapon. Az integráció keretében a nagy könyvtárat nem az különbözteti meg elsősorban a kicsitől, hogy több dokumentumot tárol, nagyobb létszámmal dolgozik, hanem az, hogy - az ellátási rendszer megfelelő szintjén - szervezőjévé válik a könyvtárközi együttműködés különféle formáinak. E funkciója központi szolgáltatásokban realizálódik, a nemzeti bibliográfia rendszerétől egészen az egyetemi könyvtárak központi katalógusáig. Köztudott, hogy a könyvtárközi kölcsönzés rendszere is része a központi szolgáltatások rendszerének, lévén az információk szolgáltatásának olyan - eredeti szöveget prezentáló - változata, amely nemzetközi méretekben is függetleníti a használatot a tárolás helyétől. A III. könyvtárügyi konferencián megfogalmazott követelmény, mely szerint "minden dokumentumot mindenütt hozzáférhetővé kell tenni", ugyanis csak úgy teljesülhet, ha egy könyvtárba való beiratkozással az olvasó jogot formálhat az illető ország, sőt a világ összes nyilvános könyvtárának használatára is. Tény, hogy nálunk e jog érvényesítésére a könyvtárközi kölcsönzésről szóló, 126/1963. MM sz. miniszteri utasítás formálisan garanciát nyújt. Sőt, a felmérés adataiból az is kiderül, hogy országos átlagban a kérések viszonylag gyorsan (alig két hét alatt) teljesülnek, és - még a fejlett könyvtárúggal rendelkező országokhoz képest is - rendkívül (sőt irreálisan) alacsony a megírsult kérések aránya.

A kérdés csak az, hogy e kedvező paraméterek mögött az országos szakirodalmi ellátásnak miféle minősége húzódik meg. Nem kétséges, hogy a szakirodalmat hivatásszerűen használó rétegek számára a magyar nyelvű irodalom közel sem biztosít teljes informáltságot, még az indukció szintjén sem. Pedig a könyvtárközi kölcsönzésnek, mint a központi szolgáltatások egyik típusának, az országos ellátási rendszer optimumkövetelményét kell szolgálnia. Hasonlással élve: a háborúk legsúlyosabb veszteségeit, az elesettek számát a történészek egy része - helyesen - megtoldja az elmaradt születések számával. A könyvtárközi kölcsönzés hatékonyságának megítélésénél sem az a mérvadó csak; hogy mi van, hanem - a valóságot vulgarizáló egyszerűsítést elkerülendő - végső soron az is, hogy mi lehetne, pontosabban: a szolgáltatás-

nak milyen kérések kielégítését kell biztosítani. Az elemzésben a következőképpen érvényesült a szolgáltatás kétszintű közelítésének az igénye.

Az első két részben a OSZK és a KMK által 1972 szeptember és december között közösen regisztrált kölcsönzések megoszlását először egy-egy (jellemző) paraméter (dokumentumtípus, megjelenési forma, szak, nyelv, kérő, kölcsönző könyvtár gyűjtőköre, stb.) függvényében mutattuk ki, majd a minták között ismérvi-kapcsolatok tükrében értékeltük.) Az utóbbinál az átfutási időt tekintettük végső függő változónak. A szolgáltatás minősége - első, mondhatni formai megközelítésben - azon múlik, hogy teljesítik-e a kérést, és ha igen, mennyi idő alatt. Az előbbi a teljesülés-meghiusulás aránya, az utóbbit az átlagos átfutási idő alakulása jelzi. Mivel a megíusult kérések aránya irreálisan alacsony értéket mutatott, elemzéseink súlyát az utóbbi összefüggésekre helyeztük. Itt tehát minden tényezőt aszerint értékeltünk, hogy az átfutási idő rövidülését, vagy hosszabbodását váltják-e ki. A második szinten több tényező együttes hatásának mérésével és szöveges elemzésével kívántuk a szolgáltatást aszerint értékelni, hogy működése megfelel-e az országos ellátási rendszer hatékonysági követelményeinek. Így kerestünk már arra is választ - a kiemelt könyvtárak paramétereit tételesen elemezve - hogy mi okozza az átfutási idő rövidülését vagy hosszabbodását. Ez ugyanis ellentétes minőségek (ti. az ellátási rendszer szempontjából) eredője lehet. Ilyen értelemben egyáltalán nem mindegy, hogy a rövid átfutási idő a magyar nyelvű könyvek domináns jellegével vagy idegennyelvű folyóiratközleményekről készített másolatokkal párosult, főképp akkor nem, ha mindkét könyvtár országos jellegű tudományos alapkönyvtár. Mivel formailag mindkét kölcsönzés-típus jó, a következtetés nem lehetett más, mint az, hogy az előbbi ok miatt rövid átfutási időt produkáló könyvtár szolgáltatását (kurrens magyar könyvek) az ellátás egy alacsonyabb szintjén kell bevezetni, az igény egy általánosabb szintjéhez illesztve (megyei könyvtár). Ezen a ponton kapcsoltuk be az elemzésbe a regionális ellátás követelményeit.

A jogszály kritikájával direkt módon nem foglalkoztunk: következtetéseinkből azonban adódnak a rendelet fogyatékoságai is, hiszen az elemzés tulajdonképpen a szolgáltatás feltételeit minősíti, ezek érvényesülését viszont a jogi keretek szabják meg.

A MÓDSZERRŐL

Mivel a szolgáltatást nem mint az egyes könyvtárak tevékenységét kívántuk vizsgálni, hanem mint a központi szolgáltatások egyik válfaját, az elemzés tárgya a folyamat volt. A folyamatot jellemző paraméterként a következő tényezőket választottuk:

- kérő és teljesítő könyvtár (szak, típus és körzet szerint),
- a közvetítő könyvtárak száma a folyamatban,
- dokumentumtípus
- a megjelenés formája (eredeti, másolat),
- a megjelenés éve,
- a dokumentum nyelve, szakterülete
- átfutási idő.

A rendszert meghatározó tényezőket nem tekintettük egyenlő súlyúnak. Az összes faktort a kölcsönzések átfutási idejére való hatásában értékeltük. Ezek egy része közvetlenül kapcsolatba hozható az átfutási idővel (kérő, teljesítő könyvtár szak szerint, stb.), más részük csak indirekt módon (nyelv, kiadás éve, stb.). Ilyen esetekben lépcsőzetesen következtettünk a páronkénti összefüggések alapján. Első közelítésben a kiadványtípus – átfutási idő kapcsolatából például bizonyítható, hogy a könyvek esetében az átfutási idő szignifikánsan rövidebb a többi dokumentumtípusénál. A dokumentumtípus – nyelv kapcsolatpárban viszont igen erős korrelációt mutat a könyv a magyar nyelvvel. Miután végső soron a tényezők átfutási időre gyakorolt hatását vizsgáltuk, végülis a két ismérvpár együttes érvényesülése esetében igen nagy valószínűséggel állítható, hogy a magyar nyelvű dokumentumok is a rövidebb átfutási idővel párosulnak.

Technikailag az volt tehát a feladat, hogy a legnagyobb forgalmat bonyolító regisztrálásra felkért könyvtárak teljeskörűen feljegyezzék azokat a kölcsönzéseket, amelyekhez mint kérők, teljesítők, vagy akár csak mint közvetítők kapcsolódtak, méghozzá azzal a megköttéssel, hogy végül áttekinthetést nyerjünk a teljes folyamatról. Erre a célra az OSzK Könyvtárközi kölcsönzésének vezetőjével (TAMÁS Péterrel) szerkesztett elemzőlapot küldtünk szét a bevont könyvtáraknak. A minden kölcsönzésről kiállított bizonylat adatai tulajdonképpen két csoportra oszthatók: az egyik magának a folyamatnak (kérő, közvetítő és teljesítő könyvtár, átfutási idő), a másik a dokumentumnak a jellemzői (a kiadvány típusa, megjelenési formája, megjelenésének éve, helye, nyelve, szakjelzete). A lapot annak az elemzésbe bevont könyvtárnak kellett lezárnia, amely utolsóként vett részt a folyamatban. Külföldi könyvtárak kérése esetében a lapot a közvetlenül kölcsönző könyvtár, többségét pedig az OSzK zárta le. Abban az esetben, ha magyar könyvtár kért külföldről eredeti dokumentumot vagy másolatot, a szolgáltatást igénybevevő könyvtárnak kellett az elemzőlapot lezárnia.

Az elemzőlapok nemcsak a teljesített, hanem a meggyúsult átkérések regisztrálására is alkalmasak voltak: ebben az esetben a lezárás időpontja azt az időpontot jelentette, amikor végleg eldőlt, hogy a kérés teljesíthetetlen. Végül a lap hátoldalán külön rovatok szerepelnek a meggyúsulásoknak a bejegyzésére.

A KÉRÉSEK MEGOSZTLÁSA AZ EGYES PARAMÉTEREK SZERINT

A meggyúsulási időszakban rögzített kölcsönzések száma 9947 volt, a meggyúsult kéréseké pedig 931.

A KÖLCSÖNZÉSEK MEGOSZTLÁSA A KÉRŐ KÖNYVTÁRAK TÍPUSA SZERINT

A gyűjtőköri vagy szak-felosztás (1) alapul vételével a kérők nem kiemelt (73,3%) csoportjában az egyes szakterületi profilok szerint így oszlottak meg a könyvtárak (a kérések összegéből való részesedésük alapján):

általános gyűjtőkörű	21,9%
társadalomtudományi gyűjtőkörű	8,4%
természettudományi gyűjtőkörű	9,1%
alkalmazott tudományi gyűjtőkörű	30,8%
egyéb	3,1%

A külföldi könyvtárak részesedése a kérésekből 5,6% volt. A legjelentősebb súlyt a Csehszlovákiából, valamint (az NSZK-n és a skandináv országokon kívüli) Nyugat-Európából származó kérések képviselik.

A kiemelt könyvtárak részesedése a kérésekből rendkívül alacsony, az összesnek mindössze 21,1%-a. E kéréseknek csaknem fele a Veszprémi Vegyipari Egyetem könyvtárától ered; jelentősebb helyet foglal el még a kérő intézmények között a Központi Fizikai Kutató Intézet könyvtára, továbbá a debreceni és a szegedi tudományegyetemi, valamint a miskolci műszaki egyetemi könyvtár.

A nem kiemelt könyvtárak a típus alapján is természetesen 73,3%-ot képviselnek a kérők közül. Legjelentősebbek a városi és járási, az intézeti, továbbá az üzemi, vállalati könyvtárak. A megyei könyvtárak kéréseinek sulya a vártnál kisebb (3,2%).

A postai irányítószámok jelrendszerének megfelelően kialakított 9 körzet szerint a nem kiemelt kérő könyvtárak közül Budapest és a Közép-Dunántul dominál.

A TELJESÍTŐ KÖNYVTÁRAK ALAPVETŐ MEGOSZLÁSI VISZONYSZÁMAI

Nem meglepő, hogy a kiemelt és az egyéb könyvtárak részesedésének aránya a teljesítő könyvtáraknál a kérőkhöz képest "megfordul"; meglepő viszont a külföldi könyvtárak esetében a módosulás mértéke.

Könyvtár-kategória	Százalékarány	
	a teljesítésnél	a kérésnél
Kiemelt könyvtárak	64,9%	21,1%
Külföldi könyvtárak	21,6%	5,6%
Egyéb könyvtárak	13,5%	73,3%

Az aránykülönbség egészen kirívó az NSZK, a skandináv és az egyéb nyugat-európai országok esetében. Egyetlen ország akad (Csehszlovákia), amellyel szemben "szaldónk" pozitív. A Szovjetunió esetében a forgalom kiengylenlített.

A kiemelt könyvtárak közül a legjelentősebb kölcsönzők:

AGROINFORM	13,8%
OPKM	10,3%
OMKDK	9,8%
Veszprémi VEKK	4,9%
OSZK	4,7% (szinte kizárólag külföldre)

BMEKK

4,6%

MTAK

4,1% (dominálnak a külföldi kölcsönzések)

A teljesítés-kérés arányában a legkirivőbb eltérések az AGROINFORM-nál, az OMKDK-nál, az OPKM-nél és a BMEKK-nál tapasztalhatók, a teljesítés javára. Két olyan kiemelt könyvtár akad, ahol a kérések aránya magasabb a teljesítéseknél (KFKIK, VVEKK).

A gyűjtőköri (szak-) felosztás alapul vételével a teljesítők nem kiemelt csoportjából az általános gyűjtőkörű könyvtárak képviselik a legnagyobb hányadot (6,7%). További sorrend: természettudományi, alkalmazott tudományi, ill. társadalomtudományi gyűjtőkörű könyvtárak. Érdekes, hogy a kérés-teljesítés aránya közötti különbség a műszaki gyűjtőkörű könyvtáraknál nagyobb, mint az általános gyűjtőkörűeknél.

Típus szerint mindössze 3 olyan csoport akad a nem kiemelt könyvtáraknál, amelyek részesedése a teljesítésben meghaladja az 1%-ot: a megyei, az intézeti és az egyetemi könyvtárak. Miután a megyei könyvtárak kölcsönzéseinek aránya (5,1%) meghaladja a kéréseikét (3,2%), továbbá a negatív előjelű különbség a járási és városi könyvtárak esetében is kisebb, mint az intézetiekénél tapasztalható eltérés, az előző bekezdésben elmondottakat figyelembe véve adódik a következtetés: a műszaki-alkalmazott tudományi könyvtáraknál fokozottabban dominál az igénybevétel a szolgáltatással szemben, mint a közművelődési könyvtárak csoportjában.

A teljesítőknél nagyobb a szóródás körzet szerint, mint a kérőknél. Noha itt is Budapest dominál (5,2%), akad 0,9%-os részesedésű megye is (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád).

MEGOSZLÁSI VISZONYSZÁMOK A KÖZVETÍTŐ KÖNYVTÁRAK SZÁMA SZERINT

Az átkérések minősítésének egyik fontos szempontja az, hogy a kérés milyen hosszú utat jár be, amíg teljesítik. E szempontot úgy érvényesítettük, hogy számbavettük kérésenként azokat a könyvtárakat, amelyek a kérők és a teljesítők közé "ékelődtek". (Kategóriák: 0, 1, 2, 3, 4, és több).

A közvetítő könyvtárak átlaga (medián) valamennyi könyvtár típust figyelembe véve 0,78. Ez azt jelenti, hogy (bár az átlag nem éri el az egyet) a teljes halmazra inkább egy közvetítő könyvtár jut, mint a közvetlen átkérés. A közvetítő könyvtárak szerinti megoszlás:

közvetlen átkérés	64,0%
1 közvetítő könyvtár	28,0%
2 közvetítő könyvtár	4,9%
3 közvetítő könyvtár	2,1%
4 és több közvetítő könyvtár	1,0%

Szélső átlagértékek a kérő könyvtár szerint, a kiemelték között: 2, 4 és 0, 5.

AZ ÁTFUTÁSI IDŐ ÁTLAGÉRTÉKEI

Mint jeleztük, ezt a mutatót tekintettük az átkérések minősítésekor a legjellemzőbbnek, ezért a kérések összes többi ismérv szerinti alakulását

ezzel hoztuk összefüggésbe. Átfutási idők szerint a kéréseket 9 osztályba (2) soroltuk. Az átlag az osztályok sorszámára szerint 2,4 (medián), napokra átszámítva: 12,6 nap. Mind a kérőkénél, mind a teljesítőknél kirívóan magas értékkel szerepelnek a természettudományi gyűjtőkörű könyvtárak (32,4, ill. 22,0 nap), továbbá – a teljesítők közül – az OMKDK (22,8 nap).

A KÉRÉSEK MEGOSZTLÁSA DOKUMENTUMTÍPUS SZERINT

A gyakoriságok figyelembe vételével az "egyéb" dokumentumtípus-kategóriába a következőket soroltuk: kézirat, report, disszertáció, szabvány, szabadalom, jegyzet, bibliográfia, kotta, térkép. A dokumentumoknak ebbe a csoportjába tartozik az átkérések 0,4%.

A három kiemelt dokumentumtípus közül az esetek 39%-ában könyvet, 54,6%-ában folyóiratot (folyóirat-közleményt) és 3,1%-ában fordítást kértek. A kérő és teljesítő könyvtárak típusai szerint azonban az átlagos megoszláshoz képest jelentős szóródás tapasztalható Kérők szerint:

- a könyv dominál az általános és a természettudományi gyűjtőkörű könyvtáraknál, a kiemelték közül a KSH és az ELTE könyvtáránál, az OPKM-nél, továbbá enyhébb-mértékben a KLTE és a JATE könyvtáránál,
- folyóiratok esetében ugyanez a természettudományi és az alkalmazott tudományi gyűjtőkörű nem kiemelt könyvtárakról mondható el, továbbá a kiemelték közül az OOKDK-ról, az OMKDK-ról, a KFKIK-ról és a VVEKK-ról, amelyeknél a folyóiratok aránya egyaránt 90% körüli.

A teljesítőknél hasonló a helyzet, azzal az eltéréssel, hogy a KLTE könyvtára jelentősebb mértékben kölcsönöz, mint kérő könyvet, sőt az OMKDK kölcsönzéseinek is 38,4%-át teszik ki a könyvek, igénye viszont erre a dokumentumtípusra egyáltalán nem volt.

A külföldi könyvtárak csoportjában az a jellemző, hogy a szocialista országoknál kérőként elsősorban a folyóirat, teljesítőként a könyv, a nem szocialista országoknál pedig a kérések esetében a könyv, a teljesítések esetében a folyóirat dominál.

MEGOSZTLÁS A DOKUMENTUM MEGJELENÉSI FORMÁJA SZERINT

A megjelenési forma szerint 3 fő kategóriát vezettünk be:

- eredetiben való kölcsönzést,
- papírmásolat (technikától függetlenül), illetve
- mikrofilm szolgáltatását.

A felmérés időszakában a kérések

- 51,6%-át eredeti dokumentummal,
- 36,9%-át papírmásolattal,
- 10,3%-át pedig mikrofilmmel

elégítették ki. Az OMKDK kölcsönzéseinek jelentős részében párosították a szolgáltatás két utóbbi típusát.

A kérő könyvtárak közül az alkalmazott tudományi könyvtáraknál a papírmásolat + mikrofilm (68,8%) dominál, ezen belül a VVEKK-nál és az OMKDK-ban a papírmásolat. A teljesítők ugyanez a két forma együttvéve dominál az MTA, a KFKI, a BME, VVE könyvtárában, az OMKDK-ban és az OSZK-ban. E két utóbbi kivételével a mikrofilm-szolgáltatás aránya jelentéktelen a papírmásolatokéhoz képest.

A MÁSOLATOK KÖLTSÉGEI

Ennél az adattípusnál megelégedtünk annak vizsgálatával, hogy a kérő könyvtárak fizetnek-e a másolatért vagy sem. Minthogy az eredetiben való kölcsönzések képezik az összes átkérések 51,6%-át és az összes kölcsönzés 68,9%-ában nem kellett fizetnie a kérő könyvtárnak, következik, hogy a másolatos szolgáltatásnak kb. egynegyede díjtalan volt.

A KÉRT DOKUMENTUM KIADÁSÁNAK ÉVE

A megjelenési idő szerint 12 kategóriát alkottunk. A kérések megoszlására a kategóriák szerint:

Megjelenési idő	A kérések aránya
1850 előtt	0,9%
1851–1945	11,9%
1946–1955	6,8%
1956–1960	7,1%
1961–1965	13,8%
1966	5,9%
1967	4,1%
1968	4,9%
1969	8,5%
1970	8,5%
1971	14,7%
1972	9,9%

Látható, hogy két "sűrűsödési időszak" érvényesül az egyik az 1851–1945 közötti időszak, a másik pedig az 1969 utáni időszak. Az előbbi az OSZK-nál, az ELTE és az MTA könyvtárának a kéréseinél és teljesítéseinél, de főképpen a külföldi könyvtárak kéréseinél érvényesül. Az utóbbi a természettudományi és az alkalmazott tudományi könyvtárak kéréseinél, valamint az alkalmazott és a természettudományi jellegű kiemelt könyvtárak kéréseinél és teljesítéseinél dominál. A külföldi – főképp nem szocialista – teljesítések zöme is ez utóbbi időszakban kiadott művekre irányul.

A KIADVÁNY NYELVE

A nyelvek szerint 7 kategóriát állapítottunk meg. A kért dokumentumok megoszlása az egyes kategóriák szerint:

magyar	33,6%
angol	33,2%
német	14,2%
orosz	6,2%
egyéb szláv	2,4%
latin	1,4%
egyéb	6,8%

A nem kiemelt könyvtárak kérései közül az alkalmazott és a természettudományi gyűjtőkörű könyvtárak valamint az összes kiemelt könyvtár esetében a nem magyar nyelvű dokumentumok domináltak.

Várható volt, hogy a külföldről érkező kérések zöme magyar nyelvű dokumentumra irányul. Nem egyértelmű azonban ez a tendencia; a legkivívőbb Csehszlovákia esete, ahonnan csak az esetek 35,6%-ban kértek magyar nyelvű kiadványt. A szocialista országokra általában jellemző, hogy jelentős arányban kérnek tőlünk német és angol nyelvű irodalmat. (Csehszlovákia esetében természetesen szlovákot is).

MEGOSZLÁS SZAKTERÜLET SZERINT

Mint említettük, a kérő és teljesítő könyvtárak, valamint a dokumentumok egyazon szempontrendszer szerinti összevethetősége, valamint a feldolgozás egyszerűsítése érdekében ugyanazt a szimbólumrendszert alkalmaztuk mind a könyvtárak, mind a dokumentumok osztályozására. Ez nem más, mint az ETO osztályainak összevont változata. Három százaléknál nagyobb arányban a következő diszciplínák képviseltettek:

kémia	14,9%
történelem	12,1%
pedagógia	10,9%
növénytermesztés, erdőszet	6,6%
orvostudomány	5,2%
biológia, botanika, zoológia	4,9%
mezőgazdaság általában	3,7%
fizika	3,0%
egyéb	3,7%

A részesedési arányokból kitűnik, hogy a jelentősek között a reáliák dominálnak a humaniorákkal szemben. Ez a tény nagyjából fedi a teljesítő könyvtárak forgalomból való részesedésének arányait, gyűjtőkörük figyelembe vételével. Amint ugyanis már korábban láttuk, a legnagyobb kölcsönző az AGRONFORM, az OMKDK, a VVEKK és a BMEKK volt. Minthogy a szakterület szerint is természettudományok és mezőgazdasági tudományok dominálnak, általában elmondható, hogy a kiemelt könyvtárak gyűjtőkörükbe illő dokumentumokat kölcsönöznek, másfelől pedig ezek kölcsönzik a megfelelő diszciplínához tartozó kiadványok zömét. Ez vonatkozik egyébként a pedagógiára, illetve az OPKM-re is; a történelemre már kevésbé. Kivétel ez alól az orvostudomány. Ennek magas (5,2%) részesedése az OOKDK alacsony teljesítésbeli részesedésével (1,6%) párosul. Ebből az következik, hogy az orvostudományi irodalom zömét – bár hálózati központ – nem az OOKDK kölcsönzi.

Érdekesebb következtetésekre juthatunk, ha a dokumentumok szak szerinti részesedési arányait és kérők (és mivel a nem kiemeltetek dominálnak, főleg ezeket) szak szerinti megoszlása alapján vizsgáljuk. Mivel a kérők nem kiemelt csoportjából több mint 30%-ot képviselnek az általános és a társadalomtudományi gyűjtőkörű könyvtárak, viszont ezeknek a szakterületeknek a részesedése a dokumentumok szempontjából nem éri el azt az arányt (csak a pedagógia és a történelem képvisel jelentős súlyt), következik, hogy kérései jelentős hányada alkalmazott és természettudományi jellegű dokumentumra irányul. E feltételezést igazolják a felmérés adatai. Ezek szerint csak a fizika,

az orvostudomány, a mezőgazdaság általában, az építészet és az építőipar részesedése a könyvtár típus kéréseiből csaknem 15%. Az alkalmazott és a természettudományi gyűjtőkörű könyvtárak kéréseiből sokkal kisebb hányadot képvisel a "profilidegen" irodalom.

A kiemelték közül az OOKDK kéréseinek 68,2%-a orvostudományi szakirodalomra irányul, ezen kívül csak a mezőgazdasági irodalom részesedése jelentős. A KFKI kéréseinek aránya tulajdonképpen kedvező: a kémia (24,8%) vezet a fizika (13,8%) előtt. Rendkívül erős szóródás tapasztalható a KLTE és a JATE könyvtárának kéréseinél. A VVEKK kérései igen koncentráltak: kéréseinek csaknem a fele kémiai irodalomra irányul, ezen kívül csak a biológia képvisel némi súlyt.

A külföldi könyvtárak kérései között jelentős szakterületek, ill. országok:

- politika (Csehszlovákiából 6,3)
- biológia, orvostudomány (egyéb nyugat-európai országokból, 4-9%).

Egyenletesen magas a kérések aránya

- zenei (NSZK-ból pl. 46,2%)
- történelmi (Egyesült Államok 24,3%)

tárgy dokumentumból. A skandináv országokból érkező kérések közül jelentős súlyt képvisel még a filmről, színházról szóló irodalom.

Mivel a külföldi teljesítésekből legnagyobb arányban az NSZK (az összes teljesítésnek 5,5%-a), az egyéb nyugat-európai országok (5,1%) és a skandináv országok (2,8%) részesülnek, a szakok szerinti részesedési arányaik jellemzőnek tekinthetők a külföldi teljesítésekre általában.

- Az NSZK magas arányban kölcsönöz kémiai, orvosi, képzőművészeti, zenei és történelmi tárgyú irodalmat.
- A skandináv országokból származó teljesítésekből legnagyobb arányban az orvosi irodalom részesül; jelentős még a lélektani és a kémiai.
- Az egyéb nyugat-európai országok kölcsönzéseiben a fizika, a kémia, a biológia, a műszaki tudomány általában, a képzőművészet és a történelem dominál.

Általánosságban elmondható, tehát, hogy a külföldről érkező kérdések esetében a humaniorák, a külföldről származó teljesítéseknél pedig a reáliák súlya nagyobb. Ez a tendencia elsősorban a nem szocialista országok viszonylatában érvényesül, de mivel a forgalomban ezek dominálnak, az összefüggés érvényesnek tekinthető általában is.

A KÉRÉSEK ÁTFUTÁSI IDEJE

AZ ÁTFUTÁSI IDŐT KÖZVETLENÜL BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Direkt módon a következő tényezők hatása mutatható ki az átfutási időre:

- a kérő könyvtár gyűjtőkör szerint,

- a kérő könyvtár típus szerint,
- közvetítő könyvtár száma,
- a teljesítő könyvtárak száma,
- a teljesítő könyvtár gyűjtőkör szerint,
- a kért dokumentum típus szerint,
- a kért dokumentum megjelenési forma (eredeti, másolat) szerint,
- a kért dokumentum szak szerint.

Néhány szót a módszerről. A dolog természetéből adódóan csak tendenciákat és nagy számok törvényén alapuló statisztikai összefüggéseket vizsgálhattunk. Az előző fejezetben is követett, igen egyszerű százalékszámítási módszerek — bár hasznosak, mert lényeges összefüggésekre világíthatnak rá — de éppen arról nem informálnak, ami egy reprezentatív minta használata esetében a leglényegesebb, hogy ti. a kimutatott összefüggések mennyire megbizhatóak, és a kapcsolatok milyen erősek. A szignifikáns összefüggések kimutatására a korreláció-számítási (lineáris és nem lineáris) módszerek a legelterjedtebbek. Esetünkben ezek nem alkalmazhatók, mert a jelenség természetéből adódóan, az egyidejűleg összehasonlított két ismérvsor közül legfeljebb csak az egyik írható le valódi mennyiségekkel. Ezért a direkt kapcsolatok szignifikanciáját kontingencia-táblázatok segítségével mértük az X^2 értékeinek kiszámításával. Az X^2 próbával csak az összefüggés meglétéről bizonyosodhatunk meg, erősségéről nem. Ez esetünkben megengedhetetlen, hiszen kíváncsiak vagyunk arra is, hogy melyik tényező hat kisebb, melyik nagyobb erősséggel az átfutási idő alakulására. Erre a célra számítottuk ki táblánként az un. kontingencia-együtthatót $C/(3)$.

Az átfutási időre gyakorolt hatás tekintetében, a közvetlenül ható tényezők közötti sorrend a következő (a kontingencia együttható nagyságát alapulvéve):

1. A teljesítő könyvtár gyűjtőköre	(C = 0,65)
2. A kérő könyvtár gyűjtőköre	(C = 0,61)
3. A kérő könyvtár típusa	(C = 0,56)
4. A dokumentum-szak	(C = 0,47)
5. A közvetítő könyvtárak száma	(C = 0,37)
6. A dokumentum megjelenési formája	(C = 0,32)
7. A dokumentum típusa	(C = 0,28)

TÖBB TÉNYEZŐ EGYÜTTES HATÁSA AZ ÁTFUTÁSI IDŐRE

Láttuk, hogy az átfutási idő alakulására döntő módon hat a teljesítő könyvtár gyűjtőköre (C = 0,65 erősséggel). Az összefüggést bizonyító kontingencia tábla minőségi szempontból azonban csak annyit mond, hogy az alkalmazott és a természettudományi gyűjtőkörű könyvtárak általában hosszabb idő alatt teljesítenek, mint az egyéb gyűjtőkörűek. Azt is igazoltuk, hogy az országos ellátási rendszer tükrében a hatékonyság nem függetleníthető attól, hogy az adott könyvtár a gyűjtőkörébe tartozó irodalom kölcsönzésében milyen súlyt képvisel. Ennek számszerű igazolása már több tényező együttes vizsgálatát igényli, hiszen egyidejűleg kell figyelembe venni a teljesítő könyvtárak kölcsönzésének átfutási idejét és a könyvtárak kölcsönzésében az egyes diszciplínák szóródását. Láttuk ugyanis, hogy a gyökeresen eltérő feltételek

között működő OPKM és VVEK egyaránt kedvező átfutási idejét nem okozhatta más, mint a rendkívül homogén, a gyűjtőkörnek megfelelő kölcsönzési profil.

Ennek az összefüggésnek a kimutatása technikailag nem lehetséges másképp, mint az átfutási idők és a "profiltisztaság" rangsora között korrelációt számítani. Egyidejűleg tehát négy szempont szerint kell vizsgálni a kölcsönzéseket, a hatások eredőjeként az átfutási idő alakulását tekintve. Mivel a teljesítések közül a nem kiemelt könyvtárak részesedése mindössze 13,5%, úgy véljük: nem csorbitja az összefüggés érvényességét az, hogy csak a forgalomban legnagyobb sulyt képviselő kiemelt könyvtárakat vizsgáljuk.

Azt állítjuk, hogy kimutatható összefüggés érvényesül a könyvtárak teljesítéseinek átfutási ideje és a kölcsönzések "profiltisztasága" között. Amelyik könyvtár tehát jó átfutási időket produkál, az kevésbé tudományterület koncentrált, nagy tömegű kölcsönzését végzi.

Az összefüggés az ún. rangkorrelációs együttműködő(4) kiszámításával mutatjuk ki. Lényegében összevetjük az átfutási idők rangsorát a forgalomból 1/30-nál nagyobb sulyal résztvevő diszciplínák száma alapján képzett rangsorral.

Teljesítő könyvtár	A teljesítés átlagos időtartama		Az 1/30-nál nagyobb sulyal részesedő diszciplínák	
	medián	rangsor	rangsor	száma
OSZK	2,8	7.	5-6.	7
MTAK	1,9	6.	7.	8
OMKDK	2,9	8.	8.	9
AGROINFORM	1,8	5.	5-6.	7
OPKM	0,54	1.	1.	2
BMÜEK	1,60	3.	3.	4
KLTEK	1,61	4.	4.	6
VVEK	1,2	2.	2.	2
JATEK	5,4	9.	9.	11

$$T = \frac{6-3}{9} = 0,335$$

az 1,2,3...9 sorszám (rendre -7, 8-14, stb. nap) átlagértékei mert a pedagógia sulya némiképp magasabb, mint a VVEK-nél a kémiáé. A rangkorrelációs együttműködő értéke megfelelő erősségi kapcsolatokat igazol, tehát kellő biztonsággal állítható, hogy a szóródó profilu kölcsönzések általában a hosszabb, a szak szerinti viszonylag homogén kölcsönzések általában rövidebb átfutási időt eredményeznek. Noha a kapcsolat erősségét jelző mutató önmagában nem túl magas, mégis ez a kapcsolat közelíti leginkább a szintézis követelményét azzal, hogy egyrészt megfelelő mértékig tükrözi a gyűjtőköri együttműködés és a könyvtárközi kölcsönzés kompatibilitásának igényét, technikailag pedig két igen erős, már kimutatott kapcsolatra épül.

A KÉRÉS ÉS TELJESÍTÉS ÁTFUTÁSI IDEJÉNEK KAPCSOLATA

Azt állítjuk, hogy egy - a szolgáltatásban jelentős szerepet játszó - könyvtár teljesítményét nemcsak teljesítésének átfutási ideje minősíti, hanem kéréseié is. Formailag ez a követelmény úgy jelentkezik, hogy a szolgáltatás hatékonyságának egy adott könyvtár vonatkozásában nemcsak a teljesítések, hanem a kérések átfutási ideje is kritériuma.

Belátható, hogy az így értelmezett hatékonyság-követelmény a következő feltételek teljesülése esetén érvényesül: a) Elvileg egy könyvtár dokumentumkölcsonzésre vagy másolatszolgáltatásra irányuló igénye annál gyorsabban teljesül, minél inkább birtokolja a bibliográfiai azonosítás, a le-
lőhelymegállapítás, a gyors adatközlés (telex) eszközeit, minél felkészültebbek a munkát végző könyvtárosok. Lényegében ezek a szempontok döntöek a teljesítés átfutási idejének alakításában is. Eszköz oldalról tehát az összefüggés belátható. b) A nagy könyvtárak viszonylatában (beleértve a külföldieket is) szükségképpen érvényesülnie kell a kérés - teljesítés ki-
egyenlítetttségére való törekvésnek, hiszen ha egy könyvtár lassan teljesít, partnerét sem ösztönzi semmi az ellenkezőjére. Ez tulajdonképpen az érde-
keltségi feltétel.

Mivel azonban a kérés és a teljesítés rangsora között korreláció nem számítható, belátható, hogy a hatékony szolgáltatás két feltétele sem érvényesül. A kiemelt könyvtáraknál nem hat tehát alapvetően sem az érdekeltégi tényező (az érdekeltiséget persze a könyvtárosig lebontva), sem a jobb technikai felszereltség (a telexet is beleértve).

A KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉS SZEREPE A TERÜLETI ELLÁTÁSBAN

A dolgok elébe vágva is állitható, hogy a szolgáltatás csekély szerepet tölt be a területi ellátásban, s ebben nem kis szerepe van a jelenlegi mechanikus területi felosztásnak. Ha itt el is tekintünk a jelenleg országos ellátási rendszerre gyakorolt káros hatásától, belátható, hogy mennyire gátolja magának a könyvtárközi kölcsönzésnek, mint központi szolgáltatásnak a hatékony működését. Láttuk, hogy a szolgáltatás gyorsaságát szignifikánsan jellemzi a megyei könyvtár, mint teljesítő, minthogy szolgáltatását a magyar nyelvű kölcsönzések, és ami a leglényegesebb a közvetlen kölcsönzések jellemzik. Ebből nemcsak az következik, hogy egy kisebb régió (legfeljebb két megye) "egyszerűbb" kéréseinek teljesítése válna racionálisabbá, de az is, hogy az országos rendszeré is, mivel ezzel tehermentesülnének az országos tudományos könyvtárak a hazai kiadásu, kurrens könyvek kölcsönzése alól.

Nézzük meg ezek után, hogy mekkora az utasításban kijelölt területi központok kölcsönzéseinek sulya illetékességi körzetükben.

Területi központ	Illetékességi körzet	Kölcsönzések aránya a körzetben
OSZK	1, 2, 6	0, 3% (6 db!)
KSH könyvtára	7, 8, 9	3, 7%
KLTE KK	3, 4, 5	22, 9%

Ezzel szemben például az OPKM egyedül több, mint 10%-át teljesítette az OSZK illetékességi körzetébe eső kéréseknek, az AGROINFORM pedig 40%-át a KSH Könyvtárának. Egyedül a KLTE KK kölcsönöz számottévő arányban illetékességi körzetében, bár ebben a körzetben is akad két olyan könyvtár, amelynek részesedése a körzetbe irányuló teljesítésekből eléri a területi köz-

pontét (OMKDK, AGROINFORM). Mindebből csak az következhet, hogy a jelenlegi könyvtárközi kölcsönzési utasítás ide vonatkozó része nem tükrözi a könyvtárügy tényleges helyzetét, midőn e három könyvtárat jelölte ki területi központként. Utaltunk már arra, hogy a szolgáltatás konzervativizmusát jelzi az, hogy az utasítás a területi központ funkcióit egyszerűen a teljes kötelesempéldány-jogot élvező könyvtárakra ruházta.

Láttuk, hogy az OSZK belföldi könyvtárnak gyakorlatilag nem kölcsönöz. Ebből nem következik az, hogy az Országos Széchényi Könyvtár nem vesz részt a szolgáltatásban, de még az sem, hogy nincs benne központi szerepe. Központi szerepet játszik, csak - belföldi kéréseknél - nem mint könyvtár, hanem mint központi adminisztratív szerv. A belföldi kérések kb. 30%-ában mint közvetítő veszi fel az igénylőlapokat, állapítja meg a lelőhelyet, telexen értesítést küld és vesz át, stb. egyszóval intézkedik.

Nincs adatunk arra, hogy tevékenysége mennyire hatékony, vagy más-
képpen fogalmazva: nélküle gyorsabban vagy lassabban bonyolódna-e a könyvtárközi kölcsönzés. Két dolgot viszont bizton feltételezhetünk. Az egyik az, hogy az OSZK-hoz érkező kérések többnyire eleve olyan paraméterekkel rendelkeznek (dokumentumtípus, nyelv, lelőhely, stb.) amelyek az átfutási idő növekedésére hatnak ("nehéz kérdések"). Másfelől az is bizonyosra vehető, hogy a kiemelt könyvtárak külföldre irányuló (egyébként - mivel döntően másolatkérések - főlegesen az OSZK-ba küldött) - kéréseinek, de még inkább a kis műszaki könyvtárak magas átfutási idejének kialakulásában nem kis szerepe van a kéréslapok OSZK-ban töltött idejének, mivel utóbbi könyvtárak bírnak legkevésbé a bibliográfiai és lelőhelyadatok megállapításának eszközeivel; felvilágosításért pedig nagy valószínűséggel az OSZK-t, mint legnagyobb közvetítőt veszik igénybe (hiszen ezek a könyvtárak részesülnek a legnagyobb arányban a kérésekből).

Külföldről érkező kéréseknél az OSZK valóban mint központi könyvtár funkcionál: ezeknek a kéréseknek a 76,5%-át teljesíti. Az összes hozzánk érkező kérés 60%-a magyar nyelvű (főképp a skandináv, az egyéb nyugat-európai országokból és a Szovjetunióból érkező kérések).

ÖSSZEGEZÉS, JAVASLATOK

A felmérés anyagából levonható legáltalánosabb következtetés az, hogy az országos jellegű tudományos (általános gyűjtőkörű és szakterületi alapkönyvtárak) könyvtárak alapvetően jól szolgálják nyilvánosságuk országos méretekre való kiterjesztését, s ezzel az országos ellátási rendszer hatékonyságának növelését. Ezek a könyvtárak kölcsönzik ugyanis (eredetiben és másolatban) a dokumentumok 65%-át, másfelől a helyi jellegű szak- és közművelődési könyvtárak közművelődési igényei dominálnak a szolgáltatásban: ezek kérték az összes dokumentum 73,3%-át. A két arány eltéréseinek magyarázata (ti. a kis könyvtárak nagyobb mértékben veszik igénybe a könyvtárközi kölcsönzést, mint ahogy a nagy forgalmu, viszonylag gazdag állományu országos könyvtárak teljesítenek) az, hogy a külföldi könyvtárakkal szemben elsősorban mint igénybevevők állunk kapcsolatban (csaknem négyszeres nagyságrendben!): az országos ellátási rendszerben a külföldi könyvtárak szolgáltatásának súlya a magyar tudományos könyvtárakénak csaknem 1/3-át teszik ki. Az innen származó irodalomban igen magas hányadot tesz ki az orvostudományi (jelentősebb, mint az OOKDK-é), a kémiai és a fizikai tárgyú szakirodalom.

Láttuk, hogy a formai szempontból szintetikus minősítő ismérvek az átfutási időt tekintették. Az átfutási idő országos főátlagja nem éri el a két hetet, ami önmagában nem rossz mutató. Azt is láttuk azonban, hogy az átfutási idő kedvező alakulása nem párosult minőségi (a szakirodalmi ellátási rendszer hatékonysága emelésének irányába ható) teljesítménnyel: legfőbb oka a könyvek (csaknem 40%) és a magyar nyelv (több mint 1/3) magas aránya volt a szolgáltatásban, mivel ezek szignifikáns módon az átfutási idő rövidülését eredményezik (formai oldal). Az ellátási rendszer fogyatékoságaira utal az, hogy az elsősorban nem monografikus kiadványokat, nem magyar nyelven, másolatban teljesítő és ugyanezeket kérő országos tudományos, ill. üzemi vállalati, intézeti könyvtárak átfutási idői az átlagnál magasabbak, az utóbbiaknál kirívó módon.

Az országos könyvtárak oldaláról (minthogy a szolgáltatásban ezek képviselnek döntő súlyt) a szolgáltatás hatékonyságát legfőképpen a következő tények gátolják:

- nem érvényesül kellőképpen a szolgáltatásban a gyűjtőköri elv (mint láttuk a "profiltisztaság" egyértelműen az átfutási idő rövidülése irányába hat);
- ugyanez vonatkozik a nagy könyvtárak érdekelttségére is: nem érvényesül a szolgáltatások kompenzációjára való törekvés;
- nem érvényesülnek a várt módon az országos könyvtárak átlagosnál jobb személyi és tárgyi feltételei; ennek legfőbb bizonyítéka az, hogy (az átfutási időn kívül) a kiemelt könyvtáraknál a kölcsönzési út nem rövidebb az átlagnál;
- egyáltalában nem érvényesül a területi ellátásra kijelölt könyvtárak (talán a KLTE Könyvtárán kívül) szerepe; mint láttuk, a megyei könyvtárak esetében párosulhatnak az igények (magyar könyv) egészséges szintézise a szolgáltatás hatékonyságával. Az elmondottakból adódnak javaslataink:

Meg kell valósítani a könyvtárközi kölcsönzésben a lépcsőzetes el-látási rendszert, az egyéb központi szolgáltatásokra alapozva.

A rendszer törzsét az országos szakterületi alapkönyvtárak képeznék, alsó szinten pedig a jelentősebb megyei könyvtáraknak kellene területi feladatokat ellátni a kurrens magyar irodalom vonatkozásában – decentralizálva a jelenlegi merev hierarchikus rendszert.

Pénzügyi alapokat kell létesíteni ennek megfelelően

- a szakterületi alapkönyvtár állományának kiegészítésére (ha valóban országos feladatokat várunk tőlük, más mód – mint láttuk – nincs az érdekelttség érvényre juttatására – különös tekintettel pénzügyi nehézségeinkre);
- a reprográfiai bázis, telex-lánc, a megfelelő bibliográfiai apparátus létrehozására.

A helyi ellátás hatásfokának növelésére kötelezpéldány-jogokkal kellene a megyei könyvtárakat felruházni, mert ez számukra kötelezettségekkel is járna. Ugyanitt – a nem periodikus kiadványok kölcsönzésének meggyorsítása (sőt a tilalom feloldása) érdekében szerényebb reprográfiai apparátust kell biztosítani. A szolgáltatás vázolt rendszerének csúcán – akár a Nemzeti

Könyvtár szervezeti keretein belül – központi, főként másolatokkal kölcsönző funkciót betöltő kölcsönző alapot kell létrehozni. Láttuk, hogy a nagy könyvtári szervezetek (tipikus példája az OMKDK) szolgáltatásai szükségképpen nehezkessé válnak. Ennek legfőbb oka a gyűjtemények és következésképpen a kölcsönzések szak szerinti szórtsága. A kölcsönző alap koncenciójához igazodva tehát ennek a központi szolgáltató szervnek a gyűjteménye elsősorban az egyes nagykönyvtárak olyan állománytesteiből állnak össze, amelyek ott profilidegenek, másik része pedig a központilag beszerzett általános referenz művekből, prézens anyagból, elsősorban a folyóiratok vonatkozásában. Ehhez kapcsolódva jelentős reprográfiai bázis építendő ki.

Végül néhány szót a pénzügyi problémákról, nevezetesen a másolatfizetési kötelezettségről. Itt látszólag ellentmondás van a könyvtárak ingyenes használatának elve és a fizetési kötelezettség között. A másolatszolgáltatás azonban nem tekinthető kölcsönzésnek, hiszen átmegy a kérő tulajdonába. Másodsor azt kell megnézni, hogy mi motiválja a másolatok kérését. Legfőképpen az, hogy a kézikönyveket, folyóiratokat általában nem kölcsönzik (nem is lehet erről elítélőleg szólni, az eddigi indokon kívül azért sem, mert a folyóiratok kölcsönzése – AGROINFORM-nál jelentős – meggyújtja a további teljesítéseket a kézikönyveké pedig a hatékony tájékoztatási munkát, a másolatkérésrel szembe mint alternatíva csak a vásárlás kerülhet.

Itt kell döntenie a könyvtárnak arról, hogy – a használat intenzitása a profilhoz való tartozás stb. függvényében először pénzt szán, vagy szánhat-e a beszerzésre, s ha igen eredetiben vagy másolatban? Ebből az következik, hogy a beszerzési keretben kell egy részt biztosítani a másolatfizetés fedezetére. Ugy tűnik, ez az elv ellenkezik kulturpolitikai célkitűzéseinkkel, hiszen ilyen feltételek mellett egy vállalati, sőt egy megyei könyvtár sem vállalja majd az anyagi konzekvenciákat olyan másolatkéréseknél, amelyek nem ille- nek gyűjtési és tájékoztató tevékenységébe. Tehát a kifejezetten szórakozási célt szolgáló másolatokat kifizeteti a kérő személlyel. Ugy véljük ennek el- lenére sem esik csorba az említett könyvtárpolitikai elven, hiszen a kérő birtokolja a művet, arról nem beszélve, hogy a kulturálódásnak ma még egyé- b-ként is ára van (színház, mozi stb.). Végül a vázolt megoldás segítene a könyvtárak pénzügyi gondjain is, hiszen másolatkészítései révén felte- hetően jelentős összeg akumulálódna, amelyet viszont a külföldről vagy más or- szágos könyvtártól beszerzett másolatok fedezetéül használna a könyvtár, sőt esetleg enyhitené állománygyarapítási gondjait is.

JEGYZETEK

1. A szak, típus és a körzet szerinti kategorizálás csak a nem kiemelt könyvtárakra vonatkozik (kérdőknél, teljesítőknél egyaránt), a kiemeltre és a külföldiekre nem. Az utóbbiakra jellemző megoszlásokat mindig csak az első szempontnál tárgyaljuk.
2. Az átfutási idő szerint kialakított osztályok:
 - I.: 6, 99 nap alatt,
 - II.: 7, 00 - 13, 99 nap
 - III.: 14, 00 - 20, 99 nap
 - IV.: 21, 00 - 27, 99 nap

- V.: 28, 00 - 41, 99 nap
 VI.: 42, 00 - 62, 99 nap
 VII.: 63, 00 - 89, 99 nap
 VIII.: 90, 00 - 119, 99 nap
 IX.: 120, 00 és több nap.

3. A módszer részletezését l.: SÁRDY Péter: Statisztikus összefüggések olvasásvizsgálatokban. = Könyvtári Figyelő, 1970.1. sz. 70-79.p.
4. Az asszociációs együtthatóval ellentétben a mutató -1 esetén jelez függetlenséget, +1 esetén pedig függvénykapcsolatot, mivel értéket az egyező ítéletek - különböző ítételek száma
összes ítéletek száma
 összefüggés alapján kell kiszámítani.

Könyvtárközi kölcsönzések statisztikai vizsgálata a folyóiratállomány fejlesztése szempontjából

KOKAS Endréné — KOVÁTS Zoltán

A Kémiai Szakirodalmi Kooperációs Kör koordináló könyvtáraként a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára a maga szakterületén országos szolgáltatások kifejlesztésével járul hozzá a kutatómunka műszaki-tudományos információkkal való megalapozásához. A számítógépes kémiai szakirodalomfigyelő szolgálat, a reprográfiai és a szervezés stádiumában álló fordító-szolgálat összefüggő vertikális láncot képez, amely korszerű, termelékeny, gyors módszerek alkalmazásával a fenntartó szerv, a Veszprémi Vegyipari Egyetem igényein túl regionális, sőt országos igények kielégítésére is egyre inkább vállalkozhat. Ugyanakkor az igények fejlesztését is feladatának tartja. Ezt egyrészt az egyetemi hallgatók "Szakirodalmi ismeretek" tantárgyának oktatásával, másrészt olvasóinak az időt rabló utánjárás-tól, kölcsönzéstől és kivonatolástól való mentésével törekszik megvalósítani.

A tájékoztatási módszerekről nyújtott ismertetés, a referáló lapok és egyéb feltáró, valamint visszakereső eszközök használatának bemutatása ugyan-csak hozzájárult ahhoz, hogy olvasóink igénylik a munkaterületük teljes szakirodalmának áttekintését, azonkívül a kiválasztott dokumentumok gyors - lehetőleg közvetlenül olvasható másolatban való - rendelkezésre bocsátását, szükség esetén lefordítását. Mindezeknek a fent említett szakirodalmi információknak legfőbb forrásai a példr folyóiratok. Az egyéb dokumentumtípusok (monográfiák, szabadalmak, szabványok, kongresszusi jelentések stb.) használatának gyakoriságára EGYHÁZYNÉ és MAÁR Hilda⁽¹⁾ tanulmánya tartalmaz néhány adatot.

A VIZSGÁLAT CÉLJA ÉS MÓDSZERE

A primér folyóiratoknak a kémiai szakirodalmi tájékoztatás szempontjából – az eddigiek alapján megítélhető – jelentősége miatt jelen tanulmány céljával tüzte ki annak a megállapítását, hogy melyek azok a folyóiratok, amelyeket leggyakrabban kellett könyvtárközi kölcsönzés útján beszerezni olvasóink számára. Az ilyenek ugyanis a VVEKK jelenlegi folyóiratállományának legsürgősebb pótolandó hiányosságait jelentik. Fontossági sorrendjük egyértelműen meghatározza a rendelkezésre álló összegből megvehető folyóiratok címét és számát.

A kitűzött cél érdekében feldolgoztuk az 1971. év folyamán beérkezett 2550 db könyvtárközi kölcsönzőlapunk nyilvántartási célból készült és megőrzött másolatát. Közülük 2153 volt a folyóirat-közlemény, 397 az egyéb kérés. Ezekon kívül beszereztünk még 574 fordítást, 659 szabadalmat és 78 szabványt. A kéréslapok feldolgozásában a következő munkafázisokat alkalmaztuk.

1. A 2153 folyóirat-kérőlapot betűrendbe raktuk.
2. Összeszámoltuk az azonos folyóiraatra vonatkozó kéréslapokat.
3. Minden folyóiratféleség címét és a vonatkozó kéréslapok számát katalóguskartonra irtuk.
4. A katalóguscédulákat a címre vonatkozó kérések csökkenő száma szerint rendeztük.
5. A folyóiratokat fontosságuk sorrendjében jegyzékbe foglaltuk.
6. A kérések gyakoriságának megoszlását táblázatba foglaltuk.

Végeredményként megkaptuk (1971-re vonatkoztatva) a VVEKK olvasói számára leggyakrabban kölcsönkért folyóiratok jegyzékét, továbbá képet alkothattunk az egyes folyóiratféleségekre vonatkozó kérések gyakoriságának megoszlásáról.

AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE

A más könyvtárakból kölcsönzött folyóiratok jegyzéke azt mutatja, hogy ezek elsősorban az egyetem profiljának határterületeit képviselő kiadványok, vagy a gyűjtőkörünkbe tartozók régebbi évfolyamai. Feltűnően sok köztük a biokémiai jellegű, ami a "divatos" témák elterjedését jelzik egyetemünkön.

A kölcsönkért folyóiratféleségek nagy száma (869) jelzi továbbá az irodalom jelentős szóródását, egyben az egyetem kutatási tevékenységének széles spektrumát. Mindkét körülmény jelentősen megnehezíti az ellátottság további javítását eredeti folyóiratok előfizetése útján. Ha a hiányzó folyóiratok előfizetésére szükséges – jó közelítéssel – 2,6 millió Ft-nak tekinthető összeget párhuzamba állítjuk a helyettesítésükre – 1971-ben – beszerezett xerox másolatokra kiadott 50 875 Ft-tal (<2%!), kitűnik a reprográfiai szolgáltatások népgazdasági jelentősége. ⁽³⁾

Azt is hozzá kell tenni azonban, hogy a reprográfiai szolgálat csak akkor tudja jelentékenyen csökkenteni az eredeti folyóiratok megrendelésére kifizetett deviza-összegeket, ha gyors és megbízható.

A VVEKK vertikális szakirodalmi szolgáltatásainak láncolatában a reprográfiai szolgálat gyorsaságát és biztonságos működését az olyan típusú zárt folyóiratbázis tudná biztosítani, amelyben kb. 1000 féle – statisztikai adatok alapján kiválasztott – folyóirat minél hosszabb és hiánytalan sorozata

állna rendelkezésre. Eredeti folyóiratot sem kölcsön, de 3, vagy 5 évig még kötés címén sem lehetne belőle elvinni. Viszont közvetlenül a raktár mellé telepített xerox automata készítené 1-2 nap alatt a levélben, vagy telexen megrendelt másolatokat. (Az országos igények kielégítésére alkalmas folyóiratbázis részletes terve és költségvetése (kb. 5 millió Ft) megtalálható a VVEKK 1970. évi munkájáról szóló beszámolóban. (4)

A mellékelt táblázat azt mutatja, hogy a legfontosabb 33 folyóiratot kb. 100 000 Ft-ból, a hiányzó információk felét jelentő 155 folyóiratot pedig nem egészen 500 000 Ft-ból elő lehetne fizetni.

ÖSSZEFOGLALÁS

A VVEKK 1971. évi könyvtárközi kölcsönzéseinek statisztikai vizsgálata alapján megállapítottuk a legfontosabb hiányzó folyóiratok címét, előfizetési díját és ennek következtében az ellátottság javulásának várható mértékét. A VVEKK-n létesítendő zárt folyóiratbázisról a hazai kémiai szakirodalmi információs igények jelentős része reprográfiával kielégíthető lenne. Több oldalú vizsgálataink arra mutatnak, hogy azonos szintű szakirodalmi ellátottság biztosítható az eredeti folyóiratok helyett reprográfiák útján az előfizetési díj 2-5 százalékaért.

JEGYZETEK

1. "A számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat hatáskórának, valamint gazdaságosságának vizsgálata az 1971. év adatai alapján." OSZK. KMK. kutatási jelentés. 1972.
2. A 2153 vizsgált folyóirat-kérés közül 2008-at kaptunk másolatban, a többit eredetiben kölcsönözték és saját xerox készülékünkön másoltuk le. Meg kell jegyezni azt is, hogy a másolatok 10 százalékát ajándékként kaptuk.
3. Ezzel kapcsolatban l. még Egyházyiné és Maár H. idézett tanulmányát.
4. Beszámoló a VVEKK 1970. évi munkájáról. Veszprém, 1971.

Az egyes folyóiratokra vonatkozó kérések gyakoriságának megoszlása
1971-ben

Azonos folyóiratra vonatkozó kérések száma (x)	Hány olyan folyó- irat volt, amelyet x-szer kértek?	Kérések		Előfizetési díj	
		száma	%	Ft	%
20-40	7	177	8,2	21 000	0,81
14-40	14	288	13,4	42 000	1,62
9-40	33	491	22,8	99 000	3,81
4-40	155	1146	53,2	485 000	18,65
1-40	869	2153	100,0	2067 000	100,00

A folyóiratállomány vizsgálata az igénybevétel alapján

(A Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára felmérése)

DÖMÖTÖR Lajosné

A Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára legfontosabb fejlesztési feladatainak egyike olyan zárt folyóiratbázis kiépítése, ahol minél többféle kémiai szakfolyóirat minél hosszabb sorozata állandóan az olvasók rendelkezésére áll: közvetlenül a helyszínen tanulmányozható, vagy a rendelkezésre bocsátás legkorszerűbb formájában: másolatban szolgáltatható az igénylőknek. A gépi információkeresés felhívja a figyelmet a szakirodalmi publikációra, a reprográfiai szolgálat pedig azonnal szolgáltatja a kívánt szakirodalmat, ha az a fentiekben jellemzett folyóiratbázis alapján rendelkezésre áll. Ilyen folyóiratbázisra támaszkodva nemcsak az egyetem kutatóinak és hallgatóinak szakirodalmi igényeit tudja a VVEKK kielégíteni, hanem a kémiai szakirodalom terén országos igények kielégítését is vállalja.

Tekintetbe véve a kémiai szakfolyóiratok nagy számát, azoknak a felhasználók szempontjából eltérő fontosságát, valamint a VVEKK jelenlegi korlátozott anyagi és technikai lehetőségeit, nyilvánvaló hogy a zárt folyóiratbázis kiépítése csak fokozatosan, több lépcsőben valósítható meg. Ezért többszempontú vizsgálatot végeztünk annak megállapítására, hogy a célkitűzéseinket szolgáló folyóiratbázis kiépítésének egyes részfeladatait hogyan és milyen sorrendben valósítsuk meg.

1. A folyóirataink igénybevétel szerinti sorrendjének megállapítása azt a célt szolgálta, hogy megtudjuk: melyek azok a kiadványok, amelyek érkezését, a hiányok reklamálását, pótlását a legnagyobb gonddal, legsürgősebben, a legnagyobb munka- és pénzáldozatok árán is meg kell valósítanunk. (Ugyanezek a folyóiratok lesznek azok, amelyeket a xeroxberendezéshez legközelebb eső raktárrészbe kell telepítenünk.) A listán első helyre került az a folyóirat, amelynek címe legtöbbször szerepelt a reprográfiai igénylő lapokon, a végére az egyszerű, vagy egyszerű sem másoltatott folyóiratok kerültek.

2. Célunk volt annak megállapítása is, hogy hol szerepelnek folyóirataink a kémiai szakfolyóiratok világ-ranglistáján. Ilyen jellegű vizsgálatot a Chemical Abstracts Service végzett oly módon, hogy kimutatta: melyik folyóiratból hány referátumot közölt a Chemical Abstracts egy megadott időszakban. A legtöbbször referált 1000 folyóirat jegyzékét (a továbbiakban: "a CA legfontosabb 1000 folyóirata") a referáltság gyakoriságának sorrendjében és betűrendben is közölte. Az 1968. január és 1970. június között megjelent Chemical Abstracts-kötetek alapján végzett vizsgálat eredményét 1970-ben közölték (Chemical Abstracts Service Source Index guide for use section. Publ. by American Chemical Society, Columbus, /1970/, 65. p.). A saját igénybevétel szerinti jegyzékünkön feltüntetettük az egyes folyóiratok CA-szerinti fontosságát jelző sorszámot is. (Az 1. és 2. alatti vizsgálat eredményeit összesítve közli az 1. sz. táblázat.)

3. Vizsgálatunk célja volt annak megállapítása is, hogy folyóiratállományunk milyen mértékben alkalmas a belső (egyetemi) és a külső (velünk kapcsolatban álló üzemek) szakirodalmi igényeinek kielégítésére.

4. Vizsgáltuk azt is, hogy miként oszlanak meg a kért folyóiratközlemények megjelenésük időpontja szerint.

A fenti vizsgálat eredményei alapján kívánjuk a továbbiakban eldönteni, hogy helyes volt-e az eddigi állománykiegészítési tevékenységünk, kötetési politikánk, továbbá, hogy mire kell különös figyelmet fordítanunk a vertikális szakirodalmi szolgáltatások fontos láncszemét képező zárt folyóiratbázis kiépítésében.

A VIZSGÁLAT MÓDSZERE

A vizsgálat alapjául azok a reprográfiai kérőlapok szolgáltak, amelyekben a felhasználók az 1971. évben folyóiratközlemények lemásoltatását kérték. Mivel folyóiratot nem kölcsönzünk, az igénybevétel elsősorban a reprográfiai kérésekből adódik. Természetesen nem mérhető ilyen módon:

- a kurrens évfolyamok olvasótermi használata;
- a tanszéki folyóiratok használata;
- a referáló folyóiratok olvasótermi használata, valamint
- a folyóiratok lezárt évfolyamainak olvasótermi használata.

A fentiekből következik, hogy a folyóiratállomány kihasználtsági foka lényegesen magasabb, mint amit vizsgálatunk mutat, mégis alapul szolgálhat következtetések levonásához. Az ugyanis, akinek a folyóirat nem betekintésre, hanem huzamos tanulmányozásra kellett, másolatot készítettett róla.

A vizsgálat elvégzéséhez ideális alapul szolgáltak a reprográfiai kérőlapok. Az igénylők ugyanis minden, másolatban igényelt folyóiratközleményről külön kérőlapot állítanak ki, és a kérőlapok a könyvtáros által rávezetett megjegyzéseken kívül (a kért folyóirat házon belüli lelőhelye, átfutási idő stb.) a megrendelő nevét, a kért közlemény legfontosabb bibliográfiai adatait is tartalmazzák, tehát mindazon szempont szerint rendezhetők, amelyeket vizsgálati célkitűzéseinkben megjelöltünk.

A vizsgálatot úgy végeztük el, hogy

- sorra vettük a kérőlapokat és egy csomóba raktuk az azonos folyóiratra vonatkozókat;
- minden folyóirat számára kartont irtunk;
- rávezettük a kartonra a vonatkozó kérések számát, külön feltüntetve az egyetemi és a külső igénylőket;
- a kartonokat sorba raktuk az igénybevételek számának csökkenése szerint és jegyzékbe foglaltuk;
- a folyóiratkartonokra és a jegyzékre ráírtuk a CA legfontosabb ezer folyóiratának jegyzékén feltüntetett sorszámot is;
- a reprográfiai igénylőlapokat a közlemények megjelenési éve szerint is rendeztük;
- évenként összesítettük az igényeket, és táblázatba foglaltuk az eredményeket.

A folyóiratok kartonos feldolgozása egyrészt azért volt célszerű, mert a kartonok így több szempont szerint voltak csoportosíthatók (pl. a kérdések száma szerint, betűrendben stb.), másrészt azért is, mert ezt a vizsgálatot a következő években meg kívánjuk ismételni, s a kartonok akkor is felhasználhatóak lesznek (több év eredményei is összesíthetők rajtuk).

A vizsgálat eredményeként a következő produktumokat kaptuk:

- a VVEKK folyóiratainak igénybevétel szerinti sorrendje az 1971. évben, a CA legfontosabb 1000 folyóiratának listáján elfoglalt sor-számuk feltüntetésével (1. sz. táblázat);
- reprográfiai uton kielégített kérések számának függése az igénybe vett folyóiratok számától (2. sz. táblázat);
- a VVEK 1971-ben, reprográfiai másolat formájában rendelkezésre bocsátott folyóiratainak betürendes jegyzéke a belső és külső igénybevétel mértékének feltüntetésével (3. sz. táblázat);
- az 1971-ben másolatotott folyóirat-közlemények megjelenési év szerinti megoszlása (4. sz. táblázat).

KÖVETKEZTETÉSEK

Az ismertetett módszerrel összesen 6015 kérést vizsgáltunk meg. A rajtuk szereplő közlemények 316 féle folyóiratban szóródtak. Közülük 192 fordul elő a CA legfontosabb 1000 folyóiratának listáján, 124 pedig nem. Ennek oka az, hogy nálunk fontosnak bizonyulnak olyan olajipari, szilikátipari és egyéb magyar folyóiratok, melyek a Chemical Abstractsban kisebb sullyal szerepelnek.

30 olyan folyóiratunk van, amelyből az év folyamán több, mint 50 kérést elégitettünk ki. Ezekből teljesítettük az összes kérés 52,6%-át. Az évi 50-nél több kérést úgy is érzékeltethetjük, hogy ezek a folyóiratok az év minden hetében kézben voltak. Kétségtelen, hogy ezt a 30 folyóiratot folyóirat-állományunk legértékesebb részének kell tekintenünk. Az igénybevétel gyakorisága szerint második csoportba tartoznak azok a folyóiratok, amelyekből az 1971. év folyamán 50 és 12 közötti kérést elégitettünk ki. Ilyen folyóirat vizsgálatunk szerint 89 volt. Ezekből a kérések 34,7%-át elégitettük ki. Ebben a kategóriában minden folyóirat legalább 12-szer kézben volt az év folyamán, vagyis minden hónapban másolásra került. 197 folyóiratunk 11 és 1 közötti igénybevétellel az összes kérés 12,6%-ának teljesítését szolgálta. Köztük 59 olyan folyóiratot mutatott ki vizsgálatunk, amelyet az év folyamán csak egyszer másoltattak. Az igénybevétel szerinti jegyzék a folyóiratokat a leggyakrabban használtaktól a 0-szor igénybevettekig sorolja fel. 203 azoknak a száma, melyekből az év folyamán egy másolat sem készült. (A VVEKK 1971-ben megrendelt összes folyóiratából csak 519 a szigorúan vett tudományos szakfolyóirat.) Ez azonban nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem használták őket. Valószínű, hogy a nem másolatotott folyóiratok nagy részét helyben olvasták, vagy legalább betekintésre igénybe vették az olvasók. Ezt a 203 folyóiratot mindenestre figyeljük. Amennyiben három év alatt sem kerül sor az igénybevételükre, előfizetésüket megszüntetjük. A megtakarított pénzen olyan folyóiratokat rendelünk, melyeket könyvtárközi kapcsolatok útján gyakran kell beszerezniünk, mert állományunkból hiányoznak. A gyakran keresett folyóiratok jegyzékét a könyvtárközi kölcsönzéseket bonyolító csoport állította össze. A könyvtárközi kölcsönzési csoport kutatási eredményeire támaszkodva már 1972-ben megrendeltünk 3 olyan folyóiratot, melyet 1971-ben 10-nél többször kérték.

Az 1. sz. táblázaton közölt jegyzéken feltüntettük a folyóirat sorszámát a CA 1000 legfontosabb folyóiratának listáján. Ez teszi lehetővé, hogy a folyóirattal kapcsolatos bármilyen kérdésnél (reklamálás, új megrendelés, megrendelés megszüntetése, állománykiegészítés) megállapíthassuk az illető folyóirat világirodalmi fontosságát.

A zárt folyóiratbázis kiépítésével kapcsolatban egyébként minden kémiai szakfolyóiratunkra vonatkozóan a következő teendőket határoztuk el:

- fokozott figyelmet kell fordítani a be nem érkezett számok reklamálására;
- az Egyetem tanszékein található régebbi folyóiratévfolyamokat fokozatosan vissza kell gyűjteni a Központi Könyvtárba;
- meg kell állapítani régi évfolyamaink hiányait, és ezeket duplumjegyzékekből való igénylés, esetleg más könyvtárközi kapcsolatok útján pótolni kell;
- egyes számok hiányzása esetén meg kell fontolni a reprográfiai uton történő pótlás lehetőségét is.

Ezek az irányelvek valamennyi periodikus primer forrásműre érvényesek, de természetesen fokozottan vonatkoznak a vizsgálatunk szerint gyakrabban igénybevettre.

A zárt folyóiratbázis megvalósulásával a VVEKK a kémiai szakirodalom terén országos igények kielégítését is vállalja. Vizsgálatunk megállapította, milyen mértékben elégíti ki jelenleg is a Könyvtár az egyetem kutatói és szakirodalmi igényein kívül, az egyetem oktatási profiljával kapcsolatos iparágak szakirodalmi igényeit.

Az egy év folyamán igénybevett folyóiratokat a könnyebb keresés kedvéért betűrendben is összeállítottuk és ezt az összeállítást használtuk fel arra hogy minden folyóiratra vonatkozó összes kérést belső (egyetemi) és külső kérések száma szerint felbontva is bemutassunk. Ez a vizsgálat azt mutatja, hogy a 6015 kérésből 4390 (72,9%) volt a belső és 1625 (27,1%) a külső kérés, tehát jelenleg is jelentős mértékben teljesítünk egyetemen kívüli kéréseket. A külső kérések néhány esetben erősen befolyásolták folyóirataink igénybevétel szerinti sorrendjét, mert vannak olyan folyóirataink, amelyeket egyetemi igénylők kevésbé, külsők azonban igen gyakran másoltatnak. pl. AICHe Journal, Chemiczky Prumysl.

Az 1971. év folyamán másoltatott folyóiratközlemények megjelenési év szerinti megoszlásának vizsgálata azt mutatja, hogy a 6015 kérésből 3163-at, tehát a kérések 52,5%-át az 1971, 1970 és 1969 évek anyagából teljesítettük. Az első 5 év anyagából összesen 3991 kérést teljesítettünk, azaz valamennyi kérés 66,3%-át. Az első 10 év anyagából 4985 kérést teljesítettünk, tehát az összes kérés 82,8%-át. Az első 15 év anyagából 5569 kérést teljesítettünk, az összes kérés 92,5%-át. A fennmaradó 7,5%-ot 1956-tól 1981-ig visszamenőleg megjelent folyóiratokból teljesítettük.

Ez a vizsgálat feltétlenül alátámasztja könyvtárunknak azt a korszerű és a használók szempontját figyelembe vevő rendszabályát, hogy megjelenésük után 5 évig nem köttetjük be a folyóiratokat. Legtöbbször a tárgyév megelőző év irodalmát kérték, tehát 1971-ben az 1970-es folyóiratokat. Amennyiben a hagyományos könyvtári gyakorlat szerint jártunk volna el, és az évfolyam lezárása után közvetlenül köttetünk volna, – különösen a szűk kötési kapacitás miatti hosszú átfutási idő következtében – 1449 kérést csak késedelmesen teljesíthettünk volna.

Ugyanez a vizsgálat azt is segít eldönteni, hogy meddig kell hiányos évfolyamainkat visszamenőleg kiegészíteni. Mivel az utolsó 3 évből került ki a kérések 52,5%-a, ez a minimális határ, ameddig a legkihasználtabb folyóiratokat ki kell egészíteni.

Ugyanez vonatkozik a raktári elhelyezés szabályaira is. A VVEKK részére kilátásban van új raktárhelyiségek építése. Ezek azonban a könyvtár jelenlegi raktáraitól és a reprográfiai szolgálat helyiségeitől távol esnek. Ezért meg kell fontolnunk, hogy az állomány mely részeit kell feltétlenül a xerox készülék közelében elhelyezni, s mit lehet távolabbi raktárba telepíteni. Vizsgálatunk választ ad erre a kérdésre is: az utolsó 3 év anyagának kell a könyvtárhoz közvetlenül kapcsolódó raktárban maradnia, a régebbi éveket telepíthetjük távolabbra. Vizsgálatunk szerint az 1971-ben kért legrégebbi irodalom 1891-ben jelent meg. Ez azt mutatja, hogy alkalmanként még igen régi, múlt századi irodalmat is igényelnek az olvasók, tehát ha alkalom adódik, egészen régi folyóiratévfolyamokat is érdemes megőriznünk. Megjegyzendő, hogy régi évfolyamokat többször ajánlanak fel az OSZK főléspéldányjegyzékeiben, tehát ilyenekkel kiegészíteni állományunkat viszonylag egyszerűbb, mint az újabbakkal.

ÖSSZEFOGLALÁS

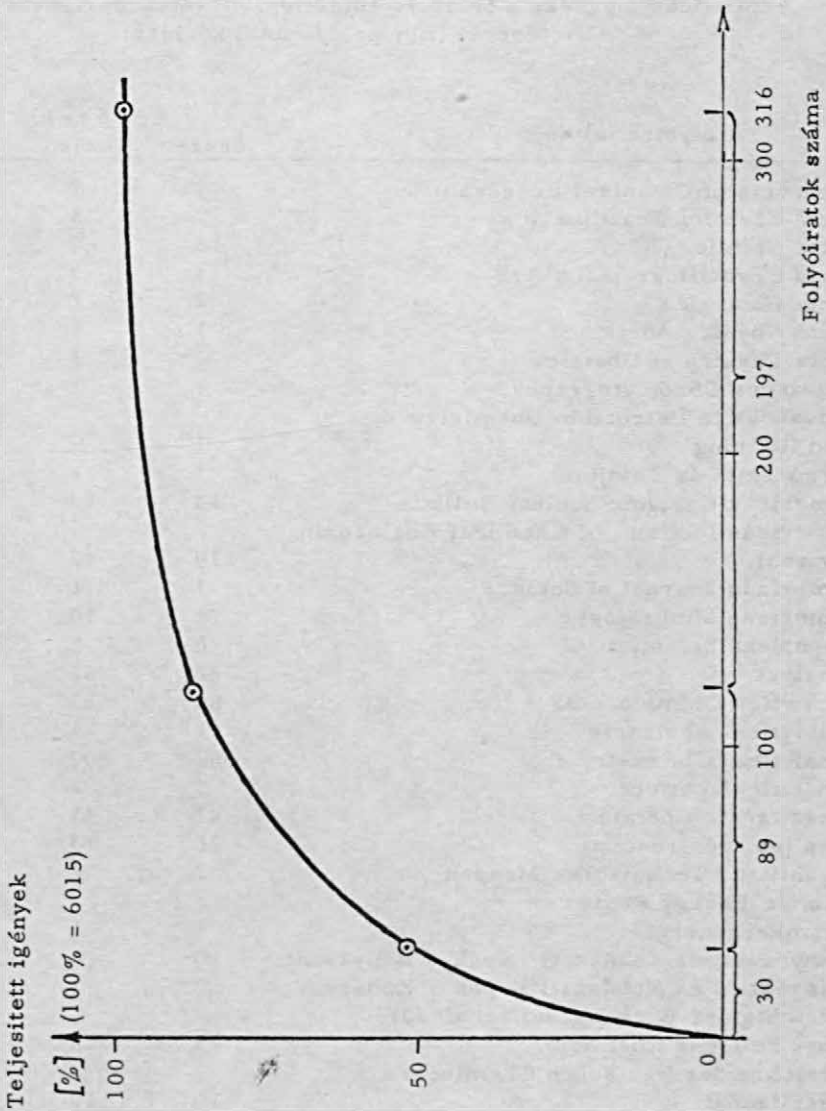
A VVEKK folyóiratállományának másolás céljára történt igénybevétele alapján megállapítottuk, hogy

- a vizsgált 6015 kérés 316 folyóiratban szóródott, de ezek közül csak 192 szerepel a CA legfontosabb 1000 folyóiratának listáján. A több éven keresztül nem használt folyóiratok helyett a könyvtárközi kölcsönzésben leggyakrabban szereplőket kell előfizetni.
- A VVEKK reprográfiai szolgálata 72,9%-ban belső (egyetemi) 27,1%-ban külső (regionális, és távolabbi, országos) igények kielégítését szolgálta.
- Az igénybevétel szempontjából legfontosabb az utolsó 3 év anyaga, gyakorlatilag teljes ellátottságot ad 15 évfolyam, de szórványosan a múlt század irodalmára is szükség van.

A Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára
folyóiratainak
igénybevétel szerinti sorrendje
1971. évben

A folyóirat címe	Xerox másolatban kért folyóiratköz- lemények száma	Fontossági sorszám a CA legfonto- sabb 1000 fo- lyóiratának jegyzékén
1. Analytical Chemistry	362	(39)
2. Journal of the American Chemical Society	298	(2)
3. Chemical Abstracts	205	(-)
4. A.I.Ch.E. Journal	179	(230)
5. Journal of Chromatography	148	(37)
6. Journal of the Chemical Society "D"	136	(10)
7. Journal of the Chemical Society "A"	132	(25)
8. Inorganic Chemistry	113	(30)
9. Journal of the American Ceramic Society	102	(190)
10. Industrial and Engineering Chemistry	101	(767)
11. Oil and Gas Journal	91	(-)
12. Journal of Chemical Physics	84	(3)
13. Journal of Physical Chemistry	83	(11)
14. Magyar Kémikusok Lapja	83	(631)
15. Zsurnal Prikladnoj Himii	81	(29)
16. Journal of Organometallic Chemistry	76	(60)
17. American Mineralogist	74	(180)
18. Journal of Chromatographic Science	73	(369)
19. Chemical Engineering	71	(818)
20. Talanta	71	(170)
21. Nature	69	(7)
22. Analytica Chimica Acta	65	(102)
23. Chemical Engineering Science	65	(201)
24. Chemie Ingenieur Technik	62	(245)
25. Journal of Chemical Education	62	(121)
26. Zeitschrift für Analytische Chemie	62	(97)
27. Rádiótechnika	60	(-)
28. Chemical Engineering Progress Symp. Ser.	59	(370)
29. Himicseszkaja Promüslennoszt	57	(138)
30. Magyar Kémiai Folyóirat	51	(313)

3.1.1.1 A reprográfiai uton kielégített kérések számának függése az igénybe vett folyóiratok számától

A VVEKK 1971-ben másolatban rendelkezésre bocsátott folyóiratainak betűrendes jegyzéke a belső és külső igénybevétel mértékének feltűntetésével (Egy példa-oldal közlése)

Folyóirat címe	kérések		
	összes	belső	külső
Accounts of Chemical Research	1	1	-
Acta Chemica Scandinavica	7	5	2
Acta Chimica	15	9	6
Acta Crystallographica A+B	14	9	5
Acta Geologica	2	2	-
Acta Physica Austriaca	1	1	-
Acta Physica et Chemica	1	1	-
Advances Chromatography	1	1	-
Advances in Petroleum Chemistry and Refining	1	-	1
Agrokémia és Talajtan	1	1	-
American Ceramic Society Bulletin	14	13	1
American Institute of Chemical Engineering Journal	179	42	137
American Journal of Science	1	1	-
American Mineralogist	74	70	4
American Scientist	6	5	1
Analyst	42	31	11
Analytica Chimica Acta	65	53	12
Analytical Abstracts	1	1	-
Analytical Chemistry	362	309	53
Analytical Letters	5	2	3
Angewandte Chemie	42	41	1
Applied Spectroscopy	26	13	13
Archiv für Technisches Messen	2	-	2
Atomic Energy Review	3	3	-
Atomkernenergie	1	1	-
Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat	15	1	14
Bányászati és Kohászati Lapok – Kohászat	7	7	-
Berichte der Bunsengesellschaft für Physikalische Chemie	23	16	7
Berichre der Deutschen Chemischen Gesellschaft	10	10	-

Az 1971-ben másoltatott folyóiratközlemények megoszlása a megjelenési év szerint

Megjelenési idő	Évek száma	Kérések száma	Kérések aránya az összes kérés százalékában
1969–1971	3	3163	52,5%
1967–1971	5	3991	66,3%
1962–1971	10	4985	82,8%
1957–1971	15	5569	92,5%
1891–1971	81	6015	100,0%

A nyugat-német egyetemi könyvtárak szervezeti átalakulása

Az alábbiakban ismertetett munka: Vom Strukturwandel deutscher Hochschulbibliotheken. Hrsg. v. Wolf Haenisch, Clemens Köttelwesch. Frankfurt a.M. 1973. 262 p./Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Sonderheft 14./ A munka rövid ismertetését és első fejezetének tömörítését HORVÁTH Magda készítette.

A felsőoktatási intézmények könyvtárügyére Németországban igen nagy hangsúly esett már a 2. világháború előtt is, de még inkább utána. Ezt a heves érdeklődést, szenvedélyes vitát az a tény váltotta ki, hogy a német egyetemeken az egyetemi könyvtár és az intézeti könyvtárak két egymástól független, párhuzamos rendszert alkotnak az egyetemen belül. Könnyen belátható, hogy az amugyis szűkös anyagi eszközök így még jobban szétforgácsolódnak. De még ennél is károsabb volt a dualista rendszer mélyén rejlő egymás iránti kölcsönös bizalmatlanság az egyetem tudományos oktatószemélyzete és a könyvtárosok között.

A könyvtárosok erős szervezeti alapon nyugvó központi egyetemi könyvtár vezetésével az intézeti könyvtárakat bekapcsoló, együttműködő hálózat kialakítására törekedtek, amelyet a 2. világháború után mind a Német Kutatási Közösség (Deutsche Forschungsgemeinschaft), mind a fenntartó szervek ismét funkcióképessé óhajtottak tenni. A tudósok azonban még ezt is tehernek, tudományos munkájuk gátjának érezték. Megnehezítette az egyetemi könyvtárak helyzetét a nem hagyományos irodalom jelentkezése a tudományos munkában, amely az általános gyűjtőkörű egyetemi könyvtáraknál beszerzési és feltárási problémákat okozott.

Bár egyes egyetemeken a könyvtárosok és a megértőbb professzorok annyi együttműködést elértek, hogy egyeztették pl. a drágább művek beszerzését, vagy létrehoztak egy, az egész egyetem folyóiratállományát feltáró központi folyóiratkatalógust, mégis nagyjában a független egymásmellettiség (itt az egyetemi könyvtár, ott az intézeti könyvtárak) maradt fenn. A Tudományos Tanács ajánlásai (1964 és 1967) erről a holtpontról akarták az egyetemi könyvtárügyet az együttműködés felé elmozdítani. Ezek az ajánlások azonban roppant óvatosan az egyik egyetemi könyvtárban kísérleti koordináló központ felállítását javasolták, majd "kivánatosnak" találták a monográfiák egyetemi központi katalógusát, amely mindenfajta együttműködés alapját képezne. Egyértelműen helytelenítették viszont az ajánlások az új egyetemek könyvtári strukturájának alkalmazását a régi egyetemekre.

Közben az egyetemi könyvtárakban dolgozó könyvtárosok lankadatlan erőfeszítései létrehozták a Német Könyvtárosok Egyesületében az "egyetemi könyvtári munkaközösséget". Ebben a közösségben kötetlenül, még határozott koncepció nélkül vitathatták meg a problémáikat. Természetesen itt is ütköztek

a vélemények: egyesek túl nagy felelősségnek érezték az egyetemi könyvtár eddigi szisztematikusan felépített állományának veszélyeztetésével az új körülményekhez való alkalmazkodást és az egyetemről való többé-kevésbé független státusz feladását.

Végül maga az élet, a természetes fejlődés adta meg legerőteljesebb lökést a szervezeti reformtörekvések, könyvtárossi viták és óvatos ajánlások helyett. Ugyanis az általános felsőoktatási reform, az új alapítású egyetemek és ezek új típusú könyvtárai gyorsították fel döntően a kérdés megoldását.

Az új egyetemeken elvszerűen feladták az egyetemi könyvtár és az intézeti könyvtárak dualizmusát. Hangsúlyozottan egységnek jelentették ki az egyetem valamennyi könyvtári intézményét, ésszerű tagolódásban. Döntő itt a teljesen új kiindulópont: "A könyvtári rendszer az állománygyarapítás, a tájékoztatás és a használat vonatkozásában a könyvtár és az egyetem szoros kapcsolatából él" (Regensburgi egyetem). Új kísérletek indultak meg ennek nyomán az együttműködést már kezdeményező régi egyetemeken. A freiburgi egyetemen ezt így fogalmazták meg: "Egy autonóm és hagyományokban gazdag, szilárd strukturájú nagy egyetemen a változás nem igazgatási kényszer, hanem csakis meggyőző modell alapján mehet végbe". Ragyogóan be is vált a freiburgiak kémiai tudományági könyvtára, amelyet az új elvek alapján hoztak létre. Sokan szívesebben vették volna a reformokat a fenntartó szervek határozatai alapján. Ezt szolgáltatta az "Ajánlások az egyetemi könyvtár és az intézeti könyvtárak együttműködésére" c. dokumentum, amelyet a Német Kutatási Közösség könyvtári bizottsága, könyvtárosok és tudósok együttese dolgozott ki. Ez adja meg az új irányelveket a régi egyetemek számára. A változás a Tudományos Tanács ajánlásaihoz képest feltűnő, és egyértelműen nagy az új egyetemi könyvtárak koncepciójának hatása. Az alap gondolat a könyvtárügyi egysége az egyetemen belül. Nagyobb koordináló szerepet kap az egyetemi könyvtár, ugyanakkor fel kell adnia teljes önállóságát és kiegészítő feladatokat is el kell látnia. Mérföldkövet jelent ez a dokumentum a német egyetemi könyvtárak további fejlődésében.

A jelen gyűjteményes kötet tartalma az alapidokumentum szövege után: három szerző három tartomány (Északrajna-Vesztfália, Baden-Württemberg és Rheinland-Pfalz) felsőoktatási könyvtáraitra vonatkozó konkrét rendeleteket ismerteti. Három új egyetem (Bielefeld, Regensburg, Bréma) képviselői számolnak be az új könyvtári koncepció megvalósításának tapasztalatairól. Négy régi egyetemen (Freiburg i. Br., Frankfurt a. M., a berlini és a braunschweigi Műszaki Egyetem) munkatársai írják le a megindult strukturaváltozásokat. Végül két fontos részterület: az állománygyarapítás egybehangelése (Marburg) és az egyetemi központi katalógus (Würzburg, mindkettő régi egyetem) megvalósulásának hatékonysága a téma. Ismertetésünk csupán a legfontosabbnak, az egész strukturális változást kodifikáló és megalapozó alapidokumentumnak részletesebb bemutatására szorítunk.

A NÉMET KUTATÁSI KÖZÖSSÉG KÖNYVTÁRI BIZOTTSÁGÁNAK AJÁNLÁSAI AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR ÉS AZ INTÉZETI KÖNYVTÁRAK KÖZTI EGYÜTTMŰKÖDÉSRE

BEVEZETÉS

Ezen dokumentumon 1965-1969-ig dolgoztak. Az ajánlások nem konkrét számszerű normatívák, de nem is csupán keretajánlások, hanem megoldási javaslatok a "régii" egyetemi könyvtárak szerkezeti problémáinak megoldására. Először 1970-ben publikálták.

A Német Kutatási Közösség 1955-ben kiadott memoranduma (Instituts- und Hochschulbibliotheken = Intézeti és egyetemi könyvtárak) óta az egyetemi könyvtárügy egészen más helyzetben van, elsősorban a felsőoktatási intézményekben végbemenő fejlődés következtében, amelynek következményeit a könyvtárügynek is le kell vonnia. Az új alapítású egyetemeken bevezetett, eleve egységes, csupán funkcionálisan tagolt könyvtári rendszer helyett a "régii" egyetemeken a már meglévő könyvtárak szorosabb együttműködése és bizonyos, a helyi viszonyoknak megfelelő strukturális változások lépésről lépésre való bevezetése lehet a cél. Az ajánlások fő célja, hogy az oktatás és kutatás megnövekedett irodalomszükségletét a szűkös anyagi lehetőségek ésszerűen koordinált felhasználásával optimálisan ki lehessen elégíteni, bár nem lehet eltekinteni a költségvetés felemelésétől sem. Az irodalomellátás és feltárás a pénzügyi és a szervezeti erőfeszítéseket egyaránt igényli.

A jelenlegi konkrét és részletező ajánlások abból az alapelvből indulnak ki, hogy egy egyetem könyvtárügye egység, amelynek funkciója az oktatás és a kutatás irodalommal való ellátása. Ezt teszi lehetővé a nagyobb együttműködés megvalósítása az egész hálózaton belül, de arról nincs szó, hogy térbeli centralizációval kivonják az intézetekből az oktatási és kutatási feladatokhoz szükséges irodalmat. A szándék kettős: a jelenlegi helyzet figyelembevételével gyakorlati és rövid távon megvalósítandó javaslatok a hatékonyabb együttműködésre, de ugyanakkor a jövőt előrevetítő modell kialakítása is, amelynek célja a hosszú távu fejlődés.

I. ÁLTALÁNOS ALAPELVEK

Egy könyvtár értéke – különböző meghatározó tényezők között – a használó által megteendő távolságtól is függ. Különösen áll ez olyan szakterületekre, ahol a használó gyakran csak rövid információkat igényel, amelyek nagy energia- és időráfordítás nélkül rendelkezésére kell, hogy álljanak.

A szabadpolcos felállításu, prézens állomány igen előnyös a használó számára. Ugyanakkor szükség van az irodalom kikölcsönzésére is. A jó könyvtári rendszer a két ellentétes tendencia között az optimális kiegyenlítődést teremti meg.

Minden, az egyetemi és intézeti könyvtárak koordinálását célzó törekvés vegye tekintetbe az építészeti, férőhely stb. adottságokat, még a parkirozási lehetőségeket is.

A koordinálás annál hatékonyabb, minél kisebb a partnerek száma. Ezért mindenhol, ahol ezt a térbeli adottságok megengedik, nagyobb igazgatási egységet kell létrehozni. Ezzel a rokon vagy interdiszciplináris szakterületek iro-

dalomellátásának hatékonyabb előfeltételei termelődnek meg, elkerülük a felesleges duplumok beszerzését, gazdaságosabban használják fel a személyzetet, redukálódnak a használati és ellenőrző helyek, növekszik az állomány általános hozzáférhetősége, nagyvonalabb lehet a nyitvatartási idő, s könnyebben alkalmazható a gépi adatfeldolgozás.

Azt, hogy a koordinálás részleteiben miként mehet végbe és az intézeti könyvtár milyen szerepet tölthet be a könyvtári hálózatban, az egyes intézetek típusa dönti el.

II. INTÉZETTIPUSOK

1. SPECIÁLIS INTÉZETEK

Ezeken a szorosan körülhatárolt szakterületek és aránylag kis hallgatói létszámmal rendelkező intézetek értendők (pl. sinológia, geodézia). Állományuk annyira az intézet speciális munkájához illeszkedik, hogy nincs átfedés az egyetemi könyvtár állományával. Mivel folyamatosan beszerzik szakterületük irodalmát, az egyetemi könyvtár ennek az irodalomnak beszerzésétől mentesülhet. Használóik korlátozott száma, kvalifikált szakemberek, tehát nagyjából prézens könyvtáraknak kellene lenniük. Az állományt külső használók számára is hozzáférhetővé kell tenni, részben helybenolvasással a könyvtár helyiségeiben, részben a folyóiratokból kisokszorosított cikkek rendelkezésre bocsátásával (az egyetemi könyvtár végezné a sokszorosítást). H az egyetemi könyvtár katalogizál is az egész egyetem számára (ld. V.), a hozzáférhetetlen nyelvű művek feldolgozásában szükséges az intézet közreműködése.

A rokon szakterületeknek már említett nagyobb egységekbe tömörítése áll a speciális intézetekre is; kívánatos a gyakorlatilag egy szakterülethez tartozó intézetek összevonása, ugyanakkor az egyetemi könyvtár vegye át az intézeti könyvtárcsoport könyvtári igazgatását. Kezeljék liberálisan a külső használók bebocsátását.

2. AZ UN. TÖMEGSZAKTÁRGYAK INTÉZETEI

Íde azok az intézetek tartoznak, amelyek kifejezett tömegigényeket elégítenek ki. Ez részben az igen magas hallgatói létszámból, részben az átlagosnál intenzívebb irodalomhasználatból adódik. Amennyiben egy ilyen intézetben speciális részleg van (pl. skandinavisztika egy germanisztikai intézet keretében), erre a speciális intézetekre mondottak érvényesek. Néhány eltérő példa a tömegterületek helyzetére, különösen az egyetemi és az intézeti könyvtár gyűjtőkörének elhatárolása szempontjából.

a) Filológiai, történettudományi szakok. – Az intézeti könyvtárak prézens állományának, valamint az egyetemi könyvtár olvasótermi és kölcsönzési állományának (raktár és tankönyvgyűjtemény) kiválasztását az befolyásolja, hogy milyen oktatási anyagnak kell a hallgatók rendelkezésére állnia. Így a monográfiák esetében meg kell különböztetni az oktatás számára szükséges és így tömegigényeket kielégítő oktatási anyagot a kutatást szolgáló irodalomtól. Mivel tankönyvek ezeken a szakterületeken nincsenek, ez a meg-

különböztetés nem egyértelmű, hiszen sokszor ugyanazt az irodalmat használják a hallgatók és a kutatók egyaránt. Gyakorlatilag mégis két nagy használati csoport igényeiből kell kiindulni.

aa) Az oktatási irodalom. – A hallgatók nagy száma és az intenzív irodalomhasználat ezeken a szakterületeken szükségessé teszi, hogy az egyetem területén ez az irodalom – erős igény esetén magas példányszámban – mindenütt megtalálható legyen az intézetek prézens állományában, valamint az egyetemi könyvtár prézens állományában, kölcsönözhető példányokkal a szabadpolcos és a raktári állományban.

bb) A kutatást szolgáló alapvető irodalomnak a tapasztalat alapján mind az intézetek prézens állományában, mind az egyetemi könyvtár kölcsönzési állományában meg kell lennie. Ezzel szemben a speciális kutatási irodalom az intézetek hatáskörébe tartozik. Az egyetemi könyvtár ettől mentesülhet.

Az ezt is meghaladó irodalomszükséglet rendelkezésére állnak az országosan egybehangolt állománygyarapításban sulyponti gyűjtőkörökkel megbízott könyvtárak (Sondersammelgebietbibliotheken.) Ha az egyetemi könyvtárnak vannak ilyen hagyományos gyűjtőköri sulypontjai, akkor a speciális kutatási irodalom továbbra is általa szerzendő be.

Az egyetemi könyvtárnak a kutatási irodalomból azt a részt kell beszereznie, amely az intézetek kutatási területein kívül esik, amelyről azonban a jelentős tudományos kiadványok harmonikus gyűjtése szempontjából nem lehet lemondani.

A folyóiratok esetében az általános és könnyű hozzáférhetőség, a pénzügyi értékbeli gazdaságosság és a nyilvántartás racionalizálása érdekében a lehető legtöbb folyóirat-féleséget egyetlen helyre kell koncentrálni. Erre a legalkalmasabb hely az egyetemi könyvtár, amelynek – amennyiben ezt a térbeli adottságok lehetővé teszik – egész folyóirat-állományát általánosan hozzáférhetővé kell tennie, önkiszolgáló sokszorosító automaták felállításával megkönnyítve használatát. Az alapvető folyóiratoknak meg kell lenniük mind az intézeti, mind az egyetemi könyvtárban. Az egyetemi könyvtár általános folyóirat-állományában kell helyet foglalniuk a speciálisabb folyóiratoknak is, az intézetekben párhuzamosan csak az állandóan használt folyóiratoknak kell meglenniük. Ha azonban egy-egy kutatási program időtartamára egyes speciális folyóiratokat intenzíven használnak, akkor ezeket meghatározott időre át lehet adni az intézeteknek, hogy ilyen szükségletek miatt ne kelljen ezeket a folyóiratokat járattatni. Egészen szűken speciális, csupán az egyes kutatási területeket érintő folyóiratok csakis az illető intézethez járjanak.

b) Jogtudományok. – A legtöbb "régi" nagy egyetemen az egyetemi könyvtár jogtudományi gyűjteményei mellett párhuzamos kari vagy szeminárium könyvtárak végzik az irodalomellátás funkcióját. Ha ezen kívül egyes szűkebb szakterületeken önálló intézeti könyvtárak is működnek, akkor itt háromszintű az ellátás.

Az oktatás számára a tömegigény, de még a kutatási igény nagy része is a német jogtudomány irodalmára koncentrálódik. Erről a területről a tanulmányi irodalom és a vele messzemenően párhuzamos alapvető kutatási irodalom (tankönyvek, kommentárok, jelentős vagy aktuális témákról szóló monográfiák, emlékkönyvek, disszertációk, a jogtudományi diszciplínák vezető folyóiratai, fontos törvény- és rendeletgyűjtemények) beletartozik mind az egyetemi, mind a kari könyvtár állományába. Ez utóbbi prézens állományában

ennek az irodalomnak sok példányban kell meglennie, míg az egyetemi könyvtárnak – az olvasóterem mellett – súlypontosan kölcsönzési funkciókat kell vállalnia. A tankönyveknek és a kézikönyv jellegű kommentároknak nagy példányszámban meg kell lenniük a tankönyvgyűjteményben is.

A speciális folyóiratok és monográfiák egy-egy példánya elegendő a kari vagy az intézeti könyvtárban, de az egyetemi könyvtárnak is gondoskodnia kell kölcsönzési célokra a minőség és téma szempontjából kiemelkedő művekről, különösen, ha interdiszciplináris jellegűek. Az országgyűlési kiadványok, a törvény- és rendeletgyűjtemények helye elsősorban az egyetemi könyvtár, mivel ezeket nemcsak a jogászok használják. A külföldi jogtudományi irodalom alapvetően a kari vagy az intézeti könyvtárba tartozik, az egyetemi könyvtár csak fontos jogforrásokra és alapvető kiadványokra szorítkozzék.

Mivel a jogtudományi gyűjtemények hármasság tagolódása igen gazdaságtalan, a még meglévő szakintézeti könyvtárakat az általános jogtudományi kari könyvtár részlegeivé kell átszervezni. Megfontolandó továbbá új épületek tervezése esetén, angolszász mintára az önálló, térbelileg az egyetemi könyvtárból leválasztott "law library" létrehozása, amely tartalmazná az egyetemi könyvtár jogtudományi gyűjteményeit, önálló kölcsönzési rendszerrel.

c) Természeti- és műszaki tudományok. – E szakterületeken az oktatási irodalom kevés, áttekinthető számu műre koncentrálódik, azonban igen nagy példányszámban. A kutatási irodalom egy példányban is elegendő. Mindkét típusú irodalomnál elengedhetetlen, hogy rövid uton hozzáférhető legyen a használó számára. Ezeknek a szakterületeknek szakirodalmi ellátására a legcélszerűbb megoldás szakrészlegek (Departmentbibliotheken) szervezése az egyetemi könyvtár igazgatása alatt. A legujabb kutatási irodalomnak az egyes szakrészlegekben közvetlenül rendelkezésre kell állnia. Az egyetemi könyvtár a szakrészlegek megalapításakor átadja aktív állományát és – kivéve az interdiszciplináris irodalmat – ezeknek beszerzésétől mentesülhet. A régebbi és a kurrensen nem használt állományrészek, pl. a régebbi folyóiratévfolyamok mindig átteendőek az egyetemi könyvtárba. A szakrészlegek legyenek prézens jellegűek hosszú nyitvatartással, xeroxberendezéssel és saját tájékoztatói központtal.

Az oktatási anyag beszerzéséért és használatáért az egyetemi könyvtár a felelős. A helyi adottságok szerint kétféle megoldás lehetséges. Az oktatási anyag legyen az egyetemi könyvtárban, ha közel van a természeti- és műszaki karokhoz és intézetekhez. Ha nagy a köztük lévő távolság, akkor egy fajta "undergraduate library"-t ajánlatos kihelyezni részlegenként. Mind a prézens, mind a kölcsönzési állományt nagyvonalúan kell sok példányban rendelkezésre bocsátani. Az ilyesfajta megoldások megvalósításához először természetesen az épületi feltételeket kell megteremteni. Ezek hiányában a mindenkori helyi adottságoknak megfelelő átmeneti megoldásokat kell megtalálni a hatékonyabb szakirodalmi ellátás érdekében. A kutatási szakirodalomnak ilyen esetekben mindig az intézetekben van a helye.

3. ORVOSTUDOMÁNYI INTÉZETEK

a) Klinikák. – Többé-kevésbé kézikönyvtárakról van szó a klinikákon, a közvetlen napi gyakorlati szükségletnek megfelelően. Kicsinységük miatt ezeknél a könyvtáraknál a legszorosabb együttműködés az egyetemi könyvtár

orvostudományi kari könyvtárával a legésszerűbb megoldás. Az egyes klinikáknak nincs szükségük önálló könyvtári szervezetre, mivel minden munkafolyamatot (gyarapítás, katalogizálás) az egyetemi könyvtár lényegesen gazdaságosabban tud lebonyolítani. A modern sokszorosítási lehetőségek szükségte lenné teszik, hogy nagy folyóiratállomány legyen a klinikákon, csak a legfontosabbaknak kell állandóan kéznél lenniük. Az egyetemi könyvtár orvostudományi kari könyvtára szinte azonnal szolgáltatni tudja az igényelt folyóiratcikkek másolatát.

b) Az elméleti orvostudományi intézetek. – Ezeknek nagyobb szakirodalmi állományra van szükségük, mint a klinikáknak. A helyi adottságtól, elsősorban az egyetemi könyvtár orvostudományi könyvtárától való távolságtól és az ottani munkalehetőségektől függ, hogy ez az állomány az intézetekben legyen vagy az orvostudományi könyvtárban központosítható. Az első esetben a természettudományi szakrészlegekre vonatkozó ajánlások érvényesek; a második esetben a kézikönyv-állomány kivételével az irodalom a kari könyvtárban álljon rendelkezésre.

c) Az orvostudományi kari könyvtár. – Az egyetem klinikai negyedében helyet foglaló orvostudományi kari könyvtár az optimális megoldás a megfelelő és gazdaságos szakirodalmi ellátásra. Térbelileg elkülönített része az egyetemi könyvtárnak és feladata az egész egyetem orvostudományi irodalommal való ellátása. A hallgatók és az oktatási segédszemélyzet számára szükséges tankönyveket sok példányban kell rendelkezésre bocsátania, kölcsönzés és olvasótermi használat számára egyaránt. Az olvasótermekben nagy, bibliográfiákból, kézikönyvekből és folyóiratokból álló kézikönyvtáraknak kell lenniük.

4. INTERDISZCIPLINÁRIS INTÉZETEK

Ezek kétféle típusúak:

a) Állandó intézetek hosszútávra tervezett szakirodalmi állománnyal (pl. úrkutatás, egyes régiókra vagy egyes korszakokra, pl. középkorra vonatkozó tudományágak). Az ilyen könyvtárak állományalakításánál tekintetbe kell venni az egyetemi könyvtár állományát (az általános irodalom vonatkozásában). Ha azonban erősen specializált tárgy vagy nehezen hozzáférhető nyelvű dokumentumok szükségesek az intézetben folyó kutatás számára, akkor az egyetemi könyvtár (a speciális intézetek esetéhez hasonlóan) mentesülhet ezeknek az anyagoknak a beszerzésétől.

b) Ideiglenes oktatási/kutatási programok számára létrehozott intézetek, amelyek a feladat végrehajtása után megszűnnek. Egy ilyen intézet felállításakor nagy szeret játszik a szükséges szakirodalom. Deziderátumjegyzékek alapján az egyetemi könyvtárral szoros együttműködésben kell megvizsgálni, hogy mely műveket adhat át az egyetemi könyvtár saját állományából, s melyeket kell vétel útján beszerezni.

III. EGYETEMI KÖNYVTÁR

ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK

Az egyetemi könyvtár az egész egyetem könyvtári koordinációs központja. Egyben az egyetem tájékoztató központja, és mint kölcsönző könyvtár funkcionál a tulajdonképpeni prezens könyvtárként szervezett intézeti könyvtárak és szakrészlegek mellett. Gyűjtőkörébe elsősorban az az irodalom tartozik, amely minden, ill. sok szakterület számára fontos, pl. egyetemes bibliográfiák és segédkönyvek, átfogó forrásgyűjtemények, enciklopédiák, kézikönyvek, gyűjtemények, általános tudományos folyóiratok, akadémiai és egyetemi kiadványok, valamint a felsőoktatásra és a könyv- és könyvtártudományra vonatkozó kiadványok. Központi gyűjtőhelye a disszertációknak is. Fontos feladata továbbá annak az irodalomnak a beszerzése, amely a II. pontban felsorolt ajánlások értelmében nem (vagy nem teljesen) tartozik az intézetek vagy a szakrészlegek hatáskörébe.

Az egyetemi könyvtár feladata gondoskodni az egész rendszer szerves állományalakításáról, az intézetek és szakrészlegek állományának kiegészítése-képpen. Az egyetemen belüli könyvtári hálózatban betöltött feladataitól függetlenül a helyi és helyközi irodalomellátás továbbra is az egyetemi könyvtár hatásköre.

Különös jelentőséggel bír, hogy a könyvtári munka racionalizálásának összes lehetőségeit kihasználják, az irodalom minél gyorsabb hozzáférhetőségét biztosítsák a használók számára.

OKTATÁSI IRODALOM

Az egyetemi könyvtár fontos feladata a hallgatók ellátása a gyakran és rendszeresen használt oktatási szakirodalommal. Az utóbbi évek tapasztala megmutatta, hogy a tankönyvgyűjtemény felállítása sürgető szükségletet elégitett ki, de – különösen a tömegszakterületeknél – eddigi mérete távolról sem felelt meg az igényeknek. Az egyetemi könyvtárat tehát személyzeti és anyagi szempontból képessé kell tenni arra, hogy ezeket a tankönyvekből és sokat használt oktatási irodalomból álló szabadpolcos részlegeket kiépíthesse. A Tudományos Tanács 1964-ben évenként egy hallgatóra 4 márka költségvetési többletet irányzott elő a meglévő tankönyvgyűjtemény továbbfejlesztésére. Időközben azonban világossá vált, hogy a nagy kereslet és a könyvtárak emelkedése miatt ez már nem elegendő. Ha csupán megközelítően akarjuk a szükségletet kielégíteni, évenként egy hallgatóra 10 márka minimumban kell ezt a költségvetési többletet megállapítani. A könyvárak folyamatos emelkedése miatt évi 5 százalékos emeléssel kell számolni.

A használó igényei (amelyek több szakterületre irányulnak) és a kölcsönzési folyamat racionalizálása megkívánják az oktatási irodalom kölcsönzési példányainak az egyetemi könyvtárban való koncentrációját. A decentralizálás csak akkor indokolt, ha a távolság túl nagy az egyetemi könyvtártól (vö. pl. II. 2. c.). Az oktatási irodalom kölcsönözhető állománya mellett prezens példányoknak is lenniük kell az egyetemi könyvtár olvasótermében, az intézetekben ill. szakrészlegekben.

Nagy jelentőségük e tekintetben az időlegesen, egyes előadássorozatokhoz vagy szemináriumokhoz összeállított, ajánlott könyveket és folyóiratcikkmásolatokat tartalmazó prezens kollektívák, amelyeket ez alatt az idő alatt

különösen erősen használnak. Annak érdekében, hogy minél többen hozzájuthassanak, ajánlatos a kollektciókat az egyetemi könyvtár olvasótermeiben felállítani. Ezáltal elkerülhető, hogy a többi használónak nélkülöznie kelljen ezeket a műveket. A hiányzó irodalmat természetesen az egyetemi könyvtárnak kell beszereznie.

IV. AZ ÁLLOMÁNYGYRAPITÁS EGYBEHANGOLÁSA

A rendelkezésre álló anyagi eszközök gazdaságos felhasználása és az irodalmi ellátottság javítása érdekében kívánatos, hogy az egyetemi könyvtár és az intézeti könyvtárak állománygyarapítását egybehangolják. Erre több szervezeti lehetőség kínálkozik, a mindenkori legjobb megoldást az intézet tiszta, ill. könyvtárának fontossága határozza meg. Általában figyelni kell az ilyen megegyezéseknél arra, hogy a ráfordítás és az eredmény arányos legyen. Minden esetben ajánlatos írásban rögzíteni az irányelveket az egyetemi könyvtár, ill. az intézetek gyűjtőköre és állománygyarapítási súlypontjai vonatkozásában. Az egyetemi könyvtár és a speciális intézetek között elég, ha csupán a különlegesen drága művek beszerzését egyeztetik, mivel közöttük alig fordul elő gyűjtőköri átfedés. Közös gyarapítási megbeszélések elengedhetetlenek az intenzív irodalommennyiséget igénylő tömegszakterületeken, a magas átfedési arány miatt. Itt gyakran egyenként kell előtnteni, hogy egy-egy új művet az intézet és az egyetemi könyvtár számára is, vagy pedig csak az intézetnek vagy csak az egyetemi könyvtárnak kell beszerezni, továbbá hogy a szakolvasóterem szabadpolcos állományába, a raktárba vagy a tankönyvgyűjteménybe kell-e besorolni. Az intézet partnere az egyetemi könyvtár illetékes szakreferense, hozzá fussanak be az intézetnek az egyetemi könyvtárhoz intézett beszerzési javaslatát is.

Az egyetem területén több példányban járatott folyóiratok száma legyen a lehető legalacsonyabb, a különböző és nagy használói kör számára hozzáférhető folyóiratok száma a lehető legmagasabb (vö. II. 2. a.). A folyóiratok megrendelésénél vagy lemondásánál a kölcsönös megállapodások nélkülözhetetlenek, ugyancsak a csere útján beérkező folyóiratok esetében is.

V. KATALOGIZÁLÁS

Az egyetem betürendes központi katalógusa és központi folyóirat-katalógusa a koordinált könyvtári hálózat legfontosabb segédeszköze. Nemcsak az egyetem területén meglévő irodalom jobb kihasználását segíti elő, hanem megkönnyíti a beszerzések egybehangolását az intézetek és az egyetemi könyvtár, ill. az egyes intézetek között. A Tudományos Tanács 1967-ben újólag figyelemztetett a központi katalógusok hiányára. Az egyetemi szerveknek kötelezően elő kellene írni a központi katalógusokban való részvételt és a címleírás egységes szabályainak betartását.

A központi katalógusok felállításához (a meglévő állomány feldolgozásához) feltétlenül szükséges, hogy az egyetemi könyvtáraknak a fenntartó szerv a személyi és dologi kiadásokra külön költségvetést biztosítson. A folyamatos költségeket pedig külön be kell állítani az egyetemi könyvtár költségvetésébe.

Feltételezve, hogy az egyetem teljes könyvtári személyzete az egyetemi könyvtár személyi állományába tartozik (ahogy itt a X. pontban javasolják), az egyetemi könyvtár feladata az egész egyetem új szerzeményeinek katalogizálása. Ha erre alkalmas munkaerőkre az intézetekben nem lehet számítani, akkor az egyetemi könyvtárnak kiegészítő személyzetre van szüksége. Amíg az intézetek saját könyvtári személyzettel rendelkeznek, addig az egyetemi könyvtár feladata a katalogizálás koordinálása. Az egyetemi könyvtárat személyzetileg és technikailag képessé kell tenni arra, hogy az intézeteket sokszorosított cédulákkal ellássa.

VI. HASZNÁLAT

Az egyetemen meglévő irodalom hatékony felhasználása érdekében az intézetek állományát a kutatási célokra hozzáférhetővé kell tenni. Különösen áll ez a folyóiratokra, amelyeket másolásra az egyetemi könyvtár rendelkezésére kell bocsátani. Az egész állomány gazdaságos felhasználása csak liberális, a kölcsönös segítségnyújtáson alapuló ügykezeléssel érhető el.

Az intézetek nyitvatartási ideje az egyéni szükséglettől függ, nem állapítható meg egyöntetűen. Általában a tömegszaktárgyak intézeti könyvtárai, valamint az egyetemi könyvtár és kari könyvtárainak olvasótermei, tájékoztató részlegei és katalógusai számára 8–22 óra közti nyitvatartás ajánlatos. Az egyetemi könyvtár szombaton is tartson nyitva. Kölcsönzési részlege a tanév folyamán minimálisan napi 6 óráig álljon a használók rendelkezésére. Az egyetemi könyvtár szokásos kölcsönzési határideje megkülönböztetés nélkül minden használóra vonatkozik.

Az azonnali kölcsönzés bevezetése valamennyi használó számára azoknak az egyetemi könyvtáraknak is nyomatékosan ajánlott, amelyek ezt a magától értetődő szolgáltatást még nem nyújtják. Az ehhez szükséges helyet és technikai berendezést meg kell teremteni. A sokat használt irodalom szabadpolcos állományának megerősítésére kell törekedni, ez egyúttal a kölcsönzést is tehermentesíti.

VII. AZ INTÉZETI ÁLLOMÁNY RAKTÁROZÁSA

Az intézetek vagy szakrészlegek könyvtárai szabadpolcos könyvtárak raktárak nélkül. Ezzel már az épülettervezésnél és a gyarapításnál is számolni kell.

Az intézetek szabadpolcos állományában feleslegessé vált vagy más okból ott már el nem helyezhető irodalmat át kell adni az egyetemi könyvtárnak raktározás végett. Az egyetemi könyvtár jogában áll a duplumok ésszerű értékesítése.

VIII. AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR TECHNIKAI SZOLGÁLTATÁSAI

Az egyetem központi fotó- és sokszorosító részlege helyileg és szervezetileg kapcsolódjék az egyetemi könyvtárhoz. Ezenfelül az egyetem területén mindenütt, ahol erre csak szükség van (pl. a kari és szakrészleg-könyvtárak-

ban és az egyetemi könyvtár övezeteiben) állítsanak fel gyorsmásoló berendezéseket.

Oktatási programok keretében szükségessé válhat szövegeknek és ábráknak nagy példányszámban való előállítására sokszorosítás útján. Erre az egyetemi könyvtárnak személyileg és technikailag felkészültnnek kell lennie.

Az intézetek kötetési munkálatait, az erre való könyvtárosi előkészítést az intézetekben működő egyetemi könyvtári személyzet végezze.

IX. TÁJÉKOZTATÁS

Minden egységes könyvtári hálózat lényegéhez tartozik az állandó információcsere a partnerek között, az egyetem valamennyi fontos könyvtári kérdésében. Különösen fontos a szoros együttműködés az egyetem könyvtári bizottsága és az egyetemi könyvtár között.

Az összhálózaton belül különleges jelentősége van az egyetemi könyvtár tájékoztató szolgálatának, amelyet ezeknek a követelményeknek megfelelően, azaz olyan személyzettel és bibliográfiai apparátussal kell megszervezni, hogy az egyetemi könyvtár szakszerűen és azonnal ki tudja elégíteni az intézetek és szakrészlegek szükségleteit. Amennyiben a szakrészlegek könyvtáraiban saját tájékoztató tevékenység folyik (vö. pl. II. 2.c.), akkor az információszolgáltatás ezek feladata.

X. SZEMÉLYZET

Az ajánlások egésze abból indul ki, hogy egy egyetem könyvtárügye egységet alkot. Ebből egyenesen következik, hogy az egész egyetem könyvtári személyzete tartozzék az egyetemi könyvtár személyzeti állományába, mert csakis így érhető el a személyzet ésszerű elosztása az egész rendszer keretén belül. Ez nem jelenti azt, hogy az intézetek számára dolgozó munkások munkahelye az egyetemi könyvtárban legyen. Amennyiben az intézetek saját könyvtári személyzettel rendelkeznek, ez álljon az egyetemi könyvtár felügyelete és szakmai irányítása alatt. Ez a megoldás természetesen nem történhet az egyetemi könyvtár saját feladatainak betöltéséhez szükséges személyi állomány rovására.

FEJLŐDÉSI TENDENCIÁK

Az egyetem átalakulása és jövőbeli feladatai megkívánják, hogy az egyetem könyvtári területén is új utakra találjon és az irodalom feltárásának olyan formáit fejlessze ki, amelyek a jövő követelményeit ki tudják elégíteni. A rövid távon jobb együttműködést eredményező intézkedések mellett a jelen ajánlások a hagyományos egyetemi könyvtári strukturától eltérő javaslatokat is tartalmaznak, amelyek azonban csak hosszabb fejlődés eredményeképpen, lépésről lépésre valósíthatók meg és a helyi viszonyokhoz alkalmazandók; nem függet-

leníthetők az egyetem várható növekedésétől, szerkezetétől és oktatási reformjától.

A hallgatók létszámának tömeges emelkedése nagy és funkcióképes tanulmányi könyvtárak szervezését teszi szükségessé, amelyeket bőségesen el kell látni a sokat használt tanulmányi és tankönyvirodalom többes példányaival. Az anarchikus állománygyarapítás megszüntetése és így a költségvetés optimális felhasználása révén el kell érni, hogy a kutatási irodalmat az egyetem tényleges szükségleteinek megfelelő méretekben szerezzék be.

Az egységes könyvtári hálózat lehetőségeinek kihasználásához szerkezeti változtatások szükségesek. Ez elsősorban nagyobb igazgatási egységek kialakulását jelenti: a kisebb-nagyobb könyvtárak jelenlegi szétforgácsolt egymásmellettségének megszüntetésére kell törekedni egy funkcióképes, gazdagságos és szerkezeti szempontból ésszerű átfogó rendszer megteremtése érdekében.

Az egyetem irodalommal való ellátásának jövőbeli feladatai olyan vezető szerv létrehozását kívánják meg, amely az alapvető kérdéseket szabályos időközökben megtárgyalja és gondoskodik megfelelő intézkedések útján a könyvtárügy koordinálásáról és az együttműködő könyvtári hálózat kialakításáról. Ez az egyetem könyvtári bizottságának feladata lesz.

HAZAI KÖRKÉP

A gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátásának alakulása a távlati fejlesztési programok tükrében

N. RÁCZ Aranka

A gyermekek és az ifjúság ellátásának kérdéseivel az utóbbi időben sokat foglalkozik a pedagógiai és könyvtárosi közvélemény. A kérdés világszerte időszerű. A hazai érdeklődést a szakfolyóiratok cikkei, a szak fórumokon szervezett viták mellett a televízió, a rádió adásai és a napilapok cikkei is szélesítik, újból és újból sürgetve a gyermekek, de különösképpen az iskolák jobb könyvtári ellátását.

Az 1971 decemberében a Művelődésügyi Minisztérium által kiadott "Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására" c. dokumentum ez ügyben a kormányzati állásfoglalást fejezte ki, összhangban az MSZMP Központi Bizottságának az oktatásügy továbbfejlesztéséről szóló határozatával. Bár a határozat nem foglalkozik az iskolák könyvtáraival, ismertetelten visszatér az önálló tanulás, az önképzés készségeinek kérdéseire, hangsúlyozva az önképzésre való nevelés pedagógiai és művelődéspolitikai fontosságát. E követelmény teljesítésének alapja a könyvtári bázis, amely részben az iskolákban (iskolai könyvtárak), részben a közművelődési könyvtárakban teremthető meg.

A minisztériumi irányelveknek éppen az a célja, hogy megteremtse a felnövekvő ifju nemzedék számára azt a könyvtári bázist, amely elősegíti tanulását és ösztönzést ad a további önműveléshez is. Az irányelvek több vitás kérdést zártak le megnyugtató módon, és felvázolták a fejlesztés szükséges és lehetséges mértéket és módját. Hatásuk érzékelhető az eddigi eredményeken, de még inkább az egyre általánosabbá váló korszerű szemléletben. Különösen az iskolai könyvtárak kérdése került az érdeklődés előterébe. (Ennek egyrészt az iskolai könyvtárak nagyfoku elmaradottsága az oka.) Az iskolai könyvtárak ügye meglehetősen mélyen behatolt a köztudatba, a közművelődési könyvtárak gyermekszolgálatára viszont – amely jelenleg a gyermekszolgálat nagyobb részét ellátja – kissé háttérbe szorult. Probléma itt csupán az, hogy míg a sajtó-olvasó és TV-néző közönség jobban informálódott az iskolák könyvtári ellátásának problémáiról (mozgalom is indult ezek megsegítése érdekében!), a könyvtárosi érdeklődést inkább az együttműködés kérdései kötötték le, nem pedig a gyermekkönyvtári szolgálat kiépítésének még előttünk álló feladatai.

A GYERMEKEK SZOLGÁLATA A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKBAN

Hazánkban a közművelődési könyvtárak gyermekszolgálatának fejlődése az utóbbi két évtizedben megelőzte az iskolai könyvtárakét. Amellett, hogy minden közművelődési könyvtári szolgálati hely nyitva áll a gyermekek

számára is, a nagyobb könyvtárak külön gyermekkönyvtárakat hoztak létre. A gyermekkönyvtárak száma jelenleg 190. Számuk alakulását és elhelyezkedésüket az országban az alábbi táblázat mutatja:

	1969	1972
Budapest, kerületi könyvtárak	35	36
Megyei könyvtárak	16	17
Járási könyvtárak (városi és községi székhellyel)	69	50
Városi könyvtárak (nem járási székhelyek)	32	41
Községi könyvtárak	22	40
Községi körzeti központok	3	6
Összesen:	<u>177</u>	<u>190</u>

1972-ben a táblázat szerint 2, valójában 5 megyei könyvtárnak nem volt központi gyermekkönyvtára (Baranya, Csongrád, Győr-Sopron, Nógrád, Pest megyei könyvtárak). A végösszeget az növeli, hogy egyik megyei könyvtár itt tüntette fel a fiókjait is. Időközben a szegedi Somogyi Könyvtárnak, mint megyei könyvtárnak, újjáépített gyermekkönyvtára megnyitásával, a gyermekkönyvtárral nem rendelkező megyei könyvtárak száma 4-re csökkent. Szembetűnő a járási könyvtárak gyermekrészeinek csökkenése. 97 járási székhely közül csak 50-ben van a járási könyvtárnak gyermekkönyvtára; ez a járási könyvtárak jelenlegi igen problematikus helyzetével is összefügg. Örvendetesen növekszik viszont a gyermekkönyvtárak száma a vidéki városokban és nagyobb községekben. Végeredményben tehát koránt sincs minden olyan közművelődési könyvtárban gyermekrésze, ahol az irányelvek szerint lenni kellene. Budapest (36 gyermekkönyvtárával, 128 600 általános iskolai tanulóhoz viszonyítva) közismerten rosszul ellátott, a gyermekkönyvtárak szűkös körülményeiről nem is szólva. Különösen rossz a gyermekek könyvtári ellátása olyan vidéki nagyvárosokban, mint Szeged, Győr, Pécs; valamivel jobb a helyzet Debrecenben (2 gyermekkönyvtár); a legjobb Miskolcon, ahol a megyei könyvtár központi gyermekkönyvtára országosan mintául szolgálhat. Hasonló szintet képvisel még a szombathelyi megyei könyvtár gyermekkönyvtára. A többi megyei könyvtárban a gyermekkönyvtár (méréteit és személyzetét tekintve) sehol sem éri el az "A" típusú könyvtárak számára előírt normákat. Bár az általános kép a vidéki városokban és nagyközségekben is az elhelyezés és a személyzet szűkös voltát mutatja, biztató jelenség, hogy egyre nagyobb számban létesülnek éppen kisebb helyeken korszerűen elhelyezett, berendezett, vonzó külsejű gyermekkönyvtárak.

A gyermekkönyvtári szolgálatok adatai is arra mutatnak, hogy a gyermekek könyvtári szolgálata a közművelődési könyvtárakban nem sokat fejlődött az elmúlt 2 évben. A 190 gyermekkönyvtárban a könyvvállomány mindössze 2000 kötettel növekedett, bizonyítva annak a régen hangoztatott panasznak igazságát, hogy a gyarapítás alig tud lépést tartani a gyenge kötésű könyvek elhasználódásával, és hogy a rendelkezésre álló anyagi lehetőségek éppen csak az elhasználódást fedezik. Igen kis mértékben nőtt a gyermekkönyvtári olvasók száma is.

Inkább a munka minőségi javulásában, a gyermekfoglalkozások, reprezentatív megmozdulások számának növekedésében érzékelhető a személyzeti ellátás helyenkénti javulása.

Jelenleg a 190 gyermekkönyvtárban 196 főfoglalkozású és 66 részfoglalkozású gyermekkönyvtáros dolgozik. (1970-ben 172 főfoglalkozású és 99 részfoglalkozású gyermekkönyvtáros dolgozott 226 gyermekrészlegben). Csökkent tehát – helyesen – a részfoglalkozásúak száma, a főfoglalkozásúak száma viszont nőtt. A gyermekkönyvtárosoknak azonban csak egy kis része (41 fő) kapott speciális képzést, igen soknak sem könyvtárosi, sem pedagógusi képzettsége nincs. Ilyen személyi ellátottság mellett nehezen válhatnak az iskola partnereivé. A könyvtárosi munka színvonala és az iskolával való együttműködés lehetőségének biztosítása egyaránt szükségessé teszi, hogy a gyermekkönyvtárosok szakképzett könyvtárosok, lehetőleg pedagógusok és végül speciális, a gyermekekkel való foglalkozásra, a gyermekirodalom ismeretére és felhasználására felkészített gyermekkönyvtárosok legyenek.

Mielőtt új tárgyra térnénk, némi fogalmi tisztázásra van szükség. A szakmai szóhasználat "önálló gyermekkönyvtárakról" és "gyermekrészlegekről" beszél. Ilyen megkülönböztetést tesz a hivatalos statisztika is. Az önálló gyermekkönyvtár elnevezés joggal alkalmazható azokra a fővárosi gyermekkönyvtárakra, amelyek (a kerületi könyvtárakhoz hasonlóan) önálló szervezeti egységként működnek. Sokszor azonban önállóknak tekintik (a statisztika is) azokat a gyermekszolgálati egységeket is, amelyek nem közművelődési könyvtár épületében kapnak helyet. Ugyanakkor részlegnek tekintik azokat a nagyméretű gyermekkönyvtárakat, amelyek egy-egy új könyvtár olvasóterében helyezkednek el, mint pl. a miskolci, az ország legnagyobb gyermekkönyvtára.

E szóhasználat sok félreértésre ad alkalmat, egy kategóriába sorolva különböző jellegű és szintű könyvtárakat. Sokkal világosabb és egyértelműbb elhatárolást jelentene, ha csupán gyermekkönyvtár és gyermekrészleg között tennénk különbséget, gyermekkönyvtárnak tekintve azt, ahol főfoglalkozású gyermekkönyvtáros, és gyermekrészlegnek azt, ahol részfoglalkozású gyermekkönyvtáros dolgozik. A főfoglalkozású gyermekkönyvtáros léte vagy nemléte azért döntő tényezője a megkülönböztetésnek, mivel másfajta követelményeket támasztunk a szakképzett, vagy szakképzésre készíthető főfoglalkozású, és másat a csak részmunkaidőben dolgozó gyermekkönyvtárosokkal szemben. (Speciális képzettséget tőlük alig lehet követelni, és feladatuk megoldására jóval kevesebb időt fordíthatnak.) Célszerű lenne ilyen megkülönböztetést tenni a statisztikai adatszolgáltatásban is.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK IFJUSÁGI SZOLGÁLATA

A gyermekszolgálatól eltérően, a 14 éven felüli ifjúság szolgálatát nem különítjük el szervezetenként a felnőttek könyvtári szolgálatától, mivel a használt könyvtári állományban már nem szükséges különleges válogatási szempontokat érvényesíteni. Az ifjúság szolgálatát azonban mint speciális olvasószolgálati problémát tekintjük. Ezzel a feladattal világszerte most kezdenek külön foglalkozni a könyvtárak, tehát új probléma nálunk is. A különböző korú és foglalkozású fiatalok életkori sajátosságainak, műveltségének figyelembevételével olyan szolgálat kialakításáról van szó, amely segíti szervezett tanulásukat és önképzésüket az általános és szakmai műveltség területén.

tén. E feladatra a könyvtári személyzet létszámát és felkészültségét tekintve nem vagyunk teljesen felkészülve. Igen kevés olyan könyvtárosunk van, aki tartalmilag és pedagógiailag egyaránt jól tud foglalkozni az ifjúsággal. Nehezebb a feladatot, hogy nem alakultak ki – nemzetközileg sem – az ifjúsággal való foglalkozás sajátos könyvtári formái és módszerei. Ez jelenleg szinte teljes mértékben egyéni invenció és ügyszeretet kérdése. Az az igen élénk érdeklődés, amely a 60-as évek közepén jelentkezett, a sok személyi és szakmai probléma következtében lassan csökkent. Az ifjúság sajátos szolgálatával inkább csak a nagyobb közművelődési könyvtárak foglalkoznak, ők is elsősorban a tanuló ifjúságot segítik tanulmányjaiban. Néhány könyvtárunk dicséretes erőfeszítéseket tett a szakmunkástanulók megnyerése érdekében – helyenként szép sikerrel. Néhány csoportos forma (könyvklub, könyvbarátkör, művelődési kör) meg is honosodott, de nem vált a könyvtárak rendszeres és állandó gyakorlatává. Általában lanyhult az ifjúsági szolgálat körüli buzgalom. Tudatosan foglalkozik az ifjúsággal néhány nagyobb művelődési könyvtár, mint pl. a miskolci, a debreceni városi és megyei, a veszprémi, a szombathelyi megyei, az egri, a szolnoki megyei könyvtárak. Tevékenységük azonban nem terjed ki a megye területére, csupán helyi jellegű. A kisebb könyvtárakban csak szórványosan foglalkoznak az ifjúsággal (pl. Balatonalmádi.)

A könyvtárak még ilyen nehézségek mellett is jelentős számú fiatalt szolgálnak ki.

	15–19 évesek	%	20–24 évesek	%
1970	330 133	36,2	184 882	23,6
1972	345 539	36,6	160 808	19,1

Ezek többsége középiskolás, igen jelentős a szakmunkástanulók száma (a tanulók közel fele), viszont általában kevés a munkásfiatal; a legkisebb a parasztfiatalok aránya.

Amint a fenti adatokból kitűnik, az ifju olvasók számában lassu emelkedés mutatkozik 20 éven alul, és csökkenés 20 éven felül. A szakszervezeti és más könyvtárak feltételezett használatát is figyelembe véve a számok arra utalnak, hogy az ifjúság megnyerésére irányuló törekvések nem általánosak. Nem lehet kétséges, hogy ha valahol szükséges a könyvtárak általánosan és szakirányban művelő nevelő munkája, akkor erre elsősorban az ifjúság, különösképpen a munkás- (ezen belül a szakmunkástanulók) és a paraszt-ifjúság körében van szükség.

AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRAK HELYZETE

Az iskolai könyvtárak fejlődését kevésbé tudjuk részleteiben nyomon követni a hiányos statisztikai adatszolgáltatás és az adatok megbízhatatlansága miatt. Rendelkezünk mégis néhány alapvetően fontos statisztikai adattal (könyvállomány, gyarapítás, olvasók, kölcsönzött kötetek száma) mind az általános, mind a középiskolák könyvtáraitól, amelyek segítenek a kialakult helyzet megítélésében. A szakmunkásképző iskolák könyvtáraitól egyelőre nincsenek országosan és évenként gyűjtött adataink. Az 1970/71 és az 1972/73. év adatait összevetve, a fejlődés iránya kétségtelenül megmutatkozik.

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁK KÖNYVTÁRAI

Az irányelvek szerint a szakosított oktatást nyújtó általános iskolákban kell megkövetelni az iskolai könyvtárak kifejlesztését. Az 1972/73. tanévben nyilvántartott 2398 osztott iskola mellett 760 a részben osztott iskolák száma. Elvileg tehát távlatilag mintegy 3000 iskolában kellene az iskolai könyvtár korszerűsítésére gondolni. A hivatalos oktatásügyi statisztika adatai szerint 4905 iskolában van iskolai könyvtár, 292-ben nincs. Feltételezhetően a 292 iskola a kislétszámúak közé tartozik. Nem ad választ a statisztika arra a kérdésre, hogy a 4905 iskolai könyvtár hogyan oszlik meg az osztott, a részben osztott és a kislétszámú iskolák között és hogy milyen jelenleg az osztott iskolák könyvtári ellátása. Az iskolai könyvtárak fejlesztésének új feladatai megkivánnák a statisztikai adatszolgáltatás revízióját is. Az általános iskolai könyvtárak adatait a következő táblázat foglalja össze. (Az iskolai könyvtárak statisztikai adatait a tanévek elején gyűjtik össze, s így voltaképpen az előző tanévre vonatkoznak.)

	könyvvállomány (kötet)	gyarapodás Ft	kölcsönzött (kötet)
1970/71	6 339 583	6 490 633	2 718 027
1972/73	6 857 587	7 693 059	3 080 963
1973/74	6 957 077	10 773 989	3 074 407

A szám adatok a könyvvállomány gyarapodásában jelentős fejlődést mutatnak. Igen jelentős hosszabb távon a könyvtárat használó tanulók arányának növekedése. (Az 1965/66. tanévben a tanulók 35%-a, az 1972/73 tanévben pedig 65%-a használta az iskolai könyvtárakat.) A legutolsó évben újból csökkent az iskolai könyvtárból olvasó tanulók száma és a kölcsönzött kötetek száma is. Ez a jelenség a jelentősen megnövekedett ráfordítás mellett különösen aggasztó. Az iskolai könyvtári szolgálat egyéb (elhelyezési, személyi) feltételeinek biztosítása mellett a jelenleginél sokkal intenzívebb könyvtári munka megszervezése sürgeti.

Az országos statisztikai adatok azonban sok egyéb problémát is takarnak. Így pl. a tanulói és a nevelői könyvtárak összeolvadása és adataik statisztikai összegezése mellett nem tűnik ki, hogy az iskolák mennyiben gondoskodnak a tanulók könyvszükségleteiről, vagy továbbra is a rendelkezésükre álló összegek nagyobb részét fordítják az ún. nevelői könyvtárak gyarapítására. Az egy tanulóra eső gyarapítás évi összege kb. 10,-Ft. Ez önmagában nem kevés, ha a nevelői kézikönyvtárak gyarapítása nem terheli.

Örvedetes dolog, hogy az 1972/73-as tanévben már 727 iskolában volt saját helyisége a könyvtárnak. Ez azonban az iskoláknak mindössze 14,8%-a.

A statisztika sajnos semmit sem mond az iskolai könyvtárak személyi ellátottságáról. Nem tudjuk meg belőle, hogy hány főfoglalkozású, hány részfoglalkozású könyvtáros dolgozik az iskolai könyvtárakban. Ilyen statisztika csak az iskolai könyvtárosok jogi helyzetének, munkaviszonyának rendezése után várható. Addig egyedi adatgyűjtésekre vagyunk utalva. Tapasztalat szerint a főfoglalkozású és az órakedvezményes, ill. tiszteletdíjas könyvtárosok száma növekvőben van. Több megyében megindult, helyenként évek óta folyik az iskolai könyvtárosok alapfoku képzése.

A KÖZÉPISKOLÁK KÖNYVTÁRAI

Az utóbbi időben egyre inkább az általános iskolák könyvtárai felé fordult a figyelem. Bár valóban az általános iskolai könyvtárak megszervezése az új feladat, az új problémák nem takarhatják el a régieket. A középiskolák könyvtárakkal való ellátása régen elfogadott követelmény hazánkban is. Mégis a középiskolai könyvtárak is számos súlyos problémával küzdenek a korszerűsödésért. Helyzetüket nem az általános iskolai könyvtárakhoz, hanem a középiskolai oktatás feladataihoz és igényeihez viszonyítva kell vizsgálni.

Az ország 640 középiskolája közül 15 gimnázium és 13 szakközépiskola nem rendelkezik könyvtárral.

A középiskolai könyvtárak adatai:

	könyvállomány kötet	gyarapítás Ft	kölcsönzött kötet	olvasó tanulók	tanulók száma
1970/71	3 558 512	5 499 070	816 384	149 675 (68%)	233 291
1972/73	3 911 116	6 042 430	916 643	158 907 (72%)	219 112
1973/74	4 078 446	6 552 106	969 496	150 695 (70%)	213 734

Ezek az adatok is számos problémát rejtenek. Leleplezik pl. az egyes iskolatípusok, és az egyes iskolák közötti igen jelentős különbségeket. A középiskolák könyvtári adatai közül az összegezett adatok mellett a gimnáziumok és a szakközépiskolák adatai külön figyelmet érdemelnek. A gimnáziumok jobban el vannak látva könyvvel mint a szakközépiskolák. Egy gimnáziumra átlag 8750, egy szakközépiskolára 6090 kötet jut. Mindkét esetben felmerül a kérdés, hogy vajon milyen az állományok összetétele, mennyi belőlük az oktatáshoz használható anyag. A muzeális állományokat, mint egyedi könyvtárakat statisztikailag is külön kell nyilvántartani, és gyakorlatilag is el kell választani a használati állománytól. Együttes számbavételük az ellátási mutatókat irreálissá teszi. Az újabb könyvanyag mértékére némi fényt vet az évi gyarapítási összegek nagysága. A gimnáziumokban átlag 10 000 Ft jut évente könyvvásárlásra, az egyes iskolák között azonban nagy eltérések vannak. Az is a normatívák bevezetését sürgeti.

A középiskolai könyvtáraknak is vannak elhelyezési problémái, a tapasztalatok szerint, itt sem elegendők a rendelkezésre álló terek. A hivatalos statisztika szerint gimnáziumokban 320, szakközépiskolákban 186 helyiség szolgál könyvtári célra. A helyiségek nagyságát (m²-ekben) nem tünteti fel a statisztika.

Egyedi tapasztalatok szerint – éppen az irányelvek hatására – egyre több helyen alkalmaznak főfoglalkozású iskolai könyvtárost olyan középiskolákban, ahol a tanulólétszám az 500-at meghaladja. A statisztika azonban – mint az általános iskolák esetében – itt sem ad ezekről számot. Az iskolai könyvtárak személyi ellátásának kérdése a középiskolákban sem teljesen rendezett ügy.

Áttekintve a rendelkezésünkre álló statisztikai adatokat, megállapítható, hogy az iskolai könyvtárak fejlődése bár még jórészt a régi csapáson, de az állománygyarapítás és személyi ellátás tekintetében, egy kicsivel gyorsabban halad. Ebben része van az irányelvek megjelenésének, az iskolai könyvtárakról vallott felfogás fokozatos átalakulásának, korszerűsödésének, de legfőképpen az olyan egyedi erőfeszítéseknek, amelyek saját hatáskörükben, saját anyagi erejükkel lépnek előre. Megérdemlik ezek az erőfeszítések nemcsak az elismerést, hanem a mielőbbi központi megerősítést, támogatást.

Az iskolai könyvtárak újjászervezésének fontos tényezői az iskolai könyvtári szakfelügyelők. Alkalmazásukat az 1973. évi 150/1972. (M. K. 24.) számú MM utasítás írja elő. Az utasítás helyes értelmezése szerint az iskolai könyvtári szakfelügyelők feladata az iskolai könyvtáraknak, ezek működési feltételeinek és tevékenységének ellenőrzése – a könyvtári szolgáltatás és az oktatás szempontjából egyaránt. Emellett a tantárgyi szakfelügyelet figyelemmel kíséri, hogy hogyan, milyen mértékben alkalmazza az oktatás az olvasmányokat. A közművelődési könyvtári szakfelügyelet csupán a gyermekek könyvtári ellátása szempontjából kíséri figyelemmel az iskolai könyvtárak fejlődését.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK ÉS AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRAK KÖZÖS FEJLESZTÉSI TERVEI

A közművelődési könyvtárak és az iskolák együttműködésének felismert szükségességéből indultak ki az irányelvek, amikor közös távlati fejlesztési programok elkészítését szorgalmazták. E programok koordinálói a megyei tanácsok művelődésügyi osztályai, amelyek mindkét terület fejlesztéséért felelősek, és amelyek az ehhez szükséges anyagi eszközökkel elvileg rendelkeznek. A fejlesztés összehangolása mindkét fél, de elsősorban az általános iskolás koru gyermekek szempontjából szükséges és hasznos.

Az irányelvek koncepciója szerint "... a gyermekkönyvtárak (gyermekrészlegek), a területi feladatokat is ellátó iskolai-gyermekkönyvtárak (közös fenntartású könyvtárak) és az iskolai könyvtárak együttesen alkossanak olyan sűrű hálózatot, amely a gyermeklakosság könyvtári ellátását a lehető legcélszerűbben, de egyben a nevelési célokat legjobban szolgálva veszi figyelembe". Gyermekkönyvtár létesítendő az irányelvek értelmében a központi jellegű települések "A" és "B" típusu, és egyéb 8000 lakos feletti települések "C" típusu könyvtáraiban. 8000 és 5000 lakos között, az iskolai könyvtárak mellett, a részfoglalkozású könyvtárossal működő gyermekrészleg még reális szükségletet elégít ki. Ennél kisebb településeken, ahol egy könyvtár és egy iskola van, a gyermeklakosság közös könyvtári ellátása ajánlatos. És mivel az irányelvek szerint minden osztott iskolában (8 osztályos szakosított oktatást nyújtó iskolában) lenni kell iskolai könyvtárnak, kisebb településeken e két fajta könyvtári szolgálat egyé olvad – az iskolában.

A települési rendszer strukturájára és a lakosság egészére tervezett közművelődési könyvtári fejlesztési tervek magukban foglalják ugyan a gyermekek könyvtári ellátását az összecszerúségekben, a gyermekszolgálat fejlesztését azonban nem részletezik. A gyermekek és az ifjuság könyvtári ellátásának fejlesztéséhez készített megyei programok ezt fogalmazzák meg, gyermekkönyvtári vonatkozásban tehát kiegészítői a közművelődési könyvtárak megyei távlati fejlesztési terveinek.

Közművelődési könyvtári vonatkozásban a programok legtöbb esetben megfelelnek a megyei könyvtári hálózat fejlesztési tervében megfogalmazott koncepciónak, reálisak és figyelembe veszik az iskolai könyvtárak várható fejlesztését. A programokban csupán két vonatkozásban jelentkezik bizonytalanság: a nagyobb városok gyermekkönyvtárainak megtervezése sokszor hiányzik, csupán a központi gyermekkönyvtár kialakítását tekintik feladatnak, másrészt pedig a gyermekkönyvtárak szervezését több megyében mélyen a határt jelölő 8000 lakoson alul is megtervezik, holott ezt (főleg kis-közsegekben) inkább az iskolákkal közösen kellene biztosítani.

A programok jelentős különbségeket mutatnak abban, hogy milyen nagyságrendű könyvtárakban kívánják gyermekkönyvtárat létrehozni.

Igen különböző a közösen fenntartott iskolai gyermekkönyvtárak feladatainak és telepítésének megítélése. Egyes városokban egy-egy iskolával közös fenntartásban kívánják megoldani – szükségből – a járási, városi könyvtár központi gyermekkönyvtárának működtetését. Ez csak rövid távu, átmeneti megoldásként fogadható el. Az irányelvek világosan kimondják, hogy a központi feladatokat ellátó könyvtár nem mondhat le saját szervezetén belül kialakított gyermekszolgálatáról. A fejlesztési tervek sehol sem nyújtanak tökéletes megoldást a kistéleplések gyermeklakóinak ellátására.

Az iskolai könyvtárak vonatkozásában nehezebb volt a tervezés. Itt nem bővítésről, továbbfejlesztésről, hanem az iskolai könyvtári ellátás új rendszerű megteremtéséről van szó, amely szorosan összefügg az oktatás átalakulásával és ezen belül az iskolai könyvtárnak az oktatási munkában elfoglalt helyzetével is. Amíg a könyvtárak távlati terveit tisztázott elvek, megfogalmazott normatívák alapján lehetett megtervezni, az iskolai könyvtárak tekintetében még mindig vannak elvi bizonytalanságok. Ezért késik valószínűleg a nagyobb arányú fejlesztés megindulása is. Nehezítette a helyzetet és a tervező munkát az is, hogy az iskolai könyvtárak fejlesztésére először készülnek tervek hazánkban, és hiányzik a fejlesztéshez szükséges anyagi fedezet. E körülmények előreláthatóvá tették a tervező munka nehézségeit, problémáit. A tervekben valóban tükröződnek az iskolai könyvtárak jellegéről, az iskolai és a közművelődési könyvtárak együttműködéséről vallott korántsem egységes nézetek. A tanácsi szervek sok esetben meglehetősen tanácstalanok voltak az új követelményeket magában foglaló, korszerű iskolai könyvtárak megtervezésében. A megoldásokat nagymértékben meghatározta a személyi tényező: az, hogy a művelődési osztályok vezetői, az oktatási, ill. a népművelési csoportok vezetői mennyiben értették meg az irányelvek szándékait, valóban szükségesnek tekintik-e a "kétszatornás" ellátást, és miként látják az iskolai könyvtárak szerepét az oktatásban. Az iskolai könyvtárak vonatkozásában ott mutatnak a programok előremutató vonásokat, ahol az oktatás felelős szervei is részt vállaltak a programok kidolgozásában. Részletesebb programot dolgoztak ki az iskolai könyvtárak fejlesztéséhez a fővárosi, a Borsod, Csongrád, Hajdu, Nógrád, Vas és Veszprém megyei tanácsok művelődésügyi osztályai. A tervek másik csoportjában azonban csak utalás történik az iskolai könyvtárak fejlesztésére.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK GYERMEK ÉS IFJUSÁGI
SZOLGÁLATA A 10-15 ÉVES FEJLESZTÉSI TERVEK TÜKRÉBEN

Ha a nagyvárosok gyermekkönyvtárainak helyzetét az irányelvek szerény előírásaival vetjük egybe, a hiányok szembetűnőek, főképpen az elhelyezés és a főfoglalkozású gyermekkönyvtárosok száma következtében. Az "A" típusú gyermekkönyvtáraknak az irányelvekben meghatározott normatíváit csak a két új megyei könyvtár (a szombathelyi és a miskolci) éri el.

A fejlesztési tervek a fővárosban és a kiemelt felsőfoku, a felsőfoku és a részleges felsőfoku központokban az alábbi fejlesztést írnyozzák elő"

"A"-típusú gyermekkönyvtárak:

Budapest	6
Baranya	1
Bács-Kiskun	2
Békés	1
Borsod	1
Csongrád	2
Fejér	2 ^x
Győr	2 ^x
Hajdu	1
Heves	1
Komárom	1
Nógrád	- (csak az iskolai könyvtárakra vonatkozó tervet küldött)
Somogy	1
Pest	- (a fejlesztési terv még nem készült el, egy "A" típusú könyvtárral valószínűleg számolni lehet.)
Szabolcs	1
Szolnok	1 ^x
Tolna	1
Vas	1 ^x
Veszprém	1
Zala	1
	27

(Megjegyzés: az x-szel jelölt adatok a közművelődési könyvtárak fejlesztési terveiből.)

A járási székhelyek és a városok gyermekkönyvtárai még sok helyen nem épültek ki. A fejlesztési tervek gyermekkönyvtár létesítését tervezik minden városban (nagyobb városok kerületeiben is) járási székhelyeken és nagyközségekben, sok esetben az irányelvek által megjelölt határ (a 8000 lakos) alatt is. Ez a könyvtári ellátás jelentős bővülését jelenti. Az "A", "B" és a "C" típusú könyvtári ellátás keretében (a hiányzó tervek várható tervszámait is figyelembe véve) mintegy 280 főfoglalkozású gyermekkönyvtárossal rendelkező gyermekkönyvtárral számolhatunk.

A gyermekkönyvtárak számszerű növekedése mellett sokkal jelentősebb az ellátás kiterjedésének és határfokának növekedése a javuló elhelyezési, sze-

mélyzeti, könyvellátási feltételek, a növekvő nyitvatartási idő következtében. A gyermekkönyvtáraknak ez a száma, ha a funkciójuknak és nagyságrendjüknek megfelelő normatívákat biztosítani tudják, jórészt fedezi az ország gyermekkönyvtári szükségletét.

A település közigazgatási funkciója és nagysága azonban nem mindig esik egybe, és ez a két szempont a "B" és a "C" típusú könyvtári ellátásban problémákat szül. Kisebb lélekszámú "B" típusú település például jobb ellátáshoz juthat, mint egy nagyobb lélekszámú "C" típusú. Fenntartva tehát az irányelveknek azt az előírást, hogy 8000 lakoson felül ajánlatos külön gyermekkönyvtárat szervezni, azokban a "B" típusú könyvtárakban, ahol a lakosság száma nem éri el ezt a határt, részfoglalkozású gyermekkönyvtárossal működő gyermekrésztleg szervezhető.

Szólni kell még a közösen fenntartott iskolai és gyermekkönyvtárak ellátó tevékenységéről. Ennek egyik lényeges követelménye, hogy kielégítse az iskola szükségleteit, a másik, hogy nyilvános könyvtárként működjék (tanítási időszakban és azon túl) a gyermekek számára. Különböző okból és körülmények között lehet közös gyermekkönyvtári ellátást fenntartani. Ilyen ok lehet, hogy a település olyan kicsi, hogy a gyermekek kétféle könyvtári ellátása értelmetlen. Megfontolandó lenne, hogy minden olyan településen, ahol a lakosok száma nem éri el a 4500-5000-et, olyan egységes gyermekkönyvtári ellátás alakuljon ki, amely az iskolának is megfelel és nyilvános is: azaz közös iskolai és gyermekkönyvtári szolgálat. Jobb, ha ez az iskolában kap helyet, mert így az oktatás ellátása közvetlenül megoldható. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az iskola megfelelő helyet és (a tanítási időn túl is) rendszeres nyitvatartást tud a könyvtárnak biztosítani. Ebben az esetben a községi könyvtár le is mondhat a gyermekszolgálatról. Amennyiben az iskolának nincs helye, és a rendszeres nyitvatartást nem lehet az iskolában biztosítani, akkor jobb, ha a községi könyvtár nagyobb gyermekkönyvtárossal egyelőre a községi könyvtárban marad, ahol a módszeres nyitvatartás mégis jobbára biztosított, és az iskola ellátását is innen próbálják megszervezni. (Erre is vannak jó példák.)

Más problémát vetnek fel azok a közösen működtetett könyvtárak, amelyek a városok kerületeiben vagy iskolákban szerveződnek, és egyben a városrész gyermekkönyvtáraiként is működnek. Ezek voltaképpen olyan nagyobb méretű gyermekkönyvtárak, amelyeknek másik, az eredetivel azonos rangú feladata a tanulók és nevelők iskolai könyvtári anyaggal (nemcsak könyvvel) való ellátása. Ezekre az irányelvek "B" típusra érvényes előírás vonatkozik. Itt kell megjegyezni azt is, hogy az "A" és "B" típusú könyvtár központi gyermekkönyvtára nem helyezhető el iskolában, mert ez a közművelődési könyvtári szolgálat korlátozását jelentené.

A közös fenntartás terén is igen jelentős kezdeményezéseket mutatnak a fejlesztési tervek, de a lehetőségeket korántsem használják még ki. A közös akciók akadályai egyrészt még mindig a feladatok körüli szemléleti problémák, másrészt kétségtelenül a közös fenntartás rendezetlen szakfelügyeleti, tulajdonjogi, anyagi, statisztikai stb. problémái. A közösen fenntartott iskolai és gyermekkönyvtárak létrehozása, mint az iskolai és gyermekkönyvtárak rendszerét kiegészítő típus jön igen erősen számításba. Hogy hol kell ill. lehet ezeket létrehozni, az a helyi viszonyoktól függ.

KISTELEPÜLÉSEK GYERMEKLAKÓINAK ELLÁTÁSA

A néhány száz lelkes kistelepülések gyermeklakóinak (a részben osztott és kislétszámú iskolák tanulóinak) könyvtári ellátását az irányelvek a falusi könyvtárak hatáskörébe utalták. E téren eredményről nem számolhatunk be. A tervekben szereplő kiegészítő szolgálati helyek ("D" típusu) és a könyvtári autóbuszok számának növekedése, az iskolák további körzetesítése hoz majd – előreláthatólag – az itt élő gyermekek számára is megoldást. Tekintve azonban, hogy az új nemzedék szellemi fejlődéséről van szó, fel kell tenni a kérdést, nem lehetne-e, nem kellene-e az itt élő gyermekeknek már most többet nyújtani.

AZ IFJUSÁGI MUNKA FEJLESZTÉSE

Bár az irányelvek ezt a feladatot is megemlítik, a fejlesztési programok közül alig egy-kettő tervezi meg ezt a könyvtári feladatot. Igaz, hogy ennek nincs külön épület- és könyvállomány "kihatása", de helyet és személyzeti fejlesztést igényel.

Az "A" és "B" típusú könyvtárakkal szemben jogos követelmény, hogy szervezeten foglalkozzanak külön is a 14 éven felüli ifjúsággal. A középiskolásoktól sem vonva meg az eddig nyújtott tájékoztatási és bibliográfiai segítséget, nagyobb figyelmet és energiát fordítsanak a tanuló és dolgozó munkásfiatalokra.

AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRAK FEJLŐDÉSÉNEK IRÁNYAI

Az iskolai könyvtárak fejlődése a távlati fejlesztési programok alapján még alig körvonalazható. Olyan világos képet semmiképpen sem kapunk róluk, mint gyermekkönyvtárakról. Az oktatás és az iskolai könyvtárak szerves kapcsolata alapján természetesnek tekinthető, hogy az iskolai könyvtárak fejlesztési terve voltaképpen az iskolák fejlesztési terveinek része és függvénye. Ha tehát az iskolák fejlesztési terve később válik időszerűvé, nyilván nem várható végleges program a könyvtárakkal kapcsolatban sem. Az elkészült és beküldött programok inkább csak előmunkálatoknak tekinthetők a későbbi, majd az oktatásügy fejlesztési terveibe beépített fejlesztési tervekhez. Egyelőre csupán a tervekben megmutatkozó tendenciákat érdemes szemügyre venni. A bennük rejlő pozitívumok ill. negatívumok tudatosítása a további munkában segítségül szolgálhat.

A középiskolák könyvtárakkal való ellátását, ill. a meglévő könyvtárak korszerűsítését a fejlesztési programok általában természetes követelménynek tekintik. Helytelenül bár, de valószínűleg ennek tulajdonítható, hogy nem részletezik a fejlesztésükkel kapcsolatos feladatokat. Elsősorban a személyi és a tárgyi feltételek biztosítását sugalmazzák. Több megye azonban meg sem említi a középiskolákkal kapcsolatos feladatokat.

Az általános iskolai könyvtárak fejlesztésének kérdéseivel sem minden terv foglalkozik. Több megye csak utal arra, hogy a gyermekek könyvtári ellátásában a közművelődési könyvtárak mellett az általános iskolák könyvtári ellátásának is szerepe van. Általában egyetértenek abban, hogy osztott általános iskoláknak rendelkezniük kell saját iskolai könyvtárral. A fejlesztés módját és ütemezését illetőleg azonban már megoszlanak a vélemények. Egyik megye többet, a másik kevesebbet vár e téren a közművelődési könyvtáraktól.

Nem egységes a közösen fenntartott iskolai könyvtárak létesítéséről vallott vélemény az oktatásügy részéről sem. Általában elvileg elfogadják az ellátás "kétszatornás" rendszerét, de a két ellátási tényező összehangolása nem problémamentes. E kérdés megítélésében nagy szerepet játszik a megye településstruktúrája is. Kisközséges megyékben erősebb az egymásrautaltság, mint olyanokban, ahol a települések többsége nagyobb község vagy város. (A fővárosban természetes dolog a kétfajta ellátási rendszer egymás melletti, de egymást segítő tevékenysége.)

Az általános iskolai könyvtárak fejlesztésével kapcsolatban kialakultabb elképzelés csak néhány megye programjában található (Borsod, Csongrád, Hajdu, Nógrád, Szabolcs, Veszprém), ezek közül a legrészletesebben kidolgozott tervet Hajdu megye készítette. Ez a program nem elégszik meg azzal, hogy kijelöli, hogy hol szükségesek a gyermekkönyvtárak és mely községek, városok iskoláiban az iskolai könyvtárak fejlesztése, hanem részletesen kitér az állomány gyarapításának és összehangolásának a könyvtári munka személyi feltételeinek, a nyitvatartási idő, a gyermekkel való foglalkozás, a hálózati irányítás és az intézmények közötti kapcsolatok kérdéseire. A Hajdu megyei megoldás azért is biztató, mert az illetékes oktatásügyi szervek részvételével készült a program, és folyik annak megvalósítása. Az oktatásügy megyei irányítása itt magáénak érzi az iskolai könyvtárak problémáját és kézbe vette a megoldást. Megteremtették az iskolai könyvtárak hálózati irányításának egyelőre szerény magját a megyei Pedagógiai Továbbképzési Kabinet keretében, ennek könyvtárával kapcsolatban. Itt folyik az iskolai könyvtárosok képzése, innen történik az iskolai könyvtárak szakfelügyelete.

Az iskolai könyvtárak központi irányítását a legtöbb megyében az iskolai könyvtári szakfelügyelő végzi egy személyben. Ennél jobb, ha a szélesebb szakmai háttérrel rendelkező megyei Pedagógiai Továbbképzési Kabinetek vállalnák ezt a feladatot, igénybevéve a megyei könyvtárak mindenütt készséges segítségét.

A fejlesztési tervek tanulságait összegezve megállapítható, hogy az 1971. évi "Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására" olyan fejlesztési folyamatot indítottak meg, amely mind a gyermekkönyvtárak, mind az iskolai könyvtárak tekintetében szép eredményekkel biztat. Az irányító szervek szükséges elvi és anyagi támogatása mellett remélhető, hogy egymásfél évtized múlva a felnövekvő nemzedékeket jól működő, vonzó gyermek és iskolai könyvtárak veszik körül.

OSTI. Az első öt év. A Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Hivatal működése 1965–1970

Az OSTI. The first five years. The work of the Office for Scientific and Technical Information, 1965–1970. c. kiadványt (London, 1971.) PÁLVÖLGYI Endre tömörítette.

BEVEZETÉS

Az Office for Scientific and Technical Information (OSTI) 1965. április 1-én létesült a Tudománypolitikai Tanácsadó Testület (Advisory Council on Scientific Policy) 1964 szeptemberi javaslatának eredményeként, a tudományos irodalom növekvő áradatának hatékonyabb kezelésére. A Tudományos és Ipari kutatások Minisztériuma (Department of Scientific and Industrial Research, DSIR) már 1963-ban létrehozott egy kisebb szervet az ezzel kapcsolatos kutatások megindítására. Utóbb a Tudományszervezési Kutató Bizottság (Committee of Enquiry into the Organisation of Civil Science) beszámolója szintén hangsúlyozta a tárgy fontosságát, végül a Tudománypolitikai Tanácsadó Testület azt ajánlotta, hogy az új Oktatásügyi Minisztérium (Department of Education and Science) keretében hozzák létre az OSTI-t. Fő feladatai: a kutatások támogatása, új módszerek kifejlesztése, a meglévő tájékoztatási szolgáltatások tökéletesítése, újak kikísérletezése, a tudósok oktatása és gyakorlati képzése tájékoztató tevékenységre és az információforrások használatára, az állami és nem-állami szervezetek tájékoztató tevékenységének koordinálása.

A TUDOMÁNYOS ÉS MŰSZAKI TÁJÉKOZTATÁSI TANÁCSADÓ BIZOTTSÁG (ACSTI)

A Tudománypolitikai Tanácsadó Testület javaslatára 1965-ben a miniszter Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Tanácsadó Bizottság (Advisory Committee for Scientific and Technical Information, ACSTI) felállítását rendelte el. Feladatai: tanácsadás az oktatásügyi miniszternek a tudományos és műszaki információ irányításában és támogatásában, az OSTI munkájának irányításában, valamint más állami és egyéb szervek tevékenységével való koordinálásában. Az ACSTI-nak 12 nem kormánytisztviselő tagja van, főleg tudósok, műszaki és ügyviteli szakemberek, akik aktívan érdeklődnek tájékoztatási problémák iránt, továbbá kb. ugyanennyi állami intézményben, kormányhivatalban dolgozó szakértő. Az ACSTI évenként általában háromszor ülésezett, és főleg irányítási, elvi kérdésekkel foglalkozott, túlnyomórészt az OSTI munkájával kapcsolatban. Javaslatai közül a fontosabbakat az "OSTI Newsletter"-ben tették közzé. Feladatai közé tartozott az OSTI költségvetési előirányzatának és a segélyprogramjaira fordított kiadásoknak ellenőrzése. Foglalkozott az országos tudományos és műszaki könyvtárakkal is, éves beszámolót készített az

Országos Tudományos és Műszaki Kötcsönző Könyvtár (National Leding Library for Science and Technology, NLLST) tevékenységéről. 1967–1968-ban megvizsgálta az egyetemek és főiskolák szerepét a tudományos tájékoztatásban, körlevelet küldött a rektoroknak, ajánlotta rövid tanfolyamok szervezését a tájékoztatási szolgáltatások megismertetésére, a gépesítési kísérletek eredményeinek terjesztésére, tájékoztatási szakemberek képzésére, könyvtárak szervezési kérdéseinek ismertetésére. A válaszok biztatóak voltak, és a későbbiekben a tájékoztatási szakértői programhoz vezettek.

SZÁMITÓGÉPES TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Kezdetől nyilvánvaló volt, hogy a tájékoztatási szolgáltatások tökéletesítésére irányuló kísérletek fő területe a számítógépek alkalmazásával kapcsolatos. 1965-ben a számítógépes rendszerek még újak voltak, keveset tudtak teljesítőképességükről, gazdaságosságukról. A lehetőségek felbecsülése céljából tapasztalati tényekre és adatokra volt szükség. Az OSTI több kísérletet támogatott, hogy a rendszerek teljesítőképességének értékelése lehetővé váljék. Gyors eredmények elérése érdekében a meglévő angol nyelvű rendszerekkel foglalkozott, de kooperációs segítséget kapott az Egyesült Államoktól is. A kooperáció később nemzetközivé szélesedett a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) támogatásával. Az OSTI által támogatott kísérletek működő szolgáltatások létrehozására irányultak, amelyek információ szelektív terjesztésére (SDI), ill. retrospektív visszakeresésére voltak alkalmasak a használók korlátozott terjedelmű csoportja számára. A használók egyuttal segédkeztek a szolgáltatás értékelésében és a felhasználás problémáinak vizsgálatában. Kislétszámú csapat hoztak létre ún. összekötőkből, akik a kísérleti rendszer és annak felhasználói közé ékelődtek és — egybek között — a keresések megformulálásában segédkeztek.

KÉMIA ÉS ROKON SZAKTERÜLETEK

1966 augusztusa óta az OSTI támogatta az (amerikai) Chemical Abstracts Services (CAS) adataira épülő szolgáltatásokkal kapcsolatos kísérleteket. A munkát a Kémikusok Egyesületének a Nottinghami Egyetemen működő Információ Terjesztési és Visszakeresési Kutató Csoportja (Chemical Society Research Unit in Information Dissemination and Retrieval) végezte, két CAS-szolgáltatás — "Chemical Titles" (CT) és a "Chemical-Biological Activities" (CBAC) —, valamint egy angol kiadvány, a "Current Chemical Papers" mágnesszalagra vitt adatainak kiértékelésével. Válogatott ipari, állami és egyetemi felhasználókat láttak el CT vagy CBAC szolgálattal, cserében részletes visszajelzést kaptak, a megfelelően fogalmazott "profilok", keresési terminológia alapján kapott információanyag releváns vagy irreleváns tudáról. Hasonló kísérletet dolgoztak ki speciális összekötők segítségével a Tudományos Kutatási Tanács (Science Research Council) ösztöndíjjal posztgraduális képzésben résztvevő hallgatók számára. A kísérletek feltárták az adattárak potenciális befogadóképességét, ill. annak határait. Később bevezették a költségtérítést, egyéni igényeknek megfelelő szolgáltatást nyújtottak csekély díjazásért meghatározott kísérleti időszakon át. Ujabbán szerződést kötött az American Chemical Society és az angol Chemical Society, utóbbi a Kémiai Tájékoztatói Egyesülés (Consortium on

Chemical Information) képviselőjében. A szerződés értelmében a CAS ellátja a Kémikusok Egyesületét számítógép számára alkalmas file-okkal. Az Egyesület létrehozta az Egyesült Királyság Kémiai Tájékoztatási Szolgálatát (UK Chemical Information Service, UKCIS), a CAS viszont megkapja a brit folyóiratok és szabadalmi leírások anyagát géppel olvasható adatok formájában. Támogatta az OSTI a "Chemical Abstracts Condensates" kiértékelését. A CAC-ban szerepel a "Chemical Abstracts" valamennyi címe, kiegészítve a tárgymutatóból vett kulcsszavakkal. A jövőben kell majd megvizsgálni, miképp használhatók fel a mutatók adatait tartalmazó szalagok a retrospektív keresésben, és hogy a CAS kémiai vegyületeket felölelő mutatórendszerében (Chemical Compound Registry System) tárolt adatok alkalmazhatók-e a keresésben. A kémiai szerkezetek számítógépes nyilvántartásával kutató team foglalkozik a Sheffieldi Egyetemen. Az OSTI megújította e program támogatását. Az Oxfordi Egyetem Kísérleti Tájékoztatási Csoportjának is nyújtott támogatást az OSTI: az Index Chemicus regisztráló rendszerét értékelték kísérleti SDI szolgálat segítségével, továbbá a CAS, az Automatikus Tárgyi Hivatkozási Készlet (Automatic Subject Citation Alert) (az amerikai Tudományos Tájékoztatási Intézet, Institute for Scientific Information, szolgáltatása) és az angol Tudományos Dokumentációs Központ (Scientific Documentation Centre) manuális SDI szolgáltatásainak összehasonlító értékelését végezték el a kémia és rokon tárgyak területén. Támogatott vizsgálatok a textil- és élelmiszervegyészet interdiszciplináris területein: évi 12 000 tételt tartalmazó új referáló folyóirat számítógépes előállítási módszereinek kidolgozása, a használói igények megállapítása átfogó szolgáltatás iránt, a referálandó folyóiratok kiválasztása, az előnyben részesítendő indexelő kifejezések tézauruszának kialakítása, új programok felhasználása tárgymutatók automatikus előállításához. A textilkémia-ban a "World Textile Abstracts" számítógépes előállítását támogatta az OSTI; az első szám 1969 januárjában jelent meg. Az élelmiszervegyészetben a "Food Science and Technology" c. új referáló folyóirat számítógépes előállítási módszereinek kidolgozását, nemzetközi együttműködéssel; ennek első száma 1969 februárjában jelent meg.

FIZIKA, MŰSZAKI ÉS ROKON TUDOMÁNYOK

A Villamosmérnökök Egyesületének (Institution of Electrical Engineers, IEE) kiadványa a "Science Abstracts" három referáló lapból áll: fizika, elektrotechnika, számítógép- és irányítástechnika. Az OSTI támogatta a bibliográfiai adatok mágneses tárolási módszereinek kidolgozását, ennek alapján referenz-kiadványok előállítását fényszedéssel. 1967 márciusában a gépesítési program kidolgozására létrejött az INSPEC (Information Service in Physics, Electrotechnology, Computers and Control). A "Science abstracts"-ból 1968 óta mágnesszalagos kiadás is megjelenik. 1969-ben a szalagokat felajánlották más országok központjainak kiértékelésére, több közülük szerződéses kapcsolatban áll az INSPEC-kel. Az INSPEC további támogatott kísérletei: az on-line kiadás és keresés hardware és software előfeltételei, a különböző indexelő nyelvek egymáshoz viszonyított előnyei, természetes nyelvet használó SDI szolgáltatás kísérleti alkalmazása. Az IEE SDI jellegű kísérletét is támogatta az OSTI az elektronika területén: 600 kutató kapott hetenként SDI szolgáltatásokat cserébe a kiértékelésben való közreműködésért. Az IEE kooperációs kapcsolatban állt az Amerikai Villamos és Elektronikai Mérnökök Intézetével (Ameri-

can Institute of Electrical and Electronic Engineers), amely résztvett az "Electrical and Electronics Abstracts" kiadásában. Az OSTI az Angol Atomenergia Hivatallal (UK Atomic Energy Authority, UKAEA) együtt támogatta a Culham Laboratóriumban folyó gépesített plazmafizikai SDI szolgáltatási és kiértékelési kísérleteket. Harwellben a "Nuclear Science Abstracts" mágnesszalagos változatának értékelése folyt: 130 magfizikával foglalkozó fizikusnak adtak SDI anyagot, a tudósok siettek a gépi szolgáltatást összehasonlítani a Harwell Könyvtár jól kiépített manuális szolgáltatásával. Az INSPEC-program és a vizsgálatok bebizonyították, hogy a referáló lapok gépi előállítása lehetséges, és az SDI módszerek a fizika területén használhatók.

BIOLÓGIA ÉS ROKON TÁRGYAK

Az egész tudományokat átfogó rendszerek az igényeket nem elégítik ki maradéktalanul, a biológia különböző ágai komplex, interdiszciplináris információs szolgáltatásokat igényelnek. Ezért két nagyobb kísérletet kezdtek, egyet az orvostudomány, egyet a biológia területén. Az orvosi a MEDLARS-on (Medical Literature Analysis and Retrieval System, Orvostudományi irodalom-elemzés és kereső rendszer) alapul, amelyet az amerikai Országos Orvostudományi Könyvtár (National Library of Medicine) fejlesztett ki. Kezdetben az "Index Medicus" havi füzetének számítógépes előállítása volt a cél, a későbbi: géppel olvasható nyilvántartás 1963-ig visszamenőleg. Ez volt Angliában az első számítógépes rendszer, 1966 tavaszán próbálták ki. 1968 végéig a programozást és a feldolgozást a Newcastle Egyetem Számítógép Laboratóriuma végezte szerződéses munkában, az egyéb feladatokat az NLIST, a Royal Society of Medicine, a Medical Research Council és az Egészségügyi és Társadalombiztosítási Minisztérium vállalta. 1969-re elég adat állt rendelkezésre a rendszer kiértékeléséhez. Számos, a kísérletben részt vett használó úgy nyilatkozott, hogy hajlandó fizetni az állandó szolgáltatásért. Egyezményt kötöttek az amerikai Országos Orvostudományi Könyvtárral, és az onnan kapott nagyobb mennyiségű mágnesszalagért csaknem valamennyi releváns brit kiadvány anyagát a rendszer rendelkezésére bocsájtották. 1971-ben Angliában új változatot dolgoztak ki, ez tökéletesítette az indexelési eljárásokat és modernebb számítógépes rendszert alkalmazott. 1969-ben a munkálatok irányítását az OSTI Dokumentációs Feldolgozó Központja vette át. A legutóbbi időig Anglia és Svédország volt az egyedüli európai MEDLARS-állomás. A kutatások eredményeit díjtalanul 24 ország rendelkezésére bocsájtották. Ujabban a francia INSERM is bekapcsolódott a programba. A biológiai kísérleteket a "BA Previews"-szal végezték. Ez a "Biological Abstracts" által az Egyesült Államokban kifejlesztett, címekkel és indexfogalmakkal dolgozó szalagrendszer. 1969 vége óta az oxfordi és a nottinghami egyetem az OSTI támogatásával vizsgálta a rendszer teljesítőképességét és alkalmazhatóságát. A két egyetemen és környékükön kísérleti használókat válogattak ki és SDI szolgáltatást nyújtottak számukra. A programot az oxfordi Kísérleti Tájékoztatási Csoport irányította. Az angol dokumentációs kiadvány, a "Zoological Record" anyagának számítógépes szelektálási és kinyomtatási lehetőségeit az Aslib OSTI-támogatással vizsgálta. A Commonwealth Agricultural Bureaux (CAB, a Brit Nemzetközösség Mezőgazdasági Minisztériumai) irányítása alatt működik egy nagyobb angol nyelvű másodlagos mezőgazdasági tájékoztatási szolgálat, amely 19 különféle referáló és indexelő folyóiratban teszi közzé adatait. A CAB felvetette az egész rendszer számítógépesítésének gondolatát. Az OSTI,

az Aslib-on keresztül, egy éven át támogatta a vizsgálatot 1969 januártól kezdődően. Eredmény: javasolták központi adatfeldolgozó egység létesítését, az eljárások fokozottabb szabványosítását, a felhasználók igényeinek vizsgálatát. 1969 októberében a CAB és az amerikai Országos Mezőgazdasági Könyvtár a FAO (Food and Agricultural Organisation) támogatásával rendezett konferencián bejelentette egy nemzetközi élelmezési és mezőgazdasági tájékoztatási rendszer kifejlesztését. Anglia hatékony részvételét az OSTI az Aslib-nak nyújtott támogatással biztosította. 1969-ben a Környezetvédelmi Kutatás Tanácsa (Natural Environmental Research Council) az OSTI-val folytatott konzultáció eredményeként munkacsoportot hozott létre, amely munkáját a geológiai, tengertudományi és természetvédelmi kérdésekre koncentráta.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az OSTI támogatta munkák szilárd alapot teremtettek a számítógépes információ kifejlesztéséhez és jövőbeli működéséhez. Ezután fokozottabb figyelmet kell fordítani a koordinálásra, a működő központok számát a szükségesre kell korlátozni, az ujonnan létrehozandó szolgáltatásokat össze kell hangolni a meglévő két nagy központtal, az UKCIS-szal és az INSPEC-kel. Támogatni kell a fokozott kooperációt, értékelni az új bázisok használhatóságát a már működőkhöz viszonyítva, végül megvizsgálni, mikép lehetne a diszciplináris megalapozottságu bázisokból interdiszciplináris szolgáltatásokat létrehozni.

SPECIÁLIS TÁJÉKOZTATÁSI ÉS ADATKÖZPONTOK

A "speciális információs központ" (SIC) egy speciális területre vonatkozó valamennyi ismeretanyag összegyűjtésére törekszik, és hozzáférhetővé teszi mindazok számára, akiknek szükségük van rá. Feladata tehát a releváns anyag beszerzése, osztályozása, visszakeresése és terjesztése, továbbá ezen felül az anyag megértése, tudományos tartalmának kiértékelése. Ehhez szakemberre van szükség, olyanra, aki aktívan dolgozik az adott szakterületen és szoros kapcsolatban áll a folyamatban lévő kutatásokkal is. Ez a fogalmazás az Egyesült Államokban a Weinberg-beszámolóban ("Science, Government and Information", 1963) nyert polgárjogot, majd a COSATI (Committee on Scientific and Technical Information, Tudományos és Műszaki Információs Bizottság) fejlesztette tovább "információelemző központ" néven. A COSATI kiadásában megjelent kézikönyv mintegy 200 kormánytámogatásban részesülő központot sorolt fel.

AZ OSTI TEVÉKENYSÉGE

Az OSTI megvizsgálta, van-e lehetőség Angliában ilyen speciális központok létesítésére, mi lenne a szerepük az információs hálózatban? Támogatta bizonyos számú központ létrehozását, a módszerek kialakítását, a szolgáltatások kifejlesztését, de későbbi működésüket már nem. A kísérleti időszak során a központoknak el kellett érniük, hogy a működési költségeket használóik fedezzék a továbbiakban. A támogatott 5 központ: biodeterioráció, bél-abszorpció, magas hőmérsékletű folyamatok, közetmechanika és ergonómia. Az OSTI "adatközpontokat" is támogatott, csatlakozva a Tudományos Egyesületek Nemzetközi Tanácsának (International Council of Scientific Unions) un. CODATA-

bizottsága tevékenységéhez. Az adatközpontok számszerű adatokat gyűjtenek és kritikailag értékelik őket. A 4 OSTI támogatta program: tömegspektrometria, krisztallográfia, termodinamika és gázfázisú reakciókinetika. A tömegspektrometriai adatközpont az aldermastoni Atomfegyverkutató Intézethez (Atomic Weapons Research Establishment) tartozik, a többi információs és adatközpont azonban kivétel nélkül egyetemeken működik, szoros kapcsolatban kutató csoportokkal.

ELŐREHALADÁS MÁIG

Az információs központok előbb szervezési kérdésekkel foglalkoztak, pl. azzal, honnan szerezzék a szükséges inputot (magukból a folyóiratokból, referáló lapokból, számítógépes szolgáltatásokból, szakemberek hálózatától), mit tartalmazzanak kiadványaik (címleírást, referátumot), miképp rendezzék az anyagot, mutatókat készítsenek-e, milyen igényeket kell kielégíteniük stb. A támogatás eredetileg három évre szólt, de irreálisnak bizonyult, meg kellett hosszabbítani.

A JÖVŐ FELADATAI

A három év elteltével a segélyösszegeket fokozatosan csökkenteni kezdték, és tovább csökkentik egészen nulláig. A központok többsége jelenleg ebben a második periódusban van. Újak szervezése megfontolás alatt áll. Az érdeklődés nemzetközileg nő, az OSTI úgy véli, számos ma még támogatásra szoruló központ nemzetközi központtá fog fejlődni.

TÁJÉKOZTATÁSI KUTATÁSOK

Az OSTI kezdetben a DSIR-től átvett programokat (tudományos kommunikáció, osztályozás, tárolás, visszakeresés, fordítás, tájékoztatási szolgálatok működése) támogatta, majd új kutatásokat segélyezett (számítógépes nyelvészet, számítógépes információkeresés), valamint az Aslib programjait. Megkísérelte meghatározni, melyek a legfontosabb kutatási területek a jövő szempontjából: 1. új vagy módosított technikával dolgozó kiértékelő rendszerek, elsősorban gazdaságossági és hatékonysági technikák, 2. a felhasználás vizsgálatának technikája, beleértve a kísérleti pszichológia módszereit, 3. osztályozási technikák, 4. az elsődleges kommunikáció módszereinek elemzése. Az Aslib segítségével támogatta beszámoló készítését néhány fontos területen folyó kutatásról. Támogatta továbbá az University College London két programját: az angol tudományos szaknyelv és az angol szóhasználat sajátosságainak számítógépes kísérleti vizsgálatát, a Birminghami Egyetem "lexiselmélet"-programját, az Edinburghi Egyetem szókapcsolat- és mondatelemzési kutatásait. Több témára kapott engedélyt a Cambridge-i Nyelvészeti Kutató Csoport (Cambridge Language Research Unit, CLRU). A számítógépes nyelvészet terén folytatott munkálatok: a CLRU-ban megkezdett vizsgálatok az automatikus osztályozási módszerekkel a Cambridge-i Egyetemen folytatódtak, a Sheffieldi Egyetemen tárgymutatók automatikus előállításán dolgoztak. Indexelő rendszerekkel kapcsolatos tanulmányok: laboratóriumi vizsgálatok a relevancia meghatározására Cranfieldben, "relációs" indexelés a City Egyetemen,

5 indexelő nyelv vizsgálata a walesi Könyvtárosképző Főiskolán, valamint az INSPEC, az UKCIS, a MEDLARS, az International Food Information Service, a Nuclear Science Abstracts és a Sociology of Education Abstracts működő rendszereinek kiértékelése, az oxfordi Experimental Information Unit összehasonlító vizsgálata. Kiderült, hogy nagy szükség van az igazgatás, az ügyvitel tökéletesítésének kutatására, rendszerelemzésre, gazdaságossági és modelltanulmányokra, a hagyományos és az új típusú információs rendszerekben egyaránt. Az Edinburgh-i Egyetem közgazdasági tanszéki csoportja a hatékonyság meghatározására alkalmas módszereket dolgozott ki.

KÖNYVTÁRI ÉS MUZEUMI KUTATÁSOK

A tudományos és műszaki tájékoztatási hálózat legnagyobb és legköltségesebb alkotórészei a könyvtárak. Használatuk hatékonyságának növelése érdekében további kutatásokra van szükség. Az OSTI három nagyobb célt tűzött ki: 1. módszeres vizsgálatok folytatása a könyvtári műveletek és optimalizálásuk terén, 2. új technikai eljárások kifejlesztése és azok értékelése, 3. a könyvtárak közötti kooperáció támogatása.

MŰVELETKUTATÁS

Az igazgatási, irányítási döntések megkönnyítésére 1967 óta támogat az OSTI műveletkutatási módszereket: 1. az Aslib-bal kötött szerződés értelmében vizsgálják a különböző méretű és típusú könyvtárak hasonlóságát és eltéréseit, 2. a Lancasteri Egyetemen kutató-team foglalkozik a műveletkutatási módszerek könyvtári alkalmazásával, matematikai modellek kidolgozásával, számítógépes szimulációval, 3. a Durhami Egyetemen, a számítóközpont és a közgazdasági tanszékcsoport bevonásával, az egyetemi könyvtárak gazdaságossági értékelésének módszereit kutatják. 4. a Cambridge-i Egyetem 1969-ben Könyvtárigazgatási Kutató Csoportot létesített a felsőoktatási könyvtárak szervezetének és rendszerének elemzésére.

GÉPESÍTÉSI VIZSGÁLATOK

Az OSTI 1967 óta a következő kísérleti programokat támogatta: 1. Géppel olvasható címleírás (MARC): a Brit nemzeti Bibliográfia (British National Bibliography, BNB) a MARC II. módszerrel rendszeresen elkészíti az új könyvek bibliográfiai leírásait mágnesszalagon. 1969 óta a Library of Congress rendelkezésére bocsátják kompatibilis formában az Angliában készített címleírásokat. A szalagok alapján kísérleti számítógépes könyvtári rendszert hoztak létre az Oxfordi Bodleiana Könyvtár, a Southamptoni Egyetemi Könyvtár és a birminghami könyvtárak részvételével. A kooperáció fő célja: megállapítani, lehetséges-e eredményes integráció és ezzel a helyi katalógizálás időtartamának megrövidítése? – 2. Géppel olvasható címleírások felhasználása: a Bodleiana Könyvtár tervet dolgozott ki katalógusok készítésére több oxfordi könyvtár számára a MARC-leírások felhasználásával, a helyi igényeknek megfelelő módosításokkal. – 3. Könyvtári munkafolyamatok automatizálása: a Southamptoni és a Loughboroughi Egyetem közös programja, a számítógépes forgalomellenőrzési rendszer Southamptonban már működik, továbbfejlesztésének iránya: on-line keresés és kiegészítés. A team átfogó rendelési, beszerzé-

si és katalogizálási rendszert tervez MARC-szalagok felhasználásával. Loughboroughban a periodikumok, kutatási jelentések és beszámolók adatainak gépi nyilvántartásán dolgoznak. – 4. Retrospektív katalogizálás: a Newcastle-i Egyetemi Könyvtár a katalogizálási hibák számítógépes kijavításának lehetőségeit, a Cambridge Scientific Periodicals Library 30 tanszékcsoport-könyvtár katalógusainak és központi katalógusának számítógéppel történő elkészítését vizsgálja. – 5. Gépesítési kooperáció: Birmingham-ben két egyetemi könyvtár és a városi könyvtár közösen vizsgálják a MARC rendszerű leírások helyi felhasználásának lehetőségeit és a könyvtári ügyvitel regionális központjainak gyakorlati előnyeit; a Bristol-i Egyetem kutató-teamje a Bristol-i, a Bath-i és az Exeteri Egyetem, a University College of South Wales könyvtárai munkafolyamatainak automatizálásával foglalkozik. Az OSTI-támogatta vizsgálatok és más szervek kutatásainak koordinációját nem hivatalos bizottságok végzik. A tapasztalatokat számos érdekelt könyvtár hasznosította már. 1969-ben az Oktatásügyi Minisztérium megbízásából tanulmány készült a számítógépek könyvtári felhasználásáról. A kidolgozott programok és szalagok, amelyek az OSTI támogatásával készültek, más könyvtáraknak is rendelkezésére állnak, hasznosításukhoz tanáccsal is szolgálnak.

MUZEUMI KUTATÁSOK

A muzeumi anyag katalógusai egyaránt fontosak a múzeumok munkatársai és a kutatók számára. Készítésük hasonló a könyvtárakban használtakhoz, noha a múzeumokban gyakorlatilag egyedi tárgyakat kell leírni, és az anyagváltozatossága nehezíti a katalogizálás szabványosítását. Az OSTI a muzeumi leltárkészítés szervezési és számítógépesítési módszereinek kidolgozását kisszámú kutatási program formájában támogatta. A cambridgei Sedgwick Museum a geológia és rokon tárgyak muzeumi adatai feldolgozásának csomagtervén dolgozik, elsősorban a fossziliák gyűjteményét véve alapul. A Múzeumok Egyesületének információkereső csoportja a különféle számítógépes muzeumi rendszerek közötti adatátvitel számára – a MARC II-höz hasonló – szabványos kommunikációs formát tervezett. Segélyezte az OSTI a Múzeumok Egyesületét annak vizsgálatában, vajon alkalmas-e ez a módszer a különféle adattípusok információvesztés nélküli tárolására és különböző célokra történő felhasználására.

ASLIB-KUTATÁSOK

Az OSTI 1965-ben kezdte el az Aslib segélyezését. Munkacsoportot alakítottak az Aslib kutatási terveinek felülvizsgálatára. Ennek eredményeként elhatározták a támogatás fokozását, és azt, hogy a kutatásokat a gépesítésre, a műveleti módszerekre és a használók igényvizsgálatára kell koncentrálni. Két évvel később módosították a támogatás formáját. Az Aslib önálló kutatási programot dolgozott ki, és bekapcsolódott nagyobb, országos munkálatokba is. Kutatási programjának jelentősebb témái: 1. Használói igények: műszaki könyvtárak használata, a brit fémipari tájékoztatás felhasználása, fizikusok és vegyészek adathasználata, 2. Művelet- és általános kutatás: ügyviteli folyamatok és rendszerek optimális tervezése, tézaurusz-szerkesztés, osztályozás, adatok kódolása, 3. Gépesítés: gazdaságosság, számítógépes kölcsönzési nyil-

vántartás, lyukszalag/lyukkártya a szakkönyvtárakban, számítógéppel előállított és kinyomtatott lelőhelyjegyzékek regionális könyvtári központokban, bibliográfiák. 4. Az információ dokumentációs forrásai: az Aslib vizsgálta a "dokumentáció dokumentáció"-ját, eredménye a "Library and Information Science Abstracts" létrehozása volt. 5. Konzultáció: az Aslib széleskörű konzultációs tevékenységet fejtett ki könyvtári és tájékoztatási területen, amelyet 7 állami, 4 nemzetközi és több mint 40 ipari szerv vett igénybe.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁJÉKOZTATÁS VIZSGÁLATA

Az OSTI alapvető adatok és tények összegyűjtésével foglalkozott a meglévő eszközök és források mennyiségéről és használatáról, hogy alapot teremtsen a szolgáltatások fejlesztéséhez, a speciális igények meghatározásához. A Társadalomtudományi Kutatási Tanács (Social Science Research Council, SSRC) és az OSTI kezdettől fogva összehangoltan tevékenykedett. A Bathi Egyetem vizsgálata feltárta a felsőoktatási intézmények oktatóinak és kutatóinak tájékozódási szokásait.

Alkalmazott társadalomtudományok: az üzleti élet céljait szolgáló kutatások szaporodása az irodalom fokozottabb nyilvántartását igényli. A Manchester Business School könyvtára azt vizsgálta, hogyan figyelik a másodlagos információk szolgáltatók a folyóirat-irodalmat, és hogyan használják fel a vezetőtudománnyal foglalkozó oktatók és kutatók az információt. A Brit Vezetéstudományi Intézet (British Institute of Management) vezetéstudományi tézauruszt dolgozott ki és vizsgált, a London Graduate School of Business Studies vetületet osztályozási rendszert készített. Egyre nő a város- és területrendezés jelentősége.

A Könyvtáregyesület (Library Association) vizsgálatot végzett a források és felhasználásuk terén, elemezte a meglévő tájékoztatási rendszerek hatékonyságának különbségeit, és javaslatot tett tökéletesítésükre. Támogatta az OSTI az Oxfordi Egyetemen folyó munkákat. A "Sociology of Education Abstracts" retrospektív felhasználása, pontatlan és változó terminológiája miatt, egyre nehezebb lett, az Oxfordi Egyetem alternatív indexelési és közzelési módszereket dolgozott ki. A Sussexi Egyetem a nem-nyomtatott információk eszközök kezelésének problémáival és a sokféle eszközt felölelő ("multi-media") katalógus oktatásmódszertani alkalmazhatóságával foglalkozott. Az egyetlen OSTI támogatta számítógépes kísérlet ebben a témakörben: a Képviselőház (House of Commons) könyvtára által indexelt, a képviselőknek szánt anyag számára az angol Atomenergia Bizottság Culham Laboratóriumában kidolgozott program. 1968 őszén kísérleti információterjesztő szolgálatot szerveztek 36 tárgycsoporthból.

DOKUMENTÁCIÓS FELDOLGOZÓ KÖZPONT

FUNKCIÓI

Az 1968-ban létrehozott Dokumentációs Feldolgozó Központ (Documentation Processing Centre, DPC) az OSTI szerves része volt (noha Manchesterben volt a székhelye). Főfeladatai: 1. szakmai támogatás, konzultatív szol-

gálatok, programok kiértékelése, rendszertervezés az OSTI programjaihoz, együttműködés az OSTI munkatársaival, 2. számítógép-kapacitás nagy, nem- numerikus adatbankok számára, szabványosított software és speciális felsze- relés adattárak számára, 3. számítógépes programok tervezése, fejlesztése és értékelése, speciális feldolgozási problémák nem- numerikus adatokkal végzett műveletek esetében, ezek grafikus inputja és vizuális bemutatása (display), 4. a számítógépes tájékoztatási szolgáltatások szabályainak, szab- ványainak kidolgozása, a programok fokozottabb kompatibilitásának biztosítása.

FEJLŐDÉSE

A megfelelő munkatársi gárda kialakítása hosszú ideig tartott. Megkez- dett kutatási programok: nem- numerikus adatok tömörítése, file- struktúra, nyelvi elemző technikák alkalmazása bibliográfiai leírásoknál, magas színvo- nalu számítógép-nyelvek vizsgálata tudományos és műszaki tájékoztatási prog- ramokhoz. 1970 decemberében (a jelen beszámolási időszak után néhány hó- nappal) a miniszter úgy döntött, hogy takarékosági okokból a DPC-t kiiktat- ja a Minisztérium feladatköréből. Ezt az OSTI külső intézmények (egyetemek, tudományos társaságok) munkájának támogatásával igyekeznek pótolni.

SZOLGÁLTATÁSOK KÖNYVTÁROSOK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI SZAKEMBEREK SZÁMÁRA

ASLIB

A könyvtárak és tájékoztatási szolgálatok munkatársainak módszeres technikai információkra és tanácsadásra van szükségük. Ennek fő forrása az Alsib, amely erre anyagi támogatást kapott az OSTI-től. Szolgáltatásai: 1. szakkönyvtárosok és tájékoztatási szakértők oktatása és képzése rövid tan- folyamokon, konferenciák rendezése, 2. tájékoztatási és tanácsadó szolgálat a dokumentáció, könyvtártudomány és rokon tárgyak területén, 3. nyilvános könyvtár tájékoztatás- és könyvtártudományi referenzs művekkel, 4. referáló szolgálat minden szakterületről, 5. kiadványok: havi és negyedévi folyó- iratok, címterek az információforrásokról, szakkönyvtárakról, kézikönyv a szakkönyvtárügyről, brit disszertációk mutatója, 6. szakmai névjegyzék, 7. index a Brit Nemzetközösségben hozzáférhető műszaki fordításokról és a mű- szaki fordítókról, 8. konzultánsi szolgálat, 9. szakmai kooperációs lehetőségek.

ORSZÁGOS DOKUMENTÁCIÓS REPROGRÁFIAI CSOPORT

Az OSTI támogatásával működik a Hatfieldi Politechnikumban a mikro- eljárással készült tájékoztatási anyagok országos csereközpontja; ez vizs- gálja és értékeli a brit piacon beszerezhető berendezéseket, negyedévenként hivatalos jelentést és/vagy beszámolót tesz közzé.

BRIT IPARI ÉS TUDOMÁNYOS FILMSZÖVEGSÉG (British Industrial and Scientific Film Association)

1967-től részleges és csökkenő mértékű támogatást kapott az OSTI-től. Három testületet foglal magában: Brit Országos Filmkatalógus (British National Film Catalogue), Tudományos Filmszövetség (Scientific Film Ass.), Brit Ipa- ri Filmszövegség (British Industrial Film Ass.).

OKTATÁS, KÉPZÉS; ÖSSZEKÖTŐK

Az OSTI szerepet játszik a szakképzésben és a tudósok, műszaki szakemberek információhasználati képzésében.

SZAKKÉPZÉS

Az OSTI 1965-ben országos vizsgálatot szervezett a tájékoztatási tevékenység személyi szükségleteinek és oktatási igényeinek felderítésére. Ez feltárta a hiányokat, különösen a nappali oktatásban, és rámutatott az Aslib rövid tanfolyamainak fontosságára. Feltárta a vizsgálat azt is, hogy nem áll rendelkezésre határozott információ az alkalmaztatási szintekről, az oktatás tartalmáról. Szerződést kötöttek ekkor a Sheffieldi Egyetemen működő Postgraduate School of Librarianship and Information Science-szel az oktatási formákkal és tartalmukkal kapcsolatos kérdések tisztázására. A beszámoló "Education and Training for Scientific and Technological Information Work" címen jelent meg.

Az OSTI kezdettől fogva igyekezett serkenteni a posztgraduális képzést, magas színvonalú tanfolyamok segítségével. A Tudományos Kutatási Tanács (Science Research Council) az OSTI javaslatára hozzájárult, hogy a City és a Sheffieldi Egyetemen magisteri minősítést nyújtó tájékoztatástudományi képzés induljon. 1969-ben az OSTI irányításával kidolgozták a képzés tantervét is, összehangolva a Minisztérium könyvtártudományi posztgraduális képzési formájával. Az intézkedések szerint 1970/1971-től ez is az OSTI hatáskörébe kerül át.

Elősegítette az OSTI az alapfokú – baccalaureusi – egyetemi végzettséget nyújtó könyvtár- és tájékoztatástudományi képzés megszervezését is; ma már több egyetemen folyik ilyen képzés, mégpedig a könyvtárosok számára társadalomtudományi, a leendő tájékoztatási dolgozók számára természet-tudományi irányban.

Nőtt az igény az új technikai vívmányokról tartott rövid tanfolyamok iránt, ezek az utóbbi években szaporodtak, témakörük bővült. A Minisztérium létrehozta a Könyvtári és Tájékoztatási Tevékenység Rövid Tanfolyamainak Bizottságát (Committee of Short Courses in Librarianship and Information Work), amelynek titkársági teendőit az OSTI látta el. Negyedévenként jegyzékben tették közzé a tanfolyamok adatait. Az OSTI a CNNA keretében kifejtett működésén kívül megfigyelőkkel képviseltette magát a Könyvtáregyesület Oktatási Bizottságában, valamint az Aslib tanácsában és illetékes bizottságaiban. Az Aslibbal és az Institute of Information Scientists-szel együttműködve az OSTI nemzetközi tájékoztatástudományi oktatási konferenciát rendezett 1967-ben Londonban, a FID védnöksége alatt.

NYELVHASZNÁLAT

Az OSTI finanszírozta az idegen nyelvek okozta nehézségekkel kapcsolatos vizsgálatot a Sheffieldi Egyetemen. Az erről készített beszámoló 1971-re várható. Az Essexi Egyetem segílyt kapott, hogy kidolgozza az orosz nyelvű olvasás elsajátításának jobb módszereit, a Sheffieldi Egyetem pedig arra, hogy 2-3 hónapos tanfolyamokat szervezzen a japán nyelvű tudományos irodalom olvasásának megtanítására.

TUDÓSOK ÉS MŰSZAKI SZAKEMBEREK INFORMÁCIÓHASZNÁLATA

Az NLLST már az OSTI megalakulása előtt tartott rövid tanfolyamokat egyetemi oktatók és könyvtárosok részére a referenzművek használatáról. Hét év alatt 27 tanfolyamot tartottak 489 résztvevővel. Ujabban az OSTI-val együttműködve az NLLST kiterjesztette ezt a tevékenységet a közművelődési könyvtárak munkatársaira, a kutatóintézetek és tudományos egyesületek tájékoztatási szakembereire és a politechnikumok kémiai előadóira is. A zsufolt felsőoktatási tantervben nem volt könnyű mégis az egyetemek több mint felében tartottak tanfolyamot, számos egyetemi könyvtárban pedig tájékoztató előadásokat az elsődíveseknek a könyvtár használatáról. A politechnikumok és más műszaki főiskolák regionális tanfolyamokat szerveztek az NLLST segítségével. 1968-ban az ACSTI körlevélben fejtette ki az egyetemek tudományos tájékoztatási szerepével kapcsolatos elképzeléseket.

SPECIÁLIS ÖSSZEKÖTŐK

A számítógépes szolgálatokkal foglalkozó kísérletek számának gyarapodásával az OSTI kidolgozta az ún. "összekötők" feladatkörét, akik közvetítőként tevékenykednek a kutatók és az információs szolgálatok között. Feladatuk: a felhasználók információszerző szokásainak megismerése; a szolgáltatások hatékony felhasználása problémáinak feltárása stb. Az első ilyen összekötőt a MEDLARS-program keretében a Newcastle-i Egyetemre nevezték ki 1966-ban. Az OSTI első nagyobb kísérlete pedig 1967-ben indult "Students' Chemical Information Project" néven: mintegy 500 doktorandusz vegyész kapott a Chemical Society Research Unit révén SDI szolgáltatást. Hat vegyészdokort jelöltek ki, hogy, segítségével szoros kapcsolatot teremtsenek az egyetem kémiai tanszékcsoportjával, de ezek feladata volt a hallgatók igényeinek megfogalmazása is. Ennek nyomán kísérleti Tájékoztatási Csoport létesült 1968-ban az Oxfordi Egyetemen az összekötők funkciójának kiértékelésére. 1968-1969-ben további három MEDLARS-összekötőt neveztek ki más központokba, többen működtek a "Biological Abstracts Previews" és az "Index Chemicus" regisztráló rendszer felhasználásával foglalkozó programokban is. A jelen beszámolási időszak végén 15 összekötő működött különböző helyeken. Az összekötők beváltak, széles körű felhasználásuk azonban túl költséges. További kísérletekre vona szükség, amelyek összekapcsolják az NLLST-tanfolyamok oktatómunkáját az eddig elsősorban gépesített szolgáltatásokkal foglalkozó speciális összekötők feladataival. Az első ilyen az egyetemi tájékoztatási szakértőprogram (University Information Officer Project).

EGYETEMI TÁJÉKOZTATÁSI SZAKÉRTŐ

Az ACSTI és az egyetemi rektorok közötti, már említett levelezésből kitűnt, hogy az egyetemek érdeklődnek a helyi tájékoztatási szakértők iránt. Ezért az OSTI költségén 6 kísérleti szakértőt neveztek ki egyetemi könyvtárakba. A program 1970 januárjában kezdődött, és 3 évre tervezték. Célja: az információs szakértők szerepének értékelése az egyetemi könyvtárak állományának hasznosításában és az információs szolgáltatások bevezetésében az egyetemi felhasználók körében. Felelősek továbbá az oktatóknak és a posztgraduális képzésben résztvevőknek a tájékoztatási eszközök és források használatára történő oktatásáért ill. képzéséért, valamint a tájékoztatási szolgálta-

tások hatékony felhasználásáért. A vizsgálat célja: bebizonyítani, hogy érde-
mesebb legalább egy főhivatású szakértőt alkalmazni teljes munkaidőben,
mint felosztani a munkát több, más tevékenységgel foglalkozó között; továbbá
összehasonlítani ezt a módszert a specializáltabb összekötő és a hagyományos
tájékoztató könyvtáros tevékenységével.

KIADVÁNYOK

A kutatási és fejlesztési tervekről, programokról időközi és záró be-
számolóik jelennek meg számozott sorozat részeként, ill. szerezhethők meg az
NLLST-től mikrokártyán vagy gyorsmásolatban. Rendszeres kiadványok még:
"Directory of Short Courses in Librarianship and Information Work" és
"Critical Data Activities in Britain".

OSTI NEWSLETTER

1966 óta jelenik meg negyedévenként, az OSTI tevékenységének álta-
lános elveivel, az egyes programok célkitűzéseivel és megvalósításukkal fog-
lalkozik.

SCIENTIFIC RESEARCH IN BRITISH UNIVERSITIES AND COLLEGES

A folyamatban lévő kutatások regisztere először a háboru után, a Bri-
tish Council gondozásában jelent meg, később a DSIR bekapcsolódott a munká-
ba. A kutatások számszerű növekedése miatt előbb átfogó tárgyszavak szerint
csoportosították az anyagot, később két külön kötetre bontották: fizikai és bio-
lógiai tudományok. Amikor az OSTI átvette a DSIR-től, elhatározták egy har-
madik, társadalomtudományi (jog, pszichológia és közegészségügy) kötet ki-
adását. Az első az 1966/1967. tanévről készült. Az első két kötet terjedelme
évente 10 százalékkal, a harmadik 30 százalékkal nőtt az első 3 év alatt.
1969/1970 óta a pedagógiai kutatások is szerepelnek a kiadványban. 1969-ben
az OSTI átvette mindhárom kötet kizárólagos gondozását. Az ACSTI segítsé-
gével megvizsgálta, van-e potenciális igény a kutatások számítógépes nyilván-
tartására, de az eredmény azt mutatta, hogy az érdeklődés még nem elég
nagy.

BEL- ÉS KÜLFÖLDI KOOPERÁCIÓ

A korlátozott erőforrások legjobb kihasználása érdekében az OSTI min-
dig maximális együttműködésre törekedett. Fontos területeken, pl. könyvtári
automatizálás, speciális tájékoztatói központok stb. a kutatási programok ve-
zetői megvitatták a közös problémákat. A számítógépes rendszerekkel fog-
lalkozó programok kidolgozására az OSTI rendszeresen vitákat szervezett az
érintett központok részvételével.

Az OSTI elősegítette a személyes látogatásokat és az Egyesült Államok,
az NSZK, Csehszlovákia, Magyarország, Hollandia, Svédország hasonló in-
tézsményei közötti szakembercserét. Munkatársai fontos szerepet játszottak
az angol-szovjet műszaki egyezmény információs problémáinak megoldásában.
Az OSTI vezetője tagja volt annak az ICSU/UNESCO bizottságnak, amely az

UNISIST-tel foglalkozott, elnöke a bibliográfiai cimleirási munkacsoportnak és az OECD tudományos és műszaki tájékoztatási elvekkel foglalkozó csoportjának. Az OSTI munkatársai kiemelkedő szerepet játszottak azokban a vitákban, amelyeket az amerikai szakemberekkel folytattak a speciális tájékoztatási központok kérdéséről, valamint a nyugatnémetekkel a tájékoztatási szakemberek képzéséről. Az OSTI képviselte Angliát az Európa Tanácsnak abban a munkacsoportjában, amely a számítógép-technikának a pedagógiai dokumentációban és tájékoztatásban való alkalmazásával foglalkozott.

ÖSSZEFOGLALÁS

A jövő problémái: nemzeti és nemzetközi kapcsolatok (az OECD, ICSU/UNESCO keretében) kiépítése az információs rendszerek között, kapcsolat és koordináció a nagy gépi és a kis kézi (hagyományos) rendszerek között az erők és kiadások pocsékolása nélkül. Az Egyesült Államokban a nagy gépi rendszerek diszciplináris alapon épültek ki, a kapcsolat megteremtése és az interdiszciplináris szolgáltatások az egyetemek mellett létesülő regionális központokra várnak. Svédországban és Kanadában más a helyzet, egy vagy két központnak kell az adatok bázisául szolgálni és az országos szolgáltatásokat ellátni. Angliában a kísérletek során kisszámú központ jött létre. Lehetőség van ezek különböző szempontok alapján történő csoportosítására: kooperáció a gépesítés szintjén, a programozás szintjén, a szolgáltatás szintjén, a kutatás szintjén vagy az említett szintek kombinációjával. Az irányítás megoldandó problémái: az igények világosabb meghatározása, rendszerelemzés, nagyobb hatékonyság elérése, alternatív rendszerek közötti választás. Fokozottabb mértékben kell ösztönözni a meglévő szolgáltatások tényleges felhasználására az állami és ipari kutatóközpontokat, az egyetemeket és főiskolákat, az állami és ipari irányító tevékenységet végzőket, az igazgatási apparátust.

A szlovák könyvtártudományi kutatás jelenlegi helyzete és perspektívái

H. HOGH

A szerző Súčasný stav a perspektívy vedecko-výskumnej prace v slovenskom knihovníctve c. tanulmányát (Informačné materiály, 1972. 91. no. 7-35. p.) FUTALA Tibor tömörítette.

A szlovák könyvtárügyben a 60-as évek közepére tehető annak a meggyőződésnek általánossá válása, hogy elméleti eredmények nélkül nincs biztonságos előrehaladás a gyakorlatban. Az első tárca szintű kutatási tervet az 1966–1970. évekre dolgozták ki. A terv azonban "gyermekbetegségeken" szenvedett: túl sokat kívánt markolni anélkül, hogy reálisan felmérte volna a könyvtárügy felszabadítható szellemi kapacitását és a kutatásra fordítható erőforrásokat. Egy-két pontjától eltekintve, nem is teljesült.

A második tárca szintű terv – eredetileg – az 1971 és 1975 közötti évekre szólt volna. S bár igyekezett levonni az első terv kudarcainak a tanulságait, végrehajtásához 1–2 éves késéssel fogtak hozzá. E késedelem miatt azért nem vették le a terv teljesítését a "napirendről", illetve nem dolgoztak ki helyette – mint ahogy az első terv esetében történt – egy másik tervet.

E második terv tehát ma is érvényes, és mint egyes feladatainak ismeretetésénél látni fogjuk, több ponton kapcsolódik az állami informatikai kutatási tervhez, illetve annak is részévé vált. A terv feladatainak pontosítása időközben különféle opponensi procedurák közbeiktatásával már megtörtént, és a – sok esetben "kitolt" határidejű – végrehajtás érdekében is megindultak a munkálatok.

A terv végrehajtását – a Kulturális Minisztérium megbízásából – a Matica Slovenská menedzseli, a végrehajtáshoz szükséges legfontosabb finansziális keretekkel is ő rendelkezik.

A tárca szintű terv jelenlegi helyzete a következő:

1. feladat: a könyvtár helye a felnőttek politikai nevelésében és művelődésében.

A feladat főfelelőse a Matica Slovenská. Öt részfeladatra oszlik. Az egyik részfeladat az állami informatikai kutatási tervbe is beilleszkedik. Ennek jóváhagyásától eltekintve, a feladat sikerrel "vett" minden opponenit, és a végrehajtás stádiumába jutott. 1973 augusztusában – sikeres – előkutatással próbálták ki a végrehajtás esélyeit. Folyik a végrehajtáshoz szükséges kérdőívek, módszertani anyagok sokszorosítása. Megalapozottan várható, hogy a munkát az eredetileg tervezett határidőre fejezik be. Nagy reményeket fűznek hozzá a megyei és a járási könyvtárakban létesített politikai különgyűjtemények tevékenységének megalapozása szempontjából.

2. feladat: A szlovák bibliográfiai rendszer mint a Szlovák Szocialista Köztársaság tájékoztatási rendszerének része.

A feladat végrehajtása alig jutott túl a részfeladatokra (a szlovák bibliográfiai rendszer modellje, a nemzeti bibliográfia modellje, a nemzeti bibliográfia rendszere, a nemzeti és a szakbibliográfia kapcsolata, a bibliográfia tárgyával, strukturájával és funkciójával kapcsolatos kutatások) való osztáson. A nemzeti bibliográfiát érintő részei beiktatódtak az állami kutatási tervbe. A végrehajtás határidejét 1978-ra helyezték át. A főfelelős a Matica Slovenská.

3. feladat: Szakirodalom segítségével végzett pedagógiai munka a gyermekek körében.

E feladat eredetileg valamennyi irodalomféleséggel végzett nevelőmunka jellegzetességeit fel kívánta tárni. Az opponensek javasolták a mostani leszűkítést. Nyolc részfeladatra (a forgalom törvényszerűségeinek elemzése országos statisztikák alapján, gyermekek számára készített katalógusok és kártyák, valamint 6 konkrét iskolai és gyermekkönyvtárban meghatározott vonatkozásban szerzett tapasztalatok értékelése) oszlik. A főfelelős a pozsonyi Egyetem Könyvtártudományi és Tájékoztatási Tanszéke. A feladat teljesítése folyamán felhalmozódott ismereteket és tapasztalatokat több tanácskozáson kívánják megbeszélni. A munkálatok befejezésének határideje: (egyelőre) 1975.

4. feladat: A Csehszlovákiába beérkező külföldi folyóiratok országos központi Katalógusának automatizált rendszere.

A kutatás első szakasza 1972 végére befejeződött. Ennek eredményeként az e célra külön kidolgozott EVPER I. programrendszerrel a pozsonyi Egyetemi Könyvtár megjelentette a Csehszlovákiába 1969 folyamán beérkezett

külföldi folyóiratok országos jegyzékét. A számítógéppel készült jegyzéket árnnyalt index-rendszerrel látták el. 1973 óta a feladat végrehajtásának második szakasza az állami informatikai kutatási terv részévé vált, ahol is a csehszlovák tájékoztatási rendszer automatizálásával kapcsolatos kutatások egyik összetevőjeként szerepel. Az eddig elért eredmények továbbfejlesztésén kívül most az a cél, hogy miként lehet megoldani a jegyzék cédulaformájú, szaksorozatokban történő és kumulált kiadását. A főfelelős a második szakaszban is a pozsonyi Egyetemi Könyvtár maradt. A munkálatok az eredetileg kitűzött terv szerint folynak.

5. feladat: Tudományos és felsőoktatási könyvtárak szakosítása gyűjtőköri és állományhasználati szempontból.

Már a címből is látható, hogy ez az empirikus módszerekkel megoldandó feladat tulságosan széleskörű, s ezért a kutatást három szakaszra (alaps adatok bekérése, az egyes könyvtárak társadalmi "hátterének" felderítése, a részletes elemzések) kellett felbontani. Jelenleg részben a második szakasz befejezésén, részben a harmadik előkészítésén fáradoznak. A most is intenzíven folyó munkálatok főfelelőse a pozsonyi Egyetemi Könyvtár.

6. feladat: A könyvtár helye a tájékoztatási rendszerben.

A feladat teljesítésének előkészületei közben az eredetileg kijelölt főfelelős visszalépett. Az új főfelelős – a kassai Állami Tudományos Könyvtár – késve kezdhetett el a munkát. Ezért még nincs eldöntve: meg lehet-e oldani az eredetileg kitűzött határidőre, 1975 végére.

7. feladat: A szovjet könyvtári-bibliográfiai osztályozás alkalmazásának lehetőségei a szlovák általános könyvtárak felételei közepe.

1971-ig a korábbi állami kutatási terv részfeladata volt. A kutatás e szakaszában elért eredményeket hasznosítva, jelenleg az egyes táblázatok finomítása, az ETO-val való összehasonlítása, az időközben született kiegészítések bedolgozása, a segéd táblázatok elemzése, valamint a tárgymutató kidolgozása folyik. A levelezés lassúsága, illetve a konzultációs alkalmak elmaradása miatt valamennyi osztály összehasonlító elemzését az eredetileg kitűzött határidőre valószínűleg nem lehet befejezni. A feladat megoldásának számítógépi "leágazása" is van. Az eddig is számos részeredményt hozó kutatás főfelelőse a pozsonyi Egyetemi Könyvtár.

8. feladat: Szlovákia egységes könyvtári rendszerének racionális szervezetével és irányításával kapcsolatos kutatómunka.

Ez három részfeladatra tagolódik, um.

- az egységes könyvtári rendszer komplex szocialista racionalizálásának programja, amelynek összefoglaló jelentéséről készített tömörítvényt a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Racionalizálási lehetőségek a könyvtárügyben címen 1973 folyamán külön füzetben publikálta;
- Szlovákia valamennyi (38) járása vonatkozásában a könyvtári normák kvantifikálása, ami az 1971-ben hivatalosan kiadott keretnormatívákat alapulvevő konkrét szükséglet-kiszámítást jelent, amely máris megtörtént, s az opponensi vélemények megjelölte hiányosságok kiküszöbölése után a közeljövőben az irányítás és a fenntartók hivatalosan kiadott tervezési és ellenőrzési segédeszközzévé tétetik;
- az egységes könyvtári rendszer prognosztizálása 1990-ig; itt a zárójelentés kibővített második variánsán dolgoznak.

A feladat főfelelőse a pozsonyi Központi Közgazdasági Könyvtár.

9. feladat: A közgazdaságtudományokban, a gazdaságpolitikában, a gyakorlatban és az irányításban használt közgazdasági irodalmi és információs osztályozó rendszerek kutatása.

A munkálatok az alábbi négy irányban folynak:

- A FID C/33 bizottság számára egy idegenforgalmi osztályozó rendszer kidolgozása az ETO alapulvételével, illetve a vele való koordináltságban és konkordanciákkal. Az elkészült munkát a FID C/33 bizottság 1972 szeptemberében Budapesten megtárgyalta és elfogadta, jelenleg folyik véglegesítése.
- Az alosztások osztályozó rendszere az ETO alapulvételével. A munka elkészült és az opponensek kezébe került.
- A prognosztikai fogalmak osztályozó rendszere az ETO alapulvételével. Ötnyelvű – ETO jelzetekkel kiegészített – prognosztikai szakszótár formájában ez a munka is befejeződött.
- A pozsonyi Központi Közgazdasági Könyvtár és az un. Szlovák Információs Központba társult tudományos könyvtárak gépesítéséhez alkalmas osztályozó rendszer modellje készült el, az EKOINDEX-é és a SIC-Index-é. Mindkettő továbbfejlesztés alatt áll.

E feladatnak is a pozsonyi Központi Közgazdasági Könyvtár a felelőse.

10. feladat: Könyvtárak és tájékoztató központok tervezésének és építésének gazdaságtana.

A pozsonyi Központi Közgazdasági Könyvtár főfelelősségével folyó munkálatoknak részben az a céljuk, hogy különböző közművelődési könyvtárak számára egzakt elhelyezési normatívákat dolgozzanak ki, részben pedig az, hogy a felsőoktatásban rendszeresített tanulmányi-információs központokon belül optimális – normatívák szerinti – teret lehessen biztosítani a könyvtáraknak. A közművelődési könyvtárakra – a különböző nagyságrendű és funkciójú településeket alapul véve – típusnormák készülnek, a felsőoktatási intézmények könyvtári térszükségletét pedig – irányelv jellegű kivánalmak figyelembevételével – konkrét intézményekre külön-külön számítják ki. Mindkét irányban fontos részeredményeket produkáltak.

11. feladat: A közgazdasági irodalomról szóló információk automatizált feldolgozása.

A pozsonyi Központi Közgazdasági Könyvtár – e feladat főfelelőse – fontos szerepet játszik Csehszlovákia egységes tájékoztató rendszerében is. A cél az, hogy a Könyvtár 1975-ig, a tájékoztató rendszer Központi Technikai Bázisának kiépítésének befejezéséig üzemszerűen oldja meg a közgazdasági irodalomról szóló információk automatizált feldolgozását. Az 1969 óta folyó sikeres, részleteikben is bevált kísérletek alapja a GIPSY rendszer, illetve annak továbbfejlesztett változatai.

12. feladat: Állományépítés és gyarapítás a közművelődési könyvtárakban.

A megbízott főfelelős, a Matica Slovenská személyzeti nehézségek miatt csak 1973-ban látott hozzá e feladat megoldásához. Eddig megtörtént a vonatkozó hazai és külföldi irodalom áttanulmányozása. A további munkálatokat szétágazgatják (területi, szakszervezeti és iskolai könyvtárak).

Az ismertetett tárca szintű terv korántsem öleli fel a Szlovákiában folyó fontosabb könyvtári és informatikai kutatások összességét, minthogy sok fontos

könyvtár és kutatóhely nem tartozik a kulturális tárcahoz. E "tárcaidegen" könyvtárak részben az e beszámolóban is többször említett állami informatikai kutatási terv, az un. Állami Tájékoztatáspolitikai Program, részben pedig saját tárca-tervük keretében végeznek kutatómunkát.

A pozsonyi Szlovák Műszaki Könyvtár az alábbi feladatok megoldásán fáradozik:

- A Szlovák Információs Központ keretében működő könyvtárak külföldi könyvgyarapodásainak automatizált gyarapítási jegyzéke.
- Az informatikai állomány (különgyűjtemény) vizsgálata.
- A könyvtár saját automatizált tájékoztató rendszerének kiépítése, a regionális hatáskörű Technikai Bázis létrehozása és a Chemical Abstracts rendszerének átvétele (az ÁTP keretében folyó kutatás).
- Informatikai terminológia (az ÁTP keretében folyó kutatás.)
- A Szlovák Jogi Könyvtár és Tájékoztató Központ komplex automatizálási tervének kidolgozása (az ÁTP keretében folyó kutatás.)

A pozsonyi Szlovák Orvostudományi Könyvtár kutatási témái:

- Az egészségügyi tájékoztatók képzésének és továbbképzésének kérdései.
- A járási és a megyei kórházak tájékoztatói központjainak optimális modellje.
- A szanatóriumok információs központjainak optimális modellje.

A pozsonyi Egyetem Könyvtártudományi és Információs Tan-
széke a következő témákat kutatja:

- Könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentalisták képzése.
- A kétszakos könyvtárosképzés rendszere a pozsonyi Egyetemen.
- A szlovák tájékoztató rendszer fejlődésének használói aspektusai.

A pozsonyi Szlovák Pedagógiai Könyvtár a következő témák kutatásában érdekelt:

- Az információáramlás jelenlegi helyzete a szlovák oktatásügyben és javaslatlattétel az oktatásügy egységes integrált tájékoztató rendszerére.
- A könyv funkciója az iskolák oktató-nevelő folyamatában és az iskolai könyvtárak feladatai a középiskolások információhasználatra való felkészítésében.

Több jelentős könyvtár (a besztercebányai, az eperjesi és a zólyomi Állami Tudományos Könyvtár, a Szlovák Tudományos Akadémia Könyvtára) egyelőre nem gondoz főfelelősként kutatási feladatokat.

Azt is meg kell emiteni, hogy a hivatásos kutatóintézetek egyikében-másikában ugyancsak folynak könyvtári-könyvtárügyi szempontból fontos kutatások (pl. a pozsonyi Életszinivonalkutató Intézet széles körű és egyes társadalmi csoportok szerint rétegzett szabadidő-kutatásokat végez.)

A jövőben készítendő kutatási terveket kívánatos lenne egy szisztematikusan összeállított "kivánságlistából" levezetni. Részben azért, hogy a kutatási tervek ne legyenek "egyoldalúak", részben meg azért is, hogy a fontos-ságot tekintve se legyenek esetlegesek.

A kívánatos "témakataszter", a kutatási "kivánságlista" az alábbiakban körvonalazható:

I. KÖNYVKULTURA

A könyvkultúra és valamennyi aspektusának kutatása, um.

- a) könyvkultúra Szlovákiában,
- b) Szlovákián kívül nyomtatott szlovák könyvek,
- c) könyvgrafika,
- d) nyomdászat-történet;
- e) könyvkiadói tevékenység,
- f) könyvkereskedelem-könyvterjesztés.

II. KÖNYVTÁRÜGY

1. Könyvtörténet

- a) a történetileg kialakult könyvtárak kutatása,
- b) egyes könyvtár-típusok és hálózatok fejlődése,
- c) egyes könyvtárak történetének monografikus feltárása.

2. Könyvtárelmélet

- a) a könyvtárelmélet és az informatika fejlődése Szlovákiában,
- b) a könyvtárügy elméleti alapjai,
- c) szakmai terminológia.

3. Az egységes könyvtári és tájékoztatási rendszer építése

- a) a tájékoztatási hálózatok és központok jelenlegi helyzetének elemzése,
- b) az egységes könyvtári rendszer irányításának kérdései,
- c) az egységes könyvtári rendszer racionalizálásának kérdései,
- d) a könyvtári szolgáltatások koordinálása.

4. A könyvtárak belső munkafolyamatainak tanulmányozása

- a) állományépítés és állományhasználat egyes könyvtár-típusokban és könyvtári hálózatokban,
- b) a könyvtári állományok feltárásának módszerei,
- c) munkaszervezési kérdések (racionalizálás, normázás, szabványosítás a könyvtári munkában),
- d) a munka gépesítése és automatizálása.

5. Az olvasók és az információhasználók kiszolgálásának módszerei

- a) a gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátásának módszerei,
- b) a felnőttek könyvtári ellátásának módszerei a közművelődési könyvtárakban,
- c) az információhasználók kiszolgálásának módszerei a szak- és tudományos könyvtárakban,
- d) az alapvető irodalomfeleségekkel végzett könyvtári munka.

6. A könyv, a könyvtár és az olvasás társadalmi szerepének kutatása

- a) az olvasói érdeklődés és igények kutatása,
- b) a könyvtárak és más kulturális intézmények feladatmegosztása,
- c) a könyvtárak helyzete az integrált tájékoztatási rendszerben,
- d) a könyv és a többi tömegkommunikációs eszköz viszonya.

III. BIBLIOGRÁFIA

1. Bibliográfiatörténet.
2. A bibliográfia általános kérdése.
3. Bibliográfiaelmélet és módszertan.
4. A bibliográfiai koordináció.
5. A regisztrativ bibliográfia.
6. A szlovák nemzeti bibliográfia.

7. A mai nemzeti bibliográfia.
8. A retrospektív nemzeti bibliográfia.
9. A regionális bibliográfia.
10. A szakbibliográfia.
11. Az ajánló bibliográfia.

IV. KÖNYVTÁROSOK, BIBLIOGRÁFUSOK ÉS TÁJÉKOZTATÓK KÉPZÉSE

- a) a kiképzett szakemberek szakmai profiljának verifikálása,
- b) továbbképzés

V. KÖNYVTÁRÉPÍTÉS ÉS BERENDEZÉS

- a) könyvtárépületek tervezése,
- b) a könyvtári felszerelések tipizálása.

A BIBLIOS gyarapítási, feldolgozási és nyilvántartási rendszer

John C. KOUNTZ – Robert NORTON:
BIBLIOS – a Modular Approach to Total
Library ADP és John C. KOUNTZ:
BIBLIOS Revisited c. cikketek (Pro-
ceedings of ASIS, 1969. 6.no. 39–50.p.;
Journal of Library Automation, 1972.
2.no. 63–85.p.) FALLIER Erika tö-
mörítette.

A BIBLIOS (Book Inventory Building Library Information Oriented System) nyilvántartására épülő, automatizált rendszert egy kaliforniai megyei könyvtárhálózat, az Orange County Public Library, külső programozóval együttműködve 1969-ben dolgozta ki és vezette be. A könyvtár ezt megelőzőleg (1966-ban) már kísérletezett a szerzeményezés részleges automatizációjával, amikor is azt tapasztalta, hogy már a művek megrendelésének fázisában felvehető a katalógusadatok mintegy 85%-a. Új rendszerét ennek a lehetőségnek kiaknázására fejlesztette ki; a cél: bibliográfiai adatokat megfelelően rugalmasan kezelő, ún. modular rendszer létrehozása, ahol valamennyi alrendszer (MARC, nyilvántartás, ellenőrzés stb.) teljesen alkalmas akár gépi akár manuális rendszerközi kommunikációra is.

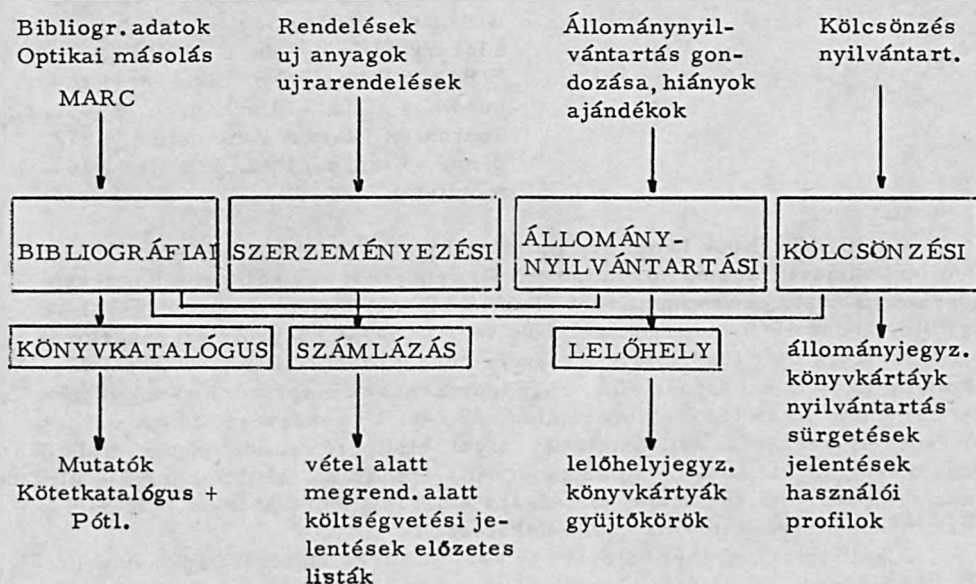
A kaliforniai megyei hálózat egy központból és 26 hálózati könyvtárból áll, a központ végzi az adminisztrációt, a centralizált szerzeményezést és feldolgozást. Az első automatizációs kísérletet követő könyvtáron belüli rendszerelemzés és tervezés, valamint külső programozóval készítettett program-specifikációk alapján a könyvtár speciális céljairól és funkcionális paramétereiről pontos felmérést készítettek. Az automatizáció terén szerzett első tapasztalatok mutatták meg az addigi megközelítés elégtelenségét is, sürgetve egy valóban könyvtárközpontú rendszer megtervezésének szükségességét, amely magában foglalja:

- a szerzeményezés,
- a könyvkatalógus,
- a könyvkölcsönzési rendszer és
- az információtároló rendszer automatizációját.

A szerzeményezés terén szerzett tapasztalatok felmérésnek eredménye egy előzetes rendszerspecifikáció megfogalmazta a legfontosabb funkcionális követelményeket is:

- a beszerzéshez, bibliográfiai felvételhez és az állomány nyilvántartása ellenőrzéséhez szükséges idő csökkentése és ezzel párhuzamosan a fokozott ellenőrzés biztosítása;
- felesleges manuális munkavégzés csökkentése a bibliográfiai és leltári adatok felvételénél;
- az ellenőrzés pontosságának és hatásfokának növelése;
- a rendszer kiterjesztése könyvek mellett más könyvtári anyagra is;
- szabványosítással automatikus kommunikáció lehetőségének megteremtése külső intézményekkel;
- a feldolgozott adatok minél szélesebbkörű alkalmazása.

A BIBLIOS korábban hat, ma hét, egymástól funkcionálian elkülönült alrendszerből áll:

A könyvtár saját rendszerébe be kívánta építeni a Library of Congress MARC-rendszerét, és saját használatra adaptálva, egy MARC alrendszert készített. Ugy gondolta, hogy a szakfejek szabványosításával, a bibliográfiai adatok meghatározásánál és verifikálásánál mindenféle keresés kiküszöbölésével és a könyvválogatáshoz nyújtott támponttal, tulajdonképpen a MARC-kal majd a megyei könyvtár szorosan kapcsolódik az országos hálózathoz. Mivel

azonban a MARC több adatot szolgáltatott, mint amennyit a BIBLIOS hasznosítani tudott, elemzéssel meghatározta, melyek a BIBLIOS számára fontos mezők és melyek elhanyagolhatók. Az adaptáció során – megfelelő berendezés híján – el kellett hagyniuk a diakritikus jeleket. A MARC-nál a Library of Congress rendelési száma (Library of Congress Card Order Number) volt a címleírás azonosítója, tehát a könyvtár saját alrendszerében és a BIBLIOS rendszerében kulcsszámként végig ezt az LC számot alkalmazta, ennek hiányában pedig két betűből és hatjegyű sorszámból álló hazai OC (Orange County Public Library) számot szerkesztett. A két azonosító szám kölcsönös megfeleltetésével biztosították, hogy a MARC-on és a BIBLIOS-on belül közvetlenül átvehetőek legyenek az adatok. A kulcsszám (Key number) a rendszerben igen fontos szerepet játszik, a megrendelt mű beérkezéséig vagy a rendelés törléséig ez szerepel azonosító számként, alkalmazásával a nyilvántartás naprakész állapotban tartható, automatikusan készített katalóguslapokat, jelzi a hálózati könyvtárak leltárában bekövetkezett változásokat, és a kölcsönzésnél is azonosító számként szerepel.

Bár a MARC adaptálását igen nagy körülményekkel végezték, a szolgáltatást már több mint egy éve nem veszik igénybe. Gazdaságossági számítások azt mutatták ugyanis, hogy míg egy manuális bibliográfiai leírás 32 centbe kerül, ugyanezt – beleszámítva az előfizetési díj arányos részétől a kumuláció költségéig valamennyi tényezőt – a MARC rendszeren keresztül 2,96 dollárért kapná meg a könyvtár.

A BIBLIOS alrendszerei a beindulás óta többszörösen módosultak, változatlanok maradtak az alapelemek. Az egész rendszer és egyben a bibliográfiai alrendszer központi eleme a bibliográfiai adatlap (BIS) valamennyi rendszeren belüli mű teljes bibliográfiai leírását adja. Az adatlapot vagy a megyei könyvtárban töltik ki, vagy a MARC adaptálásával állítják elő. Az adatlapok összessége adja a katalógus, a gyarapítás, a raktári nyilvántartás stb. közös bibliográfiai adatbázisát. Egy mű adatlapja már a megrendelés fázisában elkészül, tulajdonképpen "előkatalogizált" a címfelvételek kb. 60%-a, a könyv megérkezésekor a címleírók általában kiegészítéseket és módosításokat végeznek (állománybavételkor kerül az adatlapokra az adatok további 40%-a). A rendszer egyik sajátossága, hogy egy bibliográfiai leírást teljes egészében csak egyszer készít el. (Ami egyidejűleg igen nagy munkamegtakarítás és jelentős hibaforrás kiküszöbölése). Az adatlap mezői közül igen fontos információt tartalmaz az autopsziát jelző mező, a szabványostól eltérő besorolást jelző mező, a "kiadói kód" (a gyakori kiadói nevek szabványosítására), a "bibliográfiai megjegyzés" mezője (a bibliográfiai jellemzők rövidített jelölésére), valamint egy kérdőjelek számára fenntartott mező, amivel elkerülük, hogy a besorolási bizonytalanságok programozásbeli hibaként jelenjenek meg.

A rendszer bibliográfiai adatbázisából készül a hálózati könyvtárak állománygyarapítását szolgáló "Megrendelhető művek" jegyzéke, a "Szerzői mutató", a "Cimmutató" és a "Pótlás a Cimmutatóhoz", valamint a "Javítások mutatója". (Ez utóbbi a javított címleírásokat teljes terjedelemben közli).

A szerzeményezési alrendszer feladata a befutó igények összegyűjtése, (példányszám összesítése) a rendelés feladása, feldolgozása. A munka első fázisában előzetes lista készül a rendelésről, amely módot ad az adatok verifikálására, javítására; de a könyvtári forgalomban nem

kapható tételek kiszűrésére is (Pre-Order, Pre-Vend List). Ebből készülnek azután a hálózati könyvtárak szerint lebontott igénylisták, a költségösszesítések stb. Géppel olvasható eladói ajánlatokat szívesen fogad a könyvtár, ha egyszerre több ilyen ajánlat fut be, a betáplálás után a rendszer kiválasztja a megfelelő példányszámra a legalacsonyabb áron tett ajánlatot, ám a rendszer működése akkor sem szünetel, ha történetesen egyetlen ajánlat sem futna be. Az egyes tételeket mechanikusan képzett rendelési számmal (subpurchase number) látják el, ami az anyagot végig kíséri az állománybavétel során, később pedig statisztikai alapjául szolgál, míg a kulcsszám a feldolgozás folyamán szerepel a mű azonosítójaként. A rendelésekből kumulatív, illetőleg az egyes hálózati könyvtárakra lebontott rendelési összesítések készülnek, a megrendelt mű beérkezését a nyilvántartás és a számlázás regisztrálja.

A BIBLIOS-ban, mint nyilvántartásra orientált rendszerben az alrendszerek között igen fontos helyet kap a nyilvántartási alrendszer. Ide két forrásból kerül az anyag: szerzeményezés vagy ajándékozás, hiányok pótlása révén, illetőleg a hálózati könyvtárak közötti állományátcsoportosítás útján. Hogy az alapnyilvántartás (Inventory Master File) egységességét biztosítsák, a rövid címjegyzék címleírásai – amelyek regisztrálnak minden olyan tételt, amelyről állandó bibliográfiai adat áll rendelkezésre – állandó interakcióban vannak a nyilvántartás adataival, amivel a Nyilvántartás és a Bibliográfiai alrendszer katalógusadatainak összhangja biztosítható. Az Alapnyilvántartás-jegyzék LC/OC számsorrendben tartalmazza az anyagot; pótlása szintén LC/OC számsorrendben regisztrálja az összes megváltozott címfelvételt. Amint a megfelelő hardware rendelkezésre áll, létre kívánnak hozni egy, a könyvkölcsönzés alapjául szolgáló nyilvántartást is.

1971 óta a BIBLIOS új alrendszerrel, a kötetkatalógussal bővült. A hagyományos katalóguskészítés folyamatától eltérően a BIBLIOS rendszer keretében létrehozott katalógus valamennyi mozzanata a szelekciótól kezdve a kötésig egységes rendszerben zajlik, így a hibalehetőség a minimálisra csökkenthető. Az első kötetkatalógus 1971-ben jelent meg, azóta ő kumulatív pótlás követte. A bibliográfiai adatbázisból a könyvtár teljes katalógust is, kumulatív pótlást is előállíthat, az output formája tekintetében pedig választhat off-line kiírót vagy fényszedővel összekapcsolt nyomtatót, illetve egyszerre mindkettőt alkalmazhatja. A katalógus nem jelzi a lelőhelyet, mivel a hálózat egyes könyvtárai között az állomány bizonyos mértékig cserélődik, ezt a hiányt a kulcsszámra utaló lelőhelyjegyzék és az egyes könyvtárak állományjegyzéke pótolja.

Következő lépcsőként a kölcsönzési nyilvántartás alrendszerének kellene megvalósulnia. Programját már teljes egészében kidolgozták a BIBLIOS keretében, eléggé gazdaságosan működő berendezés hiányában azonban még mindig nem tudták bevezetni.

Az Orange County Public Library uttörő módon igyekezett a könyvtáron belüli automatizáció lehetőségeinek kihasználására. Tapasztalatainak hasznosíthatóságát nagyban növeli, hogy a rendszer kiépítéséről és üzemeltetési költségeiről részletes költségszámításokat készített, egy tétel beszerzésének idő- és pénzszükségletére lebontva.

A rendszer tervezői remélik, hogy a BIBLIOS felépítése és működése mintául szolgálhat más, automatizációval foglalkozó könyvtárak számára is.

Elektronikus adatfeldolgozás a svéd közművelődési könyvtárakban

Svante HALLGREN

A szerző "EDP in Sweden's public libraries - reality by 1974" c. tanulmányát (Scandinavian, 1973. 2. no. 61-66. p.) NAGY Péter tömörítette.

ELŐZMÉNYEK

A Svéd Közművelődési Könyvtári Egyesület 1972-es közgyűlésén a legnagyobb érdeklődés azon új adatfeldolgozási rendszer iránt mutatkozott, amelyet a lundi Bibliotekstjänst AB fejlesztett ki a svéd közművelődési könyvtárak számára. Korábban néhány alkalmi beszámoló jelent meg a rendszerről és ezek általában a vele szemben tanusított pesszemista álláspontot tükrözték.

Amikor a közgyűlésen a Bibliotekstjänst bemutatta a BUMS-ot (A Bibliotekstjänst Kölcsönzési és Media Ellenőrző Rendszere), csupán az 1967-ben megadott irányelveket követte. Abban az évben az egyesület tanácsa úgy határozott, hogy megbizra a vállalatot: 1 millió svéd korona költségvetési kereten belül tanulmányozza az elektronikus adatfeldolgozási rendszerek bevezetésének lehetőségét a svéd közművelődési könyvtárakban megfelelő mélységben ahhoz, hogy gyakorlati programot készíthessen. A tervvel kapcsolatos munkát egyáltalán nem titkolták el, de a könyvtárak mégis alig kaptak összefüggő jelentéseket az eredményekről. Ez okozta a meglepetést, amikor a megoldást realitásként mutatták be az értekezleten és 1974. január 1-től felajánlották a könyvtárak számára ennek az adatrendszernek a szállítását. Az alábbiakban a BUMS-szal kapcsolatos fejlesztési munka leírása és a bevezetésével kapcsolatban felmerült elméleti problémák számbavétele következik.

A Bibliotekstjänst a munka kezdetekor már elég jól ismerte az elektronikus adatfeldolgozást. A munka beindításához adatfeldolgozási szakemberek felvételére volt szükség. A következő lépés a célküzések meghatározása volt és ez megtörtént, bár szándékosan csak nagy vonalakban. Nyilvánvaló volt, hogy az elektronikus adatfeldolgozási megoldások alkalmazása egyes könyvtári műveletekre aligha lenne kifizetődő, ezért a közművelődési könyvtárak elektronikus adatfeldolgozási rendszerének a könyvtári eljárások nagyon széles skálájára kell kiterjednie. Kezdetől fogva két probléma állt az érdeklődés homlokterében: 1. a kölcsönzési nyilvántartás jelenlegi rendszereit akarták elektronikus adatfeldolgozási rendszerrel helyettesíteni és 2. a könyvtárak cédulakatalógusait elektronikus adatfeldolgozáson alapuló katalógussal helyettesíteni. Az volt az elképzelés, hogy ha ez a két terület összevonható egy egységbe, rendelkezésre fog állni az elektronikus adatfeldolgozásra való teljes áttéréshez szükséges alap, amely kiterjed a költségvetés és a beszerzések ellenőrzésére, az eredményekre és a statisztikákra.

Könnyű országos on-line rendszereket tervezni, de a legegyszerűbb számítások is kimutatták, hogy a költségek rendkívül magasak lennének. A kezdeti időszaktól kezdve a költség szempont döntő fontosságú volt a Bibliotekstjänst fejlesztési munkájában. A Bibliotekstjänst abból él, hogy termékeit eladja a könyvtárnak, ezért nem lenne értelme bármit felajánlani, amit nem lennének képesek vagy nem akarnának megfizetni. Egyre inkább nyilvánvalóvá vált az is, hogy a könyvtárak terjeszkedése nem folytatódik ugyanolyan ütemben, mint a hatvanas évek végén. A könyvtári elektronikus adatfeldolgozási rendszer tehát akkor kerülne a piacra, amikor a könyvtárak (azaz a fogyasztók) nem tudnak sokkal többet költeni a jelenleginél. Így nem fogadhattak el olyan döntést, amely a költség jelentős megnövekedését vonná maga után. Az ilyen tevékenységek állami támogatásra nem számíthatnak. E megfontolások eredményeképpen a munkát kezdettől fogva off-line megoldásokra összpontosították. A BUMS 1974 is teljesen off-line rendszer. Valójában úgy fejlesztették ki, hogy alkalmazható on-line műveletekre bármely nagyobb módosítás nélkül, amint az on-line költségek csökkennek. Az on-line működtetés jelenlegi költségei Svédországban rendkívül magasak és minden jel arra mutat, hogy az adatátvitel speciális telekommunikációs hálózatainak várható fejlődése meglehetősen lassan fog előrehaladni. Ez döntő fontosságú, mivel a BUMS feltételezi, hogy csupán egy központi számítógép uralja az egész svédországi közművelődési könyvtári területet. Az átviteli költségek fontosságát azonnal belátjuk, ha figyelembe vesszük, hogy a dél-svédországi Lundban lévő központi számítógép és a legészakibb megyei Könyvtár, Umeå közötti távolság hozzávetőleg ugyanakkora, mint a Lund és Róma közötti. Az előkészítő tanulmányok is rámutattak arra, hogy egy off-line rendszer, amely által az összes adatfeldolgozást központilag végzi a Bibliotekstjänst és amelyhez a könyvtárak adatgyűjtése csatlakozik, elsősorban a könyvtárak katalógus- és kölcsönzési problémáit oldaná meg, a többi művelet ennek természetes következménye lenne.

KISÉRLETEK

A rendszer megvalósíthatóságának tanulmányozására a) kölcsönzési műveletekkel kapcsolatos kísérlet kezdődött a malmői Városi Könyvtár egyik fiókjában, és b) megkezdődött a bibliográfiai információ betáplálását és kimenetét lehetővé tévő programok kidolgozásának fáradságos munkája.

Az 1968-70 közötti malmői kísérletek sok értékes tapasztalatot és sok keserű csalódást szolgáltattak. A megoldások, amelyekkel dolgoztak, kezdetben lyukkártyákon alapultak. Minden könyvet elláttak egy kártyával, amely tartalmazta a leltári számot, és minden használó kapott egy kártyát, amelyre belyukasztották a számát. A kölcsönzés magában foglalta a kártyák regisztrálását egy kártyaolvasóban. A kísérletből leszűrt tapasztalatok azt mutatták, hogy az ilyen kölcsönzési eljárás sokkal bonyolultabb és munkaigényesebb, mint a hagyományos rendszerek, de sokkal költségesebb is. Mellette szólt annak lehetősége, hogy rendkívül megbízható és finom részletezésű statisztikát biztosít az egyes műveletekre vonatkozóan, de ez nem ellensúlyozta hátrányait. A kísérlet kudarcba fulladt.

Igy természetessé vált, hogy az erőforrások növekvő részét a bibliográfiai adatok által felvetett problémák megoldására kell fordítani. Ezek az eredeti becsléseknél jelentősen nagyobbak voltak. Azonban egyre szükségesebbé vált megoldásuk. Hagyományos tevékenységeiben a Bibliotekstjänst egyre nehezebben tudta teljesíteni megbízásait a bibliográfiai szektorban. A vállalat hagyományosan kiadja a nagyobb svédországi közmuvelődési könyvtárak által beszerzett külföldi irodalom központi katalógusait. Igényes indexet is kiadott a svéd folyóiratok és napilapok tartalmáról. Nyilvánvalóan az ilyen termékek értéke közvetlen arányban áll előállításuk gyorsaságával. Ez a probléma mindig nehézségeket okozott, de 1970 körül ezek olyan súlyosakká váltak, hogy a további manuális előállítás értelmetlennek tűnt. A BUMS-terv keretében végzett munka nagy részét ezért elsősorban a Svenska Tidskriftstiklar indexkiadvány problémáinak megoldására irányították. Az eredmények teljesen megfelelnek a várakozásoknak és nem tulzás azt mondani, hogy a Bibliotekstjänst által itt végzett uttörő munka döntő fontosságú terület további fejlődése szempontjából.

A Bibliotekstjänst által így szerzett tapasztalatok a bibliográfiai adatfeldolgozás terén a LIBRIS-szel való kooperációhoz vezettek. A LISBRIS az Országos Közigazgatási Racionalizációs és Gazdasági Iroda keretén belül a tudományos könyvtárak elektronikus adatfeldolgozási problémáinak megoldására törekedett. A Bibliotekstjänst tanácsadóként a bibliográfiai kiadványokkal végzett programmunka sokkal nagyobb részét vállalta, mint amire a LIBRIS számított. Ma már a Bibliotekstjänst végzi a svéd tudományos könyvtárak gyarapodási jegyzékei előállításának egy részét, mégpedig az adatok mechanikus szerkesztését, a betűszedést, a fényszedést és a nyomtatást.

Jelentős eredményeket értek el a bibliográfiai adatfeldolgozásban. Itt is sok szó esett a könyv formájú könyvtári katalógusokról. Minden érdekeltnek kellemetlen meglepetésben volt része, amikor a számítások kimutatták, hogy a svéd közmuvelődési könyvtárak állományának központi katalógusa körülbelül 13 vastag telefonkönyvnek megfelelő helyet foglalna el. Ezenkívül felmerül a gyakori ujranyomás követelménye, mivel a katalógust fel kell ujjítani, legalább négyszer egy évben. Kezdetől fogva világos volt, hogy az ilyen munka szerkesztése és nyomtatása meghaladja a könyvtárak pénzügyi kereteit. A hatvanas évek végén nem volt megfelelő alternatíva a nyomtatott katalógus helyett. A könyvtári műveletekkel járó összes műszaki probléma megoldása lehetséges volt, az adatok betáplálása és a katalógus előállítása azonban nem tűnt elég gyorsnak és olcsónak. Viszont központilag előállítható néhány rendkívül jó minőségű bibliográfia.

AZ EREDMÉNYŰL KAPOTT BERENDEZÉS

A teljes képet alapvetően megváltoztatta az optikailag leolvasható címkek és a könyvtári célokra alkalmas megfelelő berendezés bevezetése, valamint a kazettatöltésű mikrofilm-leolvasó feltalálása. Egyre világosabbá vált, hogy az optikai olvasás az egyedüli megvalósítható alternatíva a kölcsönzés nyilvántartásánál. Ugyanakkor a megfelelő berendezés iránti tájékozódás meglehetősen negatív eredményekkel járt. A gyártókkal felvett kapcsolat rávilágított arra, hogy többnyire nem vették figyelembe az optikai olvasás ilyen

alkalmazásait és csupán elhanyagolható érdeklődés mutatkozott ilyen berendezés gyártása iránt. Az 1971-es IFLA konferencián azonban kapcsolatba kerültünk az angol Plessey Electronics céggel, amely pontosan azt a berendezést fejlesztette ki, amelyre szükségünk volt. Plessey fénytollával megfelelő sebességgel lehetett regisztrálni a könyvek és az olvasók számát és a Plessey-féle berendezés kölcsönzési memóriája rendkívüli hatékonysággal kiküszöbölte a könyvkölcsönzések nyilvántartásának szükségességét. Az információt kazettán tárolták, amely nagyon hasonlított a hagyományos zenekazettához. A kazettán tárolt adatok távközlés útján vagy pedig a teljes kazetta elküldésével továbbíthatók a központi számítógéphez. A berendezés szilárd és a költségek össze sem hasonlíthatók azzal, amibe a valódi számítógépek felállítása kerülne egy könyvtárban.

A katalógusok előállításánál ezért fel kell hagyni a nyomtatott katalógusok gondolatával. A rendelkezésre álló alternatívák adatvégbereendezések voltak, amelyek on-line csatlakoznak az adatbázishoz vagy a mikrofilmre felvett katalógusokhoz. Az on-line kapcsolat gazdasági okok miatt megvalósíthatatlan volt, ezért maradt a mikrofilmes alternatíva. Hála a COM (számítógépkimenet mikrofilmen) fejlődésének, a mikrofilm is vonzóbbá vált, szemben a hagyományos mikrofilmezéssel. Ilyen berendezéssel naprakész állapotba hozott új mikrofilm-katalógus készíthető naponta egyszer minden egyes svéd könyvtár számára, és még marad is kapacitásfeleslege. Felmerült az a kérdés, hogy a közönség hogyan fogja használni a mikrofilm-katalógusokat. A mikrolap-katalógusokkal kapcsolatban szerzett külföldi tapasztalatok kedvezőtlenek voltak. A megoldást végül is az olyan olcsóbb mikrofilmkazetták jelentették, mint a VSMF, Filmorex stb. A külföldi könyvtárak tapasztalatai az ilyen fajta kazettatöltésű katalógusokkal kapcsolatban biztatóak és ezért a könyvtári katalógusok által felvetett gyakorlati problémák megoldhatók a kazetták és a COM kombinációjával.

A BUMS A KÖNYVTÁRAKBAN

1972-ben a szükséges előmunkálatok után a svéd közművelődési könyvtárak végül tudomást szereztek arról, hogy a könyvtári elektronikus adatfeldolgozás valóságga vált és elérkezett az ideje annak, hogy figyelembe vegyék az ezzel járó költségeket, támogatást kérjenek és mozgósítsanak.

Az érdeklődés természetesen nagy volt és hasonlóképpen természetes, hogy további információra volt szükség a költségekre és a racionalizálás által nyújtott előnyökre vonatkozóan. Kiszámították, hogy az átlagos svéd könyvtár műveleteit 20 százalékkal gyorsabban fogja tudni elvégezni. Körülbelül ugyanaz a megtakarítás az adminisztratív oldalon, mint a könyvtárosok esetében, de itt eltérő típusúak a racionalizálás előnyei. Az adminisztrátorok által végzett néhány munkafázis teljesen eltűnik, míg a könyvtárosok által végzett munkák közül majdnem mindegyik megmarad, viszont sokkal gyorsabban elvégezhető.

A BUMS biztosítja a svéd könyvtárak számára a folytonos katalógusrevíziót abban az ütemben, ahogyan ezt maguk a könyvtárosok kívánják. A könyvtári rendszer teljesen katalógusa is rendelkezésre fog állni az összes fiókban, beleértve a bibliobuszokat is, mivel a mikrofilm másolása nagyon olcsó. A BUMS lehetővé teszi a kikölcsönzött és visszahozott könyvek nyilvántartását is,

valamint a lejárt kölcsönzések automatikus sürgetését. A BUMS kiterjed a könyvtári statisztikára és végül de nem utolsósorban a svéd könyvtárak által beszerzett összes könyv központi címjegyzékére.

A Plessey-féle berendezés gyakorlati tanulmányozására ugyanabban a malmői fiókkönyvtárban, amely korábban a lyukkártyagépekkel vesződött, hat hónapig kísérleteket folytattak a kölcsönzéssel kapcsolatban. A különbség óriási volt. A Plessey-berendezés rugalmasságát nagyon dicsérte az egész érintett személyzet. A fénytollal végzett kölcsönzés határozottan gyorsabb és egyenletesebb volt a fotókölcsönzésnél is. Ami a kölcsönzés regisztrálását és a forgalmat illeti, a Plessey-berendezés jóval tulszárnyalja a fotómechanikus kölcsönzést.

A kísérletet terv szerint végezték el és a berendezést főként egy buszban tartották, amely az egyik svéd könyvtártól a másikig utazott, hogy lehetőséget nyújtson a személyzetnek és a vezetésnek az új rendszer megismerésére. Az érdeklődés rendkívül élénk. Az emberekre egyrészt nagy hatással vannak az elméleti lehetőségek, másrészt kissé visszariasztják őket a könyvek címkézésével és az eljárások új szerkezete kialakításával kapcsolatos gyakorlati problémák. Ezek a kapcsolatok a könyvtárakkal rendkívül értékesek voltak a Bibliotektjänst számára, mivel a könyvtárosokkal folytatott megbeszélésekben ellenőrizhető a rendszer gyakorlati részleteinek tervezése.

Minden ok megvan annak feltételezésére, hogy a bevezetés a kezdeti pozitív szellemben fog továbbhaladni, a nehézségek nagy részét pedig sikerül megoldani a korai kísérleti szakaszban. Erre főképp a BUMS-ból kiinduló mellékes tervek utalnak. A Bibliotektjänstkészítimár egy ideje az összes új gyarapodási jegyzéket a malmői Városi Könyvtár számára. Ez a munka gyakorlatilag azonos azzal a katalógizálási munkával, amelyre a jövőbeni BUMS-rendszerben lesz szükség. A malmői Városi Könyvtár egyike Svédország legnagyobb közművelődési könyvtárainak és mivel a gyakorlat igazolta, hogy a BUMS-katalógusokkal kapcsolatos műveletek valóban megfelelőek, minden remény megvan arra, hogy a többi könyvtárban is beválnak. Csupán a gazdasági korlátozások fogják meghatározni, hogy milyen gyorsan vezethető be az elektronikus adatfeldolgozás a könyvtárakba.

Közönségkapcsolat és könyvtárpropaganda

(A svájci könyvtáros egyesület ankétja)

Az alábbi szemlét – Rätus LUCK, Rainer DIEDERICHS, Kurt WALDNER, Richard BAUER, Alain BERLINCOURT és Willi TREICHLER cikkei (Nachrichten – Nouvelles VSB –SVD, 1973. 6.no. 265–271, 272–281, 282–294, 295–313, 320–323.p.) alapján MOLNÁR Ágnes készítette.

A KÖNYVTÁRAK KAPCSOLATSZERVEZŐ MUNKÁJA

A kapcsolatszervezés egyre nagyobb szerepet kap a könyvtárak napi munkájában. Vajon a könyvtárakba fektetett pénz, idő, szellemi munka arányban

van-e a könyvtárak népgazdasági hasznával? Mérhető-e ez a haszon? A nagy költséggel létrehozott és fenntartott könyvtárakat a lakosságnak csak kis része látogatja. Kérdés, hogy belenyugodhatunk-e ebbe, vagy pedig arra kell törekednünk, hogy az embereket rávezessük a könyv és a könyvtár használatára, szélesítsük a könyvtár használóinak körét.

A könyvtáros felelős a könyvvállományért, még pedig nemcsak annak materiális értékéért, hanem a benne fekvő szellemi kincs virulenciájáért is. Felelősséggel tartozik azoknak, akik a könyvtárakat fenntartják, tehát lényegében a nagyközönségnek is. Más kérdés, hogy milyen kép él a könyvtárakról a nagyközönség vagy annak egyes csoportjai tudatában. A könyvtárosoknak kell megnyerni a közönség bizalmát, dolgozni a közvélemény kialakítása érdekében, felhívni a nagyközönséget, hogy a könyvtárat bírálja, munkájára reagáljon. Valaki egyszer így határozta meg a kapcsolatszervezést: jó munkát végezni és erről beszélni. A jó munka kötelesség. De az arról való beszédre csak a jobb belátás kényszerítheti az embert.

A kapcsolatszervezés elsősorban a tömegkommunikációs eszközökön (sajtó, rádió, televízió) át érheti el a nagyközönséget. Felhasználhatja a könyvtár intern kiadványait is, hogy azokat a sajtóirodák és más tájékoztatási szervek rendelkezésére bocsássa. Különleges alkalmakkor sajtókonferenciákat, a sajtó kiküldésére könyvtárlátogatást lehet szervezni. A könyvtárnak nem szabad szégyellnie, hogy teljesítményeit, szolgáltatásait publikussá tegye.

A kapcsolatszervezésnek bizonyos alkalmakkor gondoskodnia kell a könyvtár képviseltetéséről. Az önreprezentációt szolgálják a különböző kiállítások, könyvtári napok, könyvtárhetek. A könyvtár tekintélye nem csupán presztizskérdés. Hatékonysága is függ attól, milyen véleményt formál róla a közönség.

A kapcsolatszervezést állandó jelleggel és módszeresen kell végezni. A saját rendezvényeket jól be kell osztani. Nem kell félni bizonyos ismétlődésektől, a fluktuáció a közönség körében nagy, a közönség "emlékezete" viszonylag kicsi. Magától értetődő, hogy a kapcsolatszervezést jó pszichológiai érzékkel mindig a mindenki nagyközönséghez kell szabni.

Könyvtárpolitikai szempontból nézve a kapcsolatszervezés a könyvtár fenntartóival szemben számadás is, de érvelés is a könyvtár érdekében.

A közönség, ha használója a könyvtárnak, véleményét a könyvtárról ennek hatékony munkája alapján alkotja meg. De ha kívülről nézi a könyvtárat, akkor a sajtó, rádió, TV információi alapján. A tömegkommunikációs eszközök beszámolóit a könyvtárak ma még alig befolyásolják, mivel a legritkább esetben végeznek céltudatos kapcsolatszervezést. Koncentrált tevékenységről ezen a területen még nem igen lehet beszélni.

Ha egy szép napon Svájc valamennyi könyvtára bezárná kapuit, s a könyvtárosok sztrájkba lépnének, a tömegkommunikációs eszközök rögtön felfigyelnének, sajtó, rádió, TV ontaná a híreket e botránnyról. De ha a könyvtárosok csendben, türelmesen, nem panaszkodva dolgoznak, a tömegkommunikációs eszközök hallgatnak, egyetlen szót sem vesztegetnek a könyvtárakra, mert csak a különlegeset veszik észre. Természetesen ez azért csak féligazság, hiszen jelennek meg cikkek, kommunikék a sajtóban, a rádió és a TV is beszámol egy-egy nevezetesebb könyvtári eseményről. De mindez sporadikus, önkényes, s főleg laikusok kezében van, akik túl kevésbé ismerik a könyvtárak feladatait és problémáit, hogysem kompetensen nyilatkozhasanak róluk.

A tömegkommunikációs eszközök nagyobb közönséget érnek el, de nem érik el okvetlenül a könyvtár használóit. Ezek számára is gondoskodni kell tájékoztató eszközökről (új beszerzések jegyzéke, folyóiratok tartalomjegyzékének xeroxmásolatban való szétküldése, faliújság stb.).Míg az ilyen belső tájékoztatás minden könyvtár saját ügye a nagyobb nyilvánosság tájékoztatásában egyöntetű fellépésre van szükség.

A kapcsolatszervezésről sokat beszélnek manapság, de még nem egyértelműen tisztázott, milyen tevékenységek tartoznak e fogalom körébe. A Zürichi Központi Könyvtár, mint kantonális, városi és egyetemi könyvtár, hármas funkciója gyakorlása közben sok olyan jellegű munkát végzett eddig is, ami nyilvánvalóan a kapcsolatszervezés körébe sorolható, de szükségesnek látszott, hogy külön osztályt szervezzenek, amely felelős e munkáért és biztosítja azok rendszeres és egyöntetű végzését.

Az 1971-ben felállított osztály a gyakorlat közben maga alakította ki munkaterületét. Tevékenysége 3 fő csoportra bontható: a használókat közvetlenül érintő, direkt kapcsolatszervezés, a tömegkommunikációs eszközök útján végzett, indirekt kapcsolatszervezés és végül a kapcsolatszervezés intern, belső munkája.

A potenciális használók számának növelése, fokozott aktivizálásuk a könyvtárnak is érdeke. Hiszen tőlük lehet elsősorban remélni a könyvtári munka értékelését és azt, hogy hallatják szavukat nagyobb könyvtárügyi problémák megoldásánál.

A kapcsolatszervezés első teendője a használók számára legkedvezőbb könyvtári atmoszféra megteremtése, az irodalomkeresés megkönnyítése. A Központi Könyvtár évenként mintegy 5000 példányban osztja szét az irodalomkeresés folyamatdiagramját s az elmúlt évben 18 különféle tájékoztatót adott a használók kezébe, összesen 12 000 példányban.

A könyvtár szeretné megismerni a használók véleményét. Ezt szolgálja a javaslatokat és bírálatokat gyűjtő levélszekrény, amely eddig főleg a használók bosszuságának levezetésére bizonyult hasznos eszköznek. Jó az írásbeli kapcsolat, de jobb a közvetlen kontaktus a könyvtárossal. A kapcsolatszervezés a használókkal így elsősorban a kölcsönzőpultnál, a felvilágosító, tájékoztató szolgálatban megy végbe.

A könyvtárlátogatás régóta jól bevált eszköze a kapcsolatszervezésnek. Az eredmények nem voltak mindig pozitívak, ezért szükségessé vált olyan könyvtárlátogatási programok összeállítása, amelyek tanulságosak is, élvezetesek is, s a vezető könyvtárosnak elegendő szabadságot biztosítanak, hogy a munka ne váljék monotonná. Mindenekelőtt az iskolák számára készült ilyen program, amely a katalógushasználatba való elméleti és gyakorlati bevezetéssel kapcsolódik össze. Most egyetemi hallgatók számára készül könyvtárlátogatási program, hangos-képes eszközök felhasználásával. Ujtitásként pedig a könyvtár az elmúlt évben 2 napos ún. "tárt ajtó" programot szervezett egy egyetemi rendezvény keretében, továbbá meghívta a nagyközönséget a havonta egyszer megszervezendő esti könyvtárlátogatásra.

A könyvtárlátogatás tulajdonképpen csak a kezdete a könyvtárhasználtra való oktatásnak. Erre ma, az információk fenyegető áradata mellett nagyobb szükség van, mint valaha. Ezért ez az oktatómunka a könyvtáros feladatainak egyre fontosabb részét képezi. A Központi Könyvtár a Zürichi Népfőiskola keretében néhány éve tanfolyamokat tart az információszerzésről és — feldolgozásról. Magasabb szinten az egyetem hallgatóinak előadásokat és gyakorlatot

szerveznek bevezetésként a kommunikációba, tájékoztatásba, dokumentációba, könyvtártudományba, bibliográfiába és az irodalomkeresés technikájába.

A kapcsolatszervezés leghálásabb és legváltozatosabb eszköze kiállítások rendezése. Nagyobb kiállításoknak az is örvendetes mellékhatása, hogy a látogatók felhívják a könyvtáros figyelmét a témával kapcsolatos lappangó, magántulajdonban lévő kincsekre, vagy pedig ők maguk gyarapítják a könyvtárat ajándékozással, letétbe helyezéssel.

A kiállítások hatása nehezen mérhető. Néhány esetben mégis sikerült számszerűen konstatálni az érdeklődés fokozódását a kiállított anyag (így például a Svájci Finnbarátok Egyesületének a Központi Könyvtárban elhelyezett könyvtára) iránt. Pontosán követhető az új beszerzések vitrinjében folyamatosan kiállított könyvek iránti igény. Az elmúlt évben a kiállított újdonságok 25%-át jegyeztették elő.

A kapcsolatszervezési osztály gondoskodik a sajtókész könyvtári hírek elkészítéséről, a megjelent hírek ellenőrzéséről és szükség esetén helyesbítéséről s valamennyi sajtóközlemény regisztrálásáról. A tömegkommunikációs eszközök útján a kapcsolatszervezés indirekt uton éri el a közönséget. A cél nem annyira a részletes, mint inkább a rendszeres tájékoztatás, amely újra és újra felhívja a figyelmet a könyvtár tevékenységére. Ahogy a frankfurti Divo Inmar Intézet egyik vizsgálata megállapította, az üzemetől, vállalatoktól a szerkesztőségekbe befutó közlemények 95%-a felhasználatlanul a papirkosárba kerül. Ennek oka e hírek nem megfelelő fogalmazása. A könyvtár a lényegre szorítkozó, de azért érdekes és jól reprodukálható illusztrációkkal tarkított szövegeket juttasson el a sajtóhoz. Időnként nagyobb beszámolókra is szükség van. Ezeket a szerkesztőséggel, újságíróval való közvetlen kapcsolat felvétele, beszélgetés útján kell közlésre előkészíteni. Az újságírókkal való személyes kapcsolat mindkét félnek hasznára válik. A könyvtárosok jobban megismerik a sajtón keresztül végezhető kapcsolatszervezés lehetőségeit, az újságíró pedig tapasztalhatja a könyvtáros szolgálatkészségét a könyvtárnak mint információforrásnak saját munkájában való felhasználhatóságát. A Központi Könyvtár pl. a Kohoutek üstökös felfedezésének bejelentésekor felhívta a figyelmet a század üstöküseire vonatkozó dokumentumaira.

A tömegkommunikációs eszközök útján végzett kapcsolatszervezés megteremti az alapot ahhoz, hogy a szélesebb körű publikum figyelme ráterelődjön a könyvtárügy kérdéseire. Ujabban egy kapcsolatszervezési központ létrehozását javasolják a Könyvtárosegyesület keretében. Ez a központ nem helyettesítené az egyes könyvtárak kapcsolatszervező munkáját, de többek közt előmozdíthatná a könyvtárosok kapcsolatszervezésre képzését.

A könyvtáron belül kell megteremteni azokat az előfeltételeket, amelyek egyáltalán lehetővé teszik a kapcsolatszervező munkát. Valamennyi munkatársat érdekeltté kell tenni e munkában, tájékoztatni kell őket a könyvtárat érintő valamennyi külső-belső eseményről. Ki kell építeni és meg kell gyorsítani mind vertikálisan, mind horizontálisan a belső tájékoztatás folyamatát. Egyik legjobban bevált eszköze ennek a kéthetenként tartott osztályvezetői értekezlet, amelyről a jegyzőkönyvek segítségével az egyes osztályokon belül is tájékoztatni kell a munkatársakat. A sajtónak küldött anyag ismertetése, ujabban pedig egy havi házi hirdető is a belső kommunikációt szolgálja. A könyvtári bizottságnak mint legfelsőbb fórumnak a tájékoztatás is a belső kapcsolat-szervezés feladata.

A kapcsolatszervezésnek egyetlen osztályon való központosítása elősegíti, hogy a könyvtári üzem nyelve egységes legyen. Az osztályról kiáramló információk s az oda befutó és onnan az üzemen belül szétsugárzott rezonanciák szükség esetén a könyvtári közgondolkodás módosításához vezetnek.

MILYEN KÉP ÉL A KÖNYVTÁRRÓL A NAGYKÖZÖNSÉG TUDATÁBAN? A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK PÉLDÁJA

Svájcban a lakosságnak csak mintegy 10%-a használja a közművelődési könyvtárakat. Megdöbbentő adat ez egy olyan országban, amelyben már nincs analfabéta. Az olvasó kutatás első eredményei azt mutatják, hogy a társadalmi hovatartozás erősen befolyásolja az olvasási kedvet. Az alsóbb rétegekben a könyv mint információhordozó alig játszik szerepet, míg a középrétegek számára a társadalmi felemelkedés eszköze. A probléma azonban összetettebb. A könyvtáros naponta tapasztalja, hogy még az olvasók is elképesztően tájékozatlanok a könyvtár célja, feladatai és a könyvtáros munkája felől. Ez is egyik oka annak, hogy a könyvtáros ma még "hiánycikk" Svájcban.

Vajon nincs-e szakadék a könyvtárosok elképzelései és az olvasók kívánságai közt? Fontos lenne a lakosság kívánságainak intenzív tanulmányozása. Ezt a költséges felmérést a Könyvtárosegyesület nem tudja fedezni. Ezért a szerző maga végzett reprezentatívnak nem tekinthető felmérést a könyvtárat használó és nem használó felnőttek között a közművelődési könyvtárról és könyvtárosról alkotott elképzelésükről, kívánságaikról. Megállapítható ebből a felmérésből, amit a könyvtáros napi tapasztalatai is megerősítenek, hogy intenzív kapcsolatszervező munkával közelebb kellene hozni egymáshoz a könyvtárosok célkitűzéseit és a nagyközönség kívánságait. Ezt természetesen a könyvtárosoknak kell kezdeményezni és nem várni arra, hogy esetleg eljusson hozzájuk egy-egy olvasó kívánsága, bírálata. Kívánatos lenne a Könyvtárosegyesület kebelében kapcsolatszervezési szakosztály felállítása. A könyvtárosoknak be kell bizonyítaniuk a hatóságok előtt, hogy a piackutatás a könyvtárügyben legalább olyan fontos, mint a kereskedelem.

Hogy egy közintézményt a közvélemény mennyire értékeli és hogy milyen elevenen él a lakosság tudatában, az a törvényhozásban csapódik le. Szerző tanulmányozta 16 kanton idevágó jogszabályait és megállapította hogy mindössze 3 kanton (Bern, Luzern, Zürich) jogszabályai tanuskodnak a közművelődési könyvtár korszerű értékeléséről. Az összkép azt mutatja, hogy Svájc igen elmaradt a fejlett közművelődési könyvtárüggyel rendelkező országok mögött. Föderalisztikus jellege gátolja a fejlődést. A kantonok többségének törvényhozói igen kevéssé tájékozottak a modern közművelődési könyvtárak funkcióiról, feladatairól. Ezért a könyvtárosok tekintsek feladatuknak kantonális könyvtári törvények létrehozásának előmozdítását, harcoljanak a politikai életben is cél érdekében.

Sajnos, Svájcban még az érdekeltek, a "beavatottak" is igen különbözően vélekednek a könyvtárak feladatairól. A konzervatív pedagógusok magukat tekintik primér információhordozóknak. Az ifju pedagógusok naponta tapasztalják, hogy hiányoznak a modern oktatás előfeltételei. A tanítóképzők tantervébe nem vették még fel a könyvtártant. A közművelődési könyvtárak nagy részét alaposabb szakképzettség nélküli, mellékfoglalkozású könyvtárosok vezetik. A

napi feladatokkal túlterhelten nincs idejük elméleti kérdésekkel foglalkozni. Könyvtárunk kizárólag a szabad idő eltöltésének szolgálatában áll. Kevés a főfoglalkozásu, szakképzett könyvtáros. Túlterhelten alig jut idejük a mellékfoglalkozásu könyvtárosok tanácsokkal való segítésére. Pedig a kollegiális beszélgetés elengedhetetlenül szükséges. A Könyvtárosegyesületben azért alakult közművelődési könyvtáros csoport, hogy a szakmai viták, beszélgetések fóruma legyen.

Az olvasók – mint az érdekeltek tudatos csoportja – komoly erőt jelenthetnek a könyvtárügy számára. Mikor a szubvenciókról szavaznak, ítéletüktől függ a könyvtár ügye. Ezért céltudatos kapcsolatszervező munkával kell őket minél érdeklődőbbé tenni a könyvtári problémák iránt. A nem-olvasók voltaképpen nem alkotnak külön csoportot. Vannak azonban, akik közömbösek a könyvtárakkal szemben. Jellemző, hogy olyan keveset tudunk róluk. Senki sem követeli a nem-olvasók kutatását, pedig ez legalább olyan fontos, mint az olvasókutatás. Egy állam politikai biztonsága, társadalmi stabilitása, gazdasági ereje lakosainak tájékozottságától, műveltségétől függ. Nagy itt a könyvtárosok felelőssége. Aki meg van győződve a könyvtár értékéről, annak nem lehet közömbös, milyen képet formálnak a könyvtárról, s nem elégedhet meg vele, hogy a lakosságnak legfeljebb 10%-a érti meg a könyvtár munkáját.

MIT AKAR A KÖNYVTÁRHASZNÁLÓ? MIT NYUJT NEKI A KÖNYVTÁROS?

Ebben a kétnyelvű, német-francia dialógusban egy egyetemi hallgató (a Svájci Diákszervezetek Szövetsége vezetőségi tagja) és a Berni Nemzeti Könyvtár egyik könyvtárosa beszélget, vitázik a cimben feltett kérdésekről. Párbeszédjük rövid összefoglalása:

Hallgató: Milyen lehetőségei vannak tudományos könyvtárainknak, hogy a rohamosan növekvő létszámú, társadalmilag bonyolultabb összetételű s a modern idők megnövekedett követelményeinek nyomása alatt élő egyetemi hallgatóság szükségleteit kielégítse? Milyen belső nehézségekkel kell a könyvtárnak megküzdenie?

Könyvtáros: A nagy tudományos könyvtárak gazdag állománya a – a központi katalógusok, könyvtárközi kölcsönzés, fotókópia-szolgálat, telex-összeköttetés segítségével – az egyetemi hallgatók rendelkezésére áll. De nem kielégítő a propaganda, hogy minderről a hallgatóság tudomást is szerezzen. Személyzet-, helyiség- és pénzhány akadályozza új szolgáltatások létrehívását.

H: A kezdő hallgató könyvtári ismeretei körülbelül a nullával egyenlők. Kezdeti sikertelenségei kedvezőtlenül befolyásolják a könyvtárral való további kapcsolatát.

K: Egy nagy tudományos könyvtár komplex intézmény. Ezt könnyebb áttekinthetősége érdekében leegyszerűsíteni helytelen volna. A hallgató gondolja végig és fogalmazza meg világosan kívánságát és a könyvtáros boldogan fog neki segíteni. Három konkrét javaslat: a különféle diákorgánumok adjanak rendszeresen tájékoztatást a rendelkezésre álló könyvtárakról és dokumentációs központokról; készüljön részletesebb Minerva ezekről az intézményekről, egyszerű, közérthető formában; szervezzenek az egyetemi hallgatóknak könyvtári napokat, bevezetésül az állományba és annak használatába, megbeszélésekkel, vitákkal – elsősorban a Városi és Egyetemi Könyvtárban, majd a Nemzeti Könyvtárban.

H: Érdeemes utánanézni, mi az oka, hogy a hallgató olyan rossz véleményrel van a könyvtárról. Panaszai: a könyv nincs meg, a könyvtár zárva, a szakkatalógus áttekinthetetlen, a beiratkozás és a kölcsönzési térítvény kitöltése felesleges bürokratizmus, a könyvtári személyzet fölényes, elutasító, a könyvtár atmoszféra nyomasztó, az eligazodás benne nehéz.

K: Egyetlen könyvtárban sem lehet meg minden dokumentum, de mindent át lehet kérni más könyvtárból, esetleg fotókópiában. A hosszabb nyitvatartás elegendő személyzet kérdése. A katalógusok, bibliográfiák használatát a könyvtárosnak is hosszú elméleti és gyakorlati tanulmányok útján kell elsajátítania; a hallgatóknak is erőfeszítéseket kell tennie, hogy kiismerje magát bennük. Járjon valamennyi hallgató az egyetemen a Nemzeti Könyvtár igazgatója által tartott előadásokra (Bevezetés az irodalomkeresésbe; a katalógusok, bibliográfiák és általános segédkönyvek használata). Mind a beiratkozás, mind a térítvény kitöltése egyszerű és az ellenőrzés és statisztika szempontjából szükséges. A hallgató hivatalosan megírhatja panaszait, kívánságait, javaslatait, amelyek gyakran találkoznak a könyvtárosokéval, s az igazgatóság igyekezni fog, hogy eleget tegyen nekik. Cikkíró megígéri, hogy maga lát neki a Nemzeti Könyvtár használati útmutatója elkészítésének.

H: A mai hallgatót mint könyvtárhasználót sokkal inkább szorongatja az idő és sarkallja a nagyobb teljesítmény szükségességére, mint a régi idők hallgatóját. Ezért várakozásaiban igényes és türelmetlen. Az egyetemen magas technizáltságú készülékekkel dolgozik, a könyvtár pedig nagyapáink módszereivel.

K: A fejlettebb technika a könyvtárosoknak is vágyálma, mind saját maguk, mind a használók érdekében. De a technika csak szolgálja az embernek. Nem érdemes róla vitatkozni.

H: Valamennyi könyvtárban tájékoztató osztályt kellene felállítani.

K: Erre valóban szükség van. A könyvtárosnak nem az a feladata, hogy a hallgató helyett keressen, hanem hogy megtanítsa keresni.

KAPCSOLATSZERVEZÉS ÉS KÖNYVTÁROSKÉPZÉS NÉHÁNY MEGJEGYZÉS ÉS JAVASLAT

Azt a fontos szerepet, ami a mai társadalomban a könyvtárakra hárul, a nevelés és tájékoztatás közös feladatát csak úgy képesek vállalni és betölteni, ha korszerűvé teszik mind a könyvtári munka menetét, mind a könyvtárosok képzését.

A könyvtári munkában időt kell nyerni, csökkenteni a munka adminisztratív részét, racionalizálni, szabványosítani, gépesíteni. Vége az olcsó könyvtárosi munka s a kicsinyes takarékoság korszakának. A közönség siet s a tájékoztatást minél tömörebb formában és lehetőleg azonnal igényli. Az ésszerűsítés érdekében revízió alá kell venni minden egyes könyvtár és szolgáltatás strukturáját, s rugalmas reformtervet és sürgősségi sorrendet kell kidolgozni. Hatékony könyvtári munka nem képzelhető el a személyzet megfelelő képzése nélkül.

Svájcban először is a könyvtárostoborzás revíziójára van szükség. Elsősorban lelkes és az emberekkel bánni tudó könyvtárosjelöltekre van szükség. Ajánlatos pszichológusok tanácsait is kikérni, tesztvizsgálatokat végezni a jelöltek között.

Uj, permanens képzési rendszert kell kidolgozni. A gyakornokok képzésében és vizsgáztatásában nagyobb szigorúságra, a teljes munkaidőben dolgozó könyvtárosok képzésében gyökeres változtatásokra van szükség. A legjobbak lelkesedését és diszponibilitását fenn kell tartani. Nem szabad eltemetni őket egy-egy szűk munkakörben. Meg kell nyerni és tartani bizalmukat, igénybe venni speciális ismereteiket, kritikai érzéküket. Ne érezzék magukat fogaskeréknek egy nagy gépezetben. Ha a könyvtári munka nem járul hozzá az egyéniség kibontakozásához, morálisan elviselhetetlenné válik vagy rezignációra vezet.

A permanens képzés több szakaszban megy végbe. Alapja a személyzet rendszeres tájékoztatása, hogy ismerje valamennyi szolgáltatás problémáit és áttekintést kapjon a könyvtár egész munkájáról. A második szakaszban a munkatársi megbeszéléseken, kölcsönös látogatásokon, tapasztalatcserén ismerkedhetik meg más könyvtárak munkatársainak az övéhez hasonló munkájával. A harmadik szakaszban személyi cserékre kerül sor a könyvtárak között. Végül tanfolyam koronázza meg a permanens képzést, előadások látogatásával, a szakirodalom tanulmányozásával.

Ha véget ért a képzés, gondoskodni kell az elért színvonal fenntartásáról: a szabályos időközökben megismétlődő továbbképzésről. A képzés és továbbképzés csoportos is lehet, de ilyenkor különösen célszerű pszichológus tanácsát kikérni. Ha a multban tulságosan elhanyagolták a könyvtári dolgozók képzését, most nem kell átesni tulsó oldalára és mindent felforgatni, magunkra haragítva őket. Azért van szükség szakember tanácsára, mert a permanens képzés tele van buktatókkal.

Sokan úgy vélik, hogy a kapcsolatszervezés túl kevés helyet foglalt el eddig a könyvtár életében. Valójában alig van olyan könyvtári munkakör, amelyben a könyvtáros ne érintkezne a publikummal, a külvilággal. S a külvilág a könyvtárról elsősorban nem az állomány vagy a katalógusok, hanem a fogadtatás alapján formál véleményt. Ezért nagyon fontos, hogy mindazonk a helyeken, ahol a könyvtáros a publikummal érintkezik – tehát elsősorban a kölcsönzésnél, olvasóteremben, tájékoztatásban – egységes, kompetens, egymás felváltására képes munkatársi gárdát állítsunk szolgálatba. Kiegyensúlyozott, szolgálatkész, érdeklődő, a kapcsolatot könnyen felvevő, mindig rendelkezésre álló, küldetésükért lelkesedő emberekre van szükség az olvasószolgálatban.

Képzésük különösen pszichológus közreműködését igényli. Általános műveltségükön s alapos könyvtárosi ismereteiken tulmenően képesnek kell lenniük az olvasó megértésére és nevelésére.

A kapcsolatszervezéssel megbízott könyvtáros napi tájékozódása időigényes feladat, ezért kellő számú ilyen munkatársra van szükség. Az újságok, folyóiratok, új könyvek átnézése integráns része kell hogy legyen munkájának. Tudnia kell, mi történik a könyvtár különböző osztályain. A kapcsolatszervezésben dolgozó munkatársaknak intenzivebb képzést kell kapniuk.

A számítógépek munkába állítása több terhes feladatot levesz a könyvtárosok válláról. De a tájékoztatásban, bár pl. a számítógépes katalógus rengeteg hasznos információt ad, valószínűleg elkövetkezik a pillanat, amikor a használó tanácsért mégiscsak a szakemberhez fordul, mint aki egyedül képes a releváns irodalom kiválasztására. Egyébként a gépek kezelését csak nagy óvatossággal lehet az olvasóra bízni; még a legegyszerűbb másoló berendezések is állandóan elromlanak.

A kapcsolatszervezés problémakörébe tartozik a levelezés is. Igen fontos a megfelelő külső-belső prezentálás, a papír minőségétől kezdve a levél tónusáig és stílusáig.

A felvetett problémák megoldása érdekében mindenképp a könyvtárosok tudatformálására van szükség. Ezzel párhuzamosan tanulmányozni kell a könyvtárosképzés és kapcsolatszervezés különböző aspektusait, valamennyi vele kapcsolatos nehézséggel együtt. A Könyvtárosegyesületnek pedig létre kell hoznia egy ad hoc bizottságot. Ez kidolgozná országos szinten a könyvtárosképzés modelljét, amely elég hajlékony lenne, hogy valamennyi könyvtár-típusra és a személyzet egészére alkalmazható legyen. A részletesebb kidolgozás, az összehangolás és a progresszív megvalósítás a már meglévő munkacsoportok feladata lenne.

KÖNYVTÁRAK ÉS TÖMEGKÖMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK A KÖNYVTÁRAKRÓL SZÓLÓ BESZÁMOLÓK KÉSZÍTÉSÉNEK ALAPELVEI

Rádió, televízió, sajtó ritkán figyel fel arra, mi történik a kulturális intézményekben. A szerkesztőségi asztalokon gyakran hegyekké nő, majd felhasználhatatlanul a papirkosárba kerül a meghívók tömege. Célszerű személyre szóló levélben meghívni az illetékes szerkesztőt vagy reszortfőnököt egy-egy könyvtári rendezvényre. Legjobb a rádiót, TV-t, sajtót egyaránt meghívni, valamelyik biztosan megjelenik. Rádiót, TV-t jó előre értesíteni kell, hogy megtehessek a szükséges technikai intézkedéseket.

A könyvtárról szóló beszámoló megírására a könyvtáros a legilletékesebb. Legyen a szöveg tárgyilagos, tömör, kellőképpen tagolt, áttekinthető, a tényanyag és a hozzáfűzött kommentár világosan különüljön el egymástól. Sokan úgy vélik, hogy a televízió korában a legjobb tájékoztató a kép. De a kép nem helyettesítheti, csak kiegészítheti a szöveget. A könyvtári munka egyébként sem tulságosan alkalmas képes bemutatásra, hacsak nem egy-egy pompás modern könyvtár ismertetéséről van szó. Mivel a könyvtárak és rendezvényeik nem feltétlenül "telegének", többet ér egy jó sajtóbeszámoló, mint a rádióban elhangzó monológ, a riportterrel folytatott párbeszéd vagy a TV-ben bemutatott összefüggéstelen képek sora.

A nemzetközi könyvtári-informatikai szaksajtó képviselője a legnagyobb szakmai referáló lapokban és a hazai tanulságok

SÁRDY Péter

Ahogy növekszik a könyvtárak és tájékoztató intézmények szerepe az információ hatékony közvetítésében, úgy növekszik a könyvtártudomány és az informatika szakirodalma s úgy növekszik az érdeklődés is, nemcsak a szakirodalom, de a szakirodalomról áttekintést nyújtó szolgáltatások, elsősorban a nagy, nemzetközi referáló folyóiratok iránt. Napjainkban egyetlen területen, így természetesen területünkön sem képzelhető el valamelyest is megfelelő szintű tájékozottság ilyen jellegű szolgáltatások nélkül, s így e szolgál-

tatások jellege, színvonala, hatékonysága szokszorosan kihat magának a szakterületnek az alakulására, fejlődésére. Érthető tehát, ha a szakirodalomban nem ritkán jelennek meg olyan publikációk, amelyek tárgyát a könyvtárügyi-informatikai referáló folyóiratok alkotják. Csak a közelmúlt terméséből válogatva megemlíthetjük pl. É. Ja. Volkova: Szravitel'naja karakterisztika vaznejsih mirovuh referativnüh zszurnalov po informatike (KDSz 74/226) c. cikkét.

Nagyobbrészt hasonló témával foglalkozik P. Dansey, az INSPEC informatikusa is "A bibliometric survey of primary and secondary information science literature" c. cikkében (Aslib Proceedigns, 1973. No. 7. 252-263. p.) amelynek számos megállapítása óhatatlanul továbbgondolkodásra készíti a magyar olvasóit is.

A cikk címében szereplő "bibliometriai" szó (nyilván már a "bevettnek" tekinthető biometria, pszichometria, szociometria terminusok mintájára) voltaképp statisztikai módszerek alkalmazását jelenti könyvekre és más kommunikációs közegekre. A bibliometriai megközelítés már számos eredményre vezetett, köztük első és legismertebb a ma már széleskörűen alkalmazott Bradford-törvény.

A szerző első megállapítása az informatikai szakirodalom mennyiségi növekedésére vonatkozik. Éppen a nagy referáló folyóiratok által regisztrált tételek száma alapján úgy látja, hogy az informatika területén a "dokumentum-áradat" igen mérsékelt ütemben emelkedik. Az évente publikált folyóiratcikkek száma becslése szerint 6000 körül lehet.

Az információáramlás vizsgálatának egyik gyakran alkalmazott statisztikai módszere a hivatkozások elemzése. A szerző ezt öt vezető fontosságú angol nyelvű lapnál végezte el (Aslib Proceedings, Information Scientist, Information Storage and Retrieval, Journal of Documentation, Journal of the American Society for Information Science), majd megállapította, hogy az ezekben leggyakrabban hivatkozott folyóiratok ugyanezek, de gyakori forrás a Science és a Nature is. Viszonylag sok hivatkozás történik könyvekre, reportokra és más nem-periodikus kiadványokra is. Ez arra utal, hogy az informatika jellegében közelebb áll a humán- és a társadalomtudományokhoz, mint a természettudományokhoz, Price szóhasználatával élve "lágyművelés tudomány".

A cikk legnagyobb része a szekundér forrásokkal, ezen belül is a négy legjelentősebb referáló folyóirattal foglalkozik:

- Bullentin Signalétique 101 Information Scientifique et Technique (BSI)
- Information Science Abstracts (ISA)
- Library and Information Science Abstracts (LISA)
- Referativnüh Zszurnal Informatika (RZs)

Ezt a kört kiegészítheti néhány, nem önállóan megjelenő szekundér szolgáltatás (Pl. a Nachrichten für Dokumentation megfelelő rovata stb.) A szerző a négy folyóiraton kívül – összehasonlításként – figyelembe vette a Computer and Control Abstracts informatikai fejezetét is. A vizsgálódásokat az 1971-es évre vonatkozólag végezte el.

Mindenekelőtt a referáló folyóiratok tartalmi körét hasonlította össze. Tapasztalatai szerint leginkább polarizált a LISA és az ISA profilja, az előbbi erősen könyvtári, az utóbbi túlnyomóan informatikai, sokszor technikai jellegű. A legtöbb referátumot és a legszélesebb kört az RZs öleli fel. A BSI is inkább informatikai tartalmu, igen sok (közel 25%) nem-periodikus kiadványt

tár fel. A Computer and Control Abstracts, érthetően, elsősorban, az informatika számítástechnikai vonatkozásaira tér ki.

A négy nagy referáló folyóirat összesen 987 folyóiratot referált 1971-ben, ebből 747-et (75%) csak egyikük, 143-at kettő, 58-at három és 40-et mind a négy. A szerző közli e negyven "bázis"-folyóirat jegyzékét s további 18, három referáló lap által referált, de viszonylag nagy produktivitású folyóirat listáját. Közli továbbá az egyes referáló szolgáltatások által feltárt folyóiratok közül azok nevét, amelyekből viszonylag több cikk szerepelt a folyóiratban. Magyar olvasó számára mindenesetre figyelmet érdemel, hogy az összesen hat jegyzéken csupán egy magyar szakfolyóirat fordul elő: a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásból három referáló lap összesen 64 referátumot közölt, ebből 33-at az RZs.

A referáló folyóiratok hatékonyságának, teljesítményének egy másik vizsgálati lehetősége a lapok "teljességi fokának" meghatározása. A szerző ezt úgy kísérte meg elvégezni, hogy más forrásból (az "Annual review of information science and technology 6. kötetéből) kiválasztott három bibliográfiai összehasonlítást, s azt vizsgálta, hogy ezek tételeiből melyek találhatóak meg és mely referáló lapokban. Az alkalmazott módszer talán célravezető lehet, de a cikkben ismertetett konkrét eljárás nem bizonyult annak: az összevetéshez használt bibliográfiaiak ugyanis torzítottak szakterületileg az informatika technika, nyelvileg az angol és műfajilag a report irányában, ennek megfelelően végül is az, hogy a bibliográfiai tételeket melyik referáló lapokban találta meg, nem adott megbízható jelzést az egyes szolgáltatások teljességi fokára nézve.

Lényegesen megalapozottabb eredményekre vezetett az az eljárás, amellyel a szerző a referáló lapok "gyorsaságát", átfutási idejét mérte. E célból mindig két időpont különbségét határozta meg: az első időpont az eredeti folyóiratcikk beérkezési ideje, a második a cikket referáló folyóirat beérkezési ideje (mindkét beérkezési időt a National Reference Library for Science and Invention-ben mérve).

Nagyszámu és kellően sokféle cikkre végezve el az eljárást a nyert értékeket referáló folyóiratunként átlagolta s a következő jellemző értékeket nyerte:

átfutási idő (nap):

	átlagos	maximális	minimális
BSI	124	189	101
ISA	382	730	180
LISA	99	166	24
RZs	194	260	161

E szempontból tehát a LISA teljesítménye a legjobb (átlagosan kb. 3 hónapos átfutási idő), a BSI és az RZs átfutási ideje 4-6 hónap, míg az ISA igen lassúnak bizonyult (átlagosan is több mint egy év).

Tanulmányát befejezve a szerző a legfőbb következtetésként azt szűri le, hogy - miután jelenleg négy fő szolgáltatás szinte egymástól függetlenül, valamennyi a maga előnyivel és hátrányaival törekszik szekundér tájékoztatás nyújtására - a jövőben a szakterület irodalmának megbízható, ugyanakkor gazdaságos számbavételéhez, bibliográfiai ellenőrzéséhez elengedhetetlen lesz a nagy referáló szolgáltatások valamiféle együttműködése.

x - x - x - x

Dasney tanulmányának csaknem minden megállapítása kiindulópontja lehetne további munkáknak, vizsgálatoknak. Ezuttal hadd szoritkozzunk csak néhány olyan ötletre, amely a referáló lapok által feltárt folyóiratok jegyzékeit nézegetve merült fel.

Az első ilyen, nem nagyon kellemes gondolatra már utaltunk: a jegyzékekben egyetlen magyar szakfolyóirat címével találkozhattunk csak, az egyébként kétségtelenül színvonalas Tudományos és Műszaki Tájékoztatással, ez is első sorban a Referatívújszurnálnak "köszönheti" előfordulását. Ha hasonló volna a helyzet más "kis nyelven" megjelenő folyóirat esetén is, nyugodtan tulajdoníthatnánk hiányzásunkat a referáló lapok szerkesztőinek. Ha azonban megnézzük pl. azt a jegyzéket, amely a valamennyi referáló lapban feltárt folyóiratokat mutatja be (és amelyen – mint már utaltunk rá – egyetlen magyar szakfolyóirat sem fordul elő) az orosz, angol, német, francia nyelvű folyóiratok mellett szerepel egy-egy lengyel, román és svéd nyelvű lap is. A további jegyzékek áttekintése méginkább arra utal, hogy nemcsak nyelvi "elszigeteltségünkről" van szó. A LISA 20-nál több referátumot közöl pl. a Bogens Verden, a Kirjastolehti, a Dokumenteshon Kenkyu, a Ctenar stb. cikkeiről, de ugyanezen a jegyzéken sem a Könyvtáros, sem a Könyvtári Figyelő nem található meg (pedig a LISA elsősorban könyvtárügyi tartalmu).

Ugy érezzük tehát – joggal, vagy alaptalanul – hogy szakirodalmunk nem jut be a nemzetközi szakirodalmi információáramlásba. Ennek okait alighanem meg lehetne (és egyszer meg is kellene) határozni, alapos megfontolások és elemzések alapján. Vizsgáljuk meg inkább röviden e kérdés fordítottját: ha már mi nem jutunk el kellő mértékben a világba, eljut-e a nemzetközi szakirodalom hozzánk.

E probléma viszonylag pontos megválaszolása is igen alapos ellátottsági vizsgálatot igényelne, ám az elfogadható megközelítéshez alighanem elegendő Dansey néhány folyóiratjegyzéke ill. az OSZK Kurrens külföldi folyóiratok a magyar könyvtárakban 1973. c. lelőhelyjegyzéke (eltekintve annak nagyjából ismert hiányosságaitól).

A valamennyi referáló folyóirat által igénybevett 40 folyóirat közül 7 "főprofilját" tekintve nem könyvtári-informatikai, hanem számítástechnika, ill. általános (magasszintű ismeretterjesztő) folyóirat. A magyar lelőhelyjegyzék alapján megállapítható, hogy valamennyi lap megtalálható magyar könyvtárban, rendszerint több helyen is. Ugyanez érvényes a kiegészítő 18 darabos jegyzék folyóirataira, sőt – igen kevés kivétellel – minden olyan folyóiratra, amelyet akárcsak egy referáló folyóirat is feldolgoz, de a szakterületen viszonylag produktív. Ugy tűnik tehát, hogy – az ország valamennyi könyvtárát egyetlen egységes rendszer részének fogva fel – a világ szakirodalmának hazai megtalálhatóságával nincs jelentős probléma (természetesen csak a szakfolyóiratok vonatkozásában). Hasonló elemzés lebonyolítható volna monográfiák, kézikönyvek, kutatási jelentések és egyéb dokumentumtípusok esetében is (legalábbis elvileg), de mindenesetre már az sem csekély eredmény, hogy kimondhatjuk: a könyvtártudomány és informatika területén országosan a szakfolyóiratokkal való ellátottság jónak mondható.

Induljunk ki most a lelőhelyjegyzékből. Bár a jegyzék szakmutatót nem tartalmaz, címek és egyéb információk alapján relativ biztonsággal meghatározhatók a könyvtári-informatikai folyóiratok. Meglehetősen gyors átnézés alapján 289 ilyen folyóiratot találtunk, s ezek hazai lelőhelyek szerinti megoszlását vizsgáltuk meg. Pozitívként értékelhetjük, hogy a négy nagy referáló

folyóirat közül az ISA 4, a BSI 5, az RZs (vagy oroszul, vagy angolul) 10, végül a LISA 18 hazai könyvtárban található meg.

A 289 folyóirat közül tizzel vagy annál többel 25 hazai könyvtár rendelkezik. Nehéz meghatározni, hogy ez a szám sok-e vagy kevés. De az, hogy e könyvtárak közt csak egy (!) megyei könyvtár található (Miskolc 13 folyóirattal), alighanem arra utal, hogy e téren még akad javítani való. Hasonlóképp elfogadhatatlan az, hogy az állományban lévő könyvtári-informatikai folyóiratok száma szerint rangsorolva a könyvtárakat, az első 15 (!) budapesti. Amennyire örvendetes lehet, hogy a Számítástechnikai Tájékoztató Iroda könyvtárában 25 informatikai folyóirat is található, annyira sajnálatos, hogy több országos jelentőségű, szakirodalmi szolgáltatásokat is nyújtó vagy nyújtani szándékozó könyvtárnál a legfontosabb szakfolyóiratok sem találhatóak meg (Országgyűlési Könyvtár: 2, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár: 8, Vegyipari Egyetem Könyvtára: 6 folyóirat). A mellékelt táblázat azokat a könyvtárakat sorolja fel, amelyeknél 10 vagy több könyvtári-informatikai szakfolyóirat található.

Érdeemes néhány szóval kitérni a közművelődési könyvtárakra is, bár a lelőhelyjegyzék még a megyei könyvtárak közül sem regisztrálja valamennyi folyóirat gyarapodását, városi könyvtár pedig éppenséggel alig fordul elő benne. Ennek ellenére az a tény, hogy közművelődési könyvtárainkban (ezuttal ide értve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat is, amely azonban másfajta feladatkörrel is rendelkezik) a 289 könyvtári-informatikai folyóirat közül összesen 21 található meg s olyanok hiányoznak, mint (tényleg csak tallózza) az American Libraries, a Bibliotekarz, a Bulletin des Bibliothéques de France, a Canadian Library Journal, a Csitaliste, a DK-Mitteilungen, az Education Library Bulletin, az International Library Review, a Journal of Librarianship, a Library Trends, a Microdoc, a Nachrichten für Dokumentation, a Naucsnotehnicseszkaja Informacija, a Reprographie und Micro, a Wilson Library Bulletin stb.

Kétségtelen, hogy csaknem minden könyvtárunknál érdemes volna figyelembe venni, hogy bár a könyvtár elsődleges feladata kétségtelenül az olvasók, a felhasználók igényeinek kielégítése, a funkció megfelelő színvonalu betöltéséhez elengedhetetlen, hogy a könyvtáros, a könyvtár vezetője, irányítója maga is tájékozott legyen, és pedig nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi könyvtári-informatikai események, eredmények, fejlődési tendenciák, körében is. Ennek pedig vitathatatlanul legmegfelelőbb módja a szakirodalom szükséges mértékű tanulmányozása és felhasználása. Nem kell minden könyvtárnak saját könyvtári-informatikai szakkönyvtárral rendelkeznie, de ugyanakkor nem elég csak a hazai szakirodalomra támaszkodni. A két véglet közt van optimális megoldás, s ha ennek megkeresése és realizálása munkaigényes is, de a könyvtár tevékenysége színvonalának javításával busásan megtéríti a befektetést.

A 10 vagy ennél több könyvtári-informatikai folyóirattal bíró
könyvtárak.

Könyvtár neve:	Folyóiratok (száma (N=289))
Könyvtártudományi és Módszertani Központ	169
Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ	119
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára	103
Országos Széchényi Könyvtár	67
Egyetemi Könyvtár	65
KGM MTTI	47
Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára	37
Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára	32
ELTE Könyvtártudományi Tanszék	26
Számítástechnikai Tájékoztató Iroda	25
Országos Vezetőképző Központ	25
Építésügyi Tájékoztatói Központ	18
Nehézipari Minisztérium Szakkönyvtára	18
Országos Károlyi Mihály Mezőgazdasági Könyvtár	17
Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára	16
Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára	15
Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára	14
Agrártudományi Egyetem Könyvtára, Gödöllő	14
Megyei Könyvtár, Miskolc	13
József Attila Tudományegyetem Könyvtára	13
Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum	10
MTA Számítástechnikai Központ	10
Országos Levéltár	10
Számítástechnikai Koordinációs Intézet	10
Egyetemi Könyvtár, Pécs	10

A British Library szervezeti felépítése

Lapunk több ízben beszámolt már a British Library tervezésének, ill. szervezésének munkálatairól. Most, a Library Association Record 1973. decemberi számában közölt séma alapján, bemutathatjuk az új, komplex nemzeti könyvtári intézmény szervezeti felépítését is.

A BL központi szerve a British Library Tanácsa (British Library Board). Négy részlege:

1. Kölcsönzési részleg (Lending Division). Ez két, eddig önálló könyvtár egyesüléséből jött létre; az egyik az Országos Központi Könyvtár (National Central Library), a másik az Országos Természettudományi és Műszaki Kölcsönző Könyvtár (National Lending Library for Science and Technology).

2. Prézens részleg (Reference Division); ez lényegében a British Museum Library (a részleg tagolódását lásd alább).

3. Bibliográfiai Központ (Bibliographical Services). Ez a részleg a séma közlésekor még nem működött; megalakulását 1974 elejére tűzték ki.

4. Központi igazgatás (Central Administration). Két osztálya az Igazgatási és a Hálózatfejlesztési Osztály.

Maga a prézens részleg 4 egységre és 3 alegységre tagolódik; ezek közül az első 3 egység a volt British Museum Library.

2.1 Nyomtatott könyvek osztálya;

2.1.1 Hirlaptár;

2.2 Kéziratosztály;

2.3 Keleti kéziratok és nyomtatott könyvek osztálya;

2.4 Természettudományi referenzkönyvtár (National Reference Library, a volt National Reference Library of Science and Invention);

2.4.1 Holborni részegység (a volt Patent Office Library);

főként ipari vonatkozású könyvek és folyóiratok gyűjteménye;

A fenti sémában még nem szerepelt az OSTI. Ez az intézmény (amelynek tevékenységéről lapunk más helyén egy könyvismertetés ad átfogó képet) 1974. április 1-én kerül át az Oktatás- és Tudományügyi Minisztérium közvetlen hatásköréből a BL kötelékébe.

Ez az átszervezés elvileg is igen jelentős, érdekes tény; elsősorban ugyan is (amint a Liaison 1973. novemberi számában olvashatjuk) arra szolgál, hogy elősegítse a könyvtári és a tájékoztatási munkának, a könyvtártudományi és a tájékoztatótudományi kutatásnak a szoros kapcsolatát. Egyuttal növeli a BL szerepét a tudományos életben.

Az OSTI eddig a természettudomány és a szorosabban vett társadalomtudomány területén működött; tevékenységét most kiterjeszti a humán tudományokra és a művészetekre is. Továbbra is foglalkozik a külső természet- tudományi és műszaki kutatások anyagi támogatásával. Az országos természettudományi és műszaki tájékoztatási tevékenység tárcaközi szintű irányítása azonban az Oktatás- és Tudományügyi Minisztérium közvetlen hatáskörében marad; ugyancsak a Minisztérium szervezi a jövőben a posztgraduális tájékoztatótudományi képzést.

K. D.

A tudományos-műszaki tájékoztatás országos rendszerének kialakítása Bulgáriában

E. HRISZTOVA

A Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának és a Bolgár Népköztársaság Minisztertanácsának 1973. március 15-én hozott közös határozatának értelmében jóváhagyták a bolgár Tudományos, Műszaki Tájékoztatás Országos Rendszerének koncepcióját és programját. A Tudományos, Műszaki Tájékoztatás Országos Rendszere az ország egységes könyvtári rendszerével összhangban jön létre és működik és mindkét rendszer tevékenységének koordinálásával köteles átfogni az összes országos, tudományági és helyi tájékoztatási szerveket.

A Nemzeti Könyvtár azon felül, hogy ellátja az országos jellegű tájékoztatási központok számára jellemző általános funkciókat, még a következők ellátására köteles: 1. az egységes könyvtári rendszer keretein belül megoldani a módszertani irányítást és a tevékenység koordinálását; 2. mint a nemzeti bibliográfia központja kiadni a kurrens és egyéb nemzeti bibliográfiákat, koordinálni a könyvtárak tájékoztató-bibliográfiai tevékenységét; 3. el látni bibliográfiai információkkal az irányító szerveket; 4. Biztosítani a vezető szervek számára a nemzetközi szervezetek és a gazdasági egyesülések kiadványainak dokumentumállományát; valamint a kormány, a hivatalos és a törvényhozó testületek kiadásában megjelent anyagok állományát; 5. az országos és nemzetközi tájékoztatási szervekkel összehangolva megteremteni a sajtótermékek egységes könyvtári-bibliográfiai feldolgozását és biztosítani az egységes könyvtári rendszernek együttműködését a tudományos-műszaki tájékoztatás országos rendszeréhez tartozó valamennyi fontosabb tagjaival; mint a könyvtártudomány, bibliográfia és könyvészet tudományos intézménye a bolgár Círiell és Metódi Nemzeti Könyvtár tudományos tevékenységét köteles koordinálni az informatika illetékes intézményeivel.

A bolgár Tudományos, Műszaki Tájékoztatás Országos Rendszerének irányítását, fejlesztésének fontosabb irányvonalait, az egyes tájékoztatási szervek funkcióinak körülhatárolását és munkájuk ellenőrzését az ország egész területén a Tudományos, Műszaki Haladás és Felsőoktatási Bizottság látja el. A Tudományos Műszaki Tájékoztatás Országos Rendszere programjának megvalósítása érdekében a szükséges káderek kiképzése céljából az ország főiskoláin rendszeresítik az informatika tantárgy oktatását.

(T. L.)

A tudományos közlemények kollektív szerzőségéről

A. V. SAFRANSZKIJ

Az eredeti cikk címe és leledhelye: O kollektivnom avtosztve naucsnuh publikacija. = Naucsno-Technicseskaja Informacija. Szerija 1. 1973. 11. no. 3-7. p. - A tömörítés SONNEVEND Péter munkája.

Számos elemzés bizonyítja, hogy korunk tudományosságának egyik fokozódó fontosságu jellegzetessége a tudományos alkotó munka kollektivitása. Csakhogy - amint erre már többen rámutattak - némely tudósok arra törekszenek, hogy minél több, mások által végzett kutatás publikálásakor "társszerzőként" szerepeljenek ("tudós-cápák"). Ilymódon a felfedezés, az alkotás kollektivitása nem azonosítható teljes mértékben a tudományos közlemények kollektív szerzőségével. A kollektív szerzőségre a formális alapot az

teremti meg, hogy egy kutatóintézet kollektívái mint mikroszociális csoportok tevékenységük során különböző – intézeten belüli és külső – alkotói, tájékoztatási, pénzügyi és szervezeti kapcsolatokkal rendelkeznek. Eközben hivatali helyzetük és hatáskörük kihasználásával egyeseknek lehetőségük adódik a publikációs "produktivitás" fokozására.

A probléma behatóbb tanulmányozása érdekében kérdőíves felmérést végeztek egy ágazati szintű kutatóintézetben, amely az ukrainai kőolaj- és földgázlelőhelyek feltárására hivatott. A tudományos publikációval vagy találmánnyal rendelkező kutatók közül 176 (az egész sokaság 60%-a) felelt az alábbi kérdésekre: hány saját és többszerzős közleménye jelent meg 1967–1971-ben; milyen indítékok alapján vett fel társszerzőként más személyeket; hány esetben kerültek érdemtelenül a publikáció társszerzői közé más személyek; szerepelt-e saját maga érdemtelenül kollégái vagy beosztottai munkáinak társszerzőjeként; hogyan értelmezi egy adott kutatás irányítójának a jogát a beosztottak által készített publikáció esetében; hogyan viszonyulna a társszerzőségre vonatkozó jog szigorubb elbírálásához.

A vizsgált időszakban a válaszolók 50,6%-a rendelkezett egyéni közleménnyel (egy szerzőre évi átlagban 0,9 publikáció). Társszerzőként publikált 85,3%. Egy munkatársra átlag hét társszerző jut (14,7%-nak nincs; 23%-nak 1-3, 24,2%-nak 2-4, 17,1%-nak 7-10, 21%-nak 10-nél több társszerzője volt). A munkatársaknak 2,5-szer nagyobb lehetősége van a kollektív, mint az egyéni szerzős publikációra. Az érdemtelen társszerzőséggel kapcsolatos kérdésekre adott válaszokban figyelemreméltó arányeltolódás észlelhető: a végzett munkák esetében ennek fennforgását tanúsítja 27,8%, míg saját személyére vonatkozóan csak 9,6%. A kettő átlagát fogadva el, az érdemtelen társszerzőség "mutatója" 18,7% lehet. Vagyis a publikációs tevékenységben jelentkező kollektivitás mintegy 20%-kal megemelt értéket mutat a tényleges alkotó munkában érvényesülő kollektivitáshoz viszonyítva.

A kérdőíven kilenc csoportban 20 kritériumot (indítékot) jelölhettek meg a válaszadók a társszerzőket illetően. Az első nyolc kritériummal azokat az eseteket jellemezheték, mikor a kutatómunkában, illetve a publikáció előkészítésében a társszerző(k) tényleges munkát végzett (végeztek). A további tizenkét kritérium viszont azokra az esetekre utalt, mikor a társszerző semmiféle effektív munkát nem fejtett ki (a válaszadók a társszerzős esetek 23,1%-nál jelölték meg ezeket – ez az arány alátámasztja a fenti következtetést!) A tudományos és műszaki alkotótevékenység kollektív jellegének növekedését vizsgáló megoszlási elemzések eredményei ily módon inkább a kutatókollektívák kapcsolatainak fokozódó bonyolultságáról és a kutatóintézet valamint egyéb szervezetek közti kooperáció terjedéséről, semmint az alkotás kollektivizálódásának ezzel egyenértékű fokáról tanuskodnak. Utalni lehet ezzel kapcsolatban az egyéni és társszerzős munkák további kutatásokban történő hasznosításának eltérő mértékére. Egy újabb szakkönyv (G. Lahtin: Taktika nauki) azt állítja, hogy a publikációk szerzői névsorának növekedésével csökken a rájuk való hivatkozások száma. Nem kizárt viszont, hogy ebben az is szerepet játszik, hogy a kutatók legértékesebb munkáikat a tudományos folyóiratokban közlik, amelyekre azután 2-3-szor gyakrabban hivatkoznak a szakma többi képviselői, mint például a tematikus tanulmánygyűjteményekre (amelyek túlnyomórészt társszerzős írásokat tartalmaznak, s színvonalukat tekintve is alacsonyabb tudományos értéket képviselnek, mint a folyóiratok). Feltehető mindenestre a kérdés, nem kellene-e a tudományirányításban egyértelműb-

ben körvonalazni a társszerzőségere való jogot? Közvetetten a vizsgálat egyik kérdésére kapott válaszok érzékeltethetik az ezzel kapcsolatos véleményeket. A kérdés arra vonatkozott, célszerűnek tartanák-e a tudományos munka befejeztekor a kutatórészleg belső megbeszélésén az általános értékelés mellett annak meghatározását is, hogy a résztvevők milyen mértékben járultak hozzá a produktum létrehozásához? A pozitív válaszok aránya 39,8%.

A szakirodalmi ellátás biztosítása

HÉBERGER Károly

Hozzászólás Zsidai József: A szakirodalmi ellátás pénzügyi nehézségei és a megoldás alapvető irányjai c. cikkéhez (Könyvtári Figyelő, 1973. 5-6. sz.)

A tudományos ésszakkönyvtárakegyik legnagyobb problémakörét vizsgálta cikkében Zsidai József. Érvelése rendkívül tiszta, jól érthető, javaslatai átgondoltak, s különösen azért figyelemreméltóak, mert azok "a kényeszerű realitások" talaján s nem az álmok világában fogantak. A hozzászólásra az indít, hogy csatlakozzam a felvetett gondolatokhoz, egy fontos kérdésben külön véleményemet kifejtsem, kibővitsem a problémakört s további javaslatokat is tegyek.

1. Mindenekelőtt azt szeretném megállapítani, hogy míg a tudományos és szakkönyvtárak számára a szakirodalmi ellátás nehézségei és a felelősség egyre világosabbá válik, addig a felhasználók (a tudományos kutatók) számára ez a problémakör korántsem érzékelhető. Ugy lehetne kifejezni, a kutatók még nem érzélik a veszélyt, ami a szakirodalmi ellátás eljövendő nehézségeiben rejlik. Mivel nem érzékelik, jelenleg nem is lehetnek partnerek a megoldások "optimális" kidolgozásában. Lássunk egy példát. Hazánk legnagyobb egyetemének, a Budapesti Műszaki Egyetemnek a tanácsa a közelmúltban tárgyalta az egyetem fejlesztési koncepcióját. Ebben (a fejlesztési irányok kimunkálása érdekében) rögzítették az oktató-nevelő és a tudományos kutatómunka célkitűzéseit. Ez utóbbi elemzésénél megállapították, hogy a kutatáshoz szükséges feltételek: a kutató és a gép-műszer. Sok fórumon ment át a vitaanyag, míg a tanács elé került, de sehol sem vették észre, hogy a kutatáshoz még egy alapvető feltétel: az információ (szakirodalom v. egyéb forrásanyag) is szükséges. Minden ellenkezés nélkül elfogadták ugyan a kiegészítést, de sajnos jellemző tényként kellett megállapítanunk, hogy a szakirodalmi ellátás problémaköre jelenleg a tudósok érdeklődési körén kívül áll. A jelenség annál inkább érthetetlen, mivel az MSZMP Tudománypolitikai irányelvei megállapították (II. 3. pont), hogy "a kutatóhelyek tudományos informáltsága és annak feltételei alatt maradnak a korszerű követelményeknek". A párthatározat végrehajtásának fegyelme intézkedéseket követel. A javaslat ezért: a felhasználók megfelelő tájékoztatása és elsősorban az MTA főtitkárával és a szaktárcák műszaki fejlesztési fősztályvezetőivel a problémakör megvitatása. A vitaanyag legfőbb szempontja pedig: a szakirodalmi ellátás és a reprográfiai szolgáltatások koncentrálása. Ez a megállapítás tehát azt rögzíti, hogy minden szerv a hivatásszerű feladatával foglalkozzon, nevezetesen; a gyárak termeljenek, fejlesszenek és kutassák a piacot; a kutatóintézetek; kutassanak, mindkét típus igényelje az információkat, a könyvtárak és tájékoztatási intézmények

pedig információkat gyűjtsenek és szolgáltatassanak. Ha ugyanis a gyárak és kutatóintézetek – kisipari, vagy részben kisipari módon – könyvtári gyűjtéssel foglalkoznak, a devizakereteket, amit országunk szakirodalomra tud fordítani, szétforgácsoljuk, s a könyvtárak nem tudják szolgáltatásaikat bővíteni, de még szinten tartani sem. (A nagylétszámú kutatóintézeteknek értelemszerűen a könyvtári gyűjtésben és szolgáltatásban is részt kell vállalniuk.)

2. A másik problémakör a kooperáció fejlesztése, mégpedig nemzetközi szinten. Nagyon találoán állapítja meg cikkében Zsidai József a külföldi cserével kapcsolatban, hogy "a magyar irodalmi tarsoly az egyenértékű cseréhez meglehetősen sovány". Éppen ezért tisztában kell lennünk a külföldi kiadók és közreadók gazdasági érdekeivel is. Egy egész országot nem lehet arra átállítani, hogy devizatakarékosság miatt minél kevesebb folyóiratot fizessünk elő, s a cikkeket majd másolatban rendeljük külföldről, megfizetve annak költségeit. Ugy lehet egyetérteni a megoldással, hogy az országon belül "a valóban szükséges" duplum folyóiratokat szerezzük be, s a rendelők között feltétlen legyen olyan országos könyvtár, ahol biztosan, gyorsan tudnak másolatokat szolgáltatni az igénylőknek. Ehhez valóban szükséges xerox-kapacitás növelése, még akkor is, ha a fenntartó szerv a berendezéseket nem tudja vagy nem akarja beszerezni. Ekkor központi intézkedések szükségesek, mert a tervgazdálkodás nem tűrheti el a devizával való pazarlást. Ebben a kérdéskörben nem tudok egyetérteni Zsidai elvtárs következő megállapításával: "Régi, megszokott adottságok megváltoztatása (mint pl. folyóiratrendelés összehangolása), a kudarc biztos ígérete, mert valakinek az érdeke csorbulna". Itt az a döntő, hogy egyéni, csoport vagy osztály érdekről van-e szó. Ha pl. egy egyetemen a tanszéki könyvtárba és a központi könyvtárba is jár egy folyóirat, viszonylag könnyen eldönthető, hogy a nagyobb használat és az állományvédelem szempontjából hol a helye. De ha bizonyos, hogy a másolatok iránti igény jelentős abból a vizsgált folyóiratból és a tanszéken nincsenek reprográfiai berendezések, a folyóiratot célszerűbb a központi könyvtárban elhelyezni. Nem lehet ugyanis – éves időszakot tekintve – tonnaszámra szállítani a folyóiratokat csupán attól indítatva: jó, ha a forrásanyag közelben van. Ilyenformán sok duplumrendelést lemondhatunk, s helyettük más folyóiratokat rendelhetünk. Ha ugyanis valamely külföldi folyóirat csak egy (!) példányban jár az országba, a jó reprográfiai szolgáltatások mellett a forrásanyagok mindenki számára hozzáférhetők. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy bizonyos szakmák folyóiratainál, mint amilyen pl. az építészet, a másolatok nem pótolhatják az eredetit.) Az osztály érdeke miatt csorbulhat tehát egy kutató egyéni érdeke, annyiban, hogy (adott esetben, vagy akár rendszeresen is) az információszerezés és feldolgozás érdekében a központi könyvtárban vagy egy más, gyűjtésre illetékes könyvtárban nézi át a folyóiratokat. Ez tulajdonképpen munkamódszer ill. megszokás kérdése. Egy hasonlattal élve: országunk devizahelyzete háromévenként teszi lehetővé az állampolgárok számára a tőkés devizaigénylést külföldi utazásra. Jó lenne évenként, de az is nagyszerű, ha háromévenként kiutazhatunk.

A szakirodalmi ellátásban éppen az a probléma, hogy államunk viszonylag sok devizát fordít a szakirodalom beszerzésére, a nagymértékű hagyománytisztelet miatt (hogy t. i. ne csorbuljon valakinek az érdeke) nem fejlődhet az ésszerű kooperáció, s minden szerv úgy-ahogy gyűjt szakirodalmat is. A néhány nagy gyűjtemény helyett a sok-sok kis gyűjtemény lett a jellemző, ami az elmondottak mellett még a gépi tájékoztatás kialakítását is nehezíti majd.

3. Érdemes néhány mondat erejéig "az állományt teremtő politika" egyes kérdéseivel is foglalkozni. Arról van szó, hogy "a jól irányított könyvtárközi kölcsönzés megsokszorozhatja saját állományunk értékét". Ez kétségtelenül így van. Nézzük mégis a következő táblázatot. (A vételből eredő könyvbeszerzés alakulása két könyvtárban.)

Évszám:	A könyvbeszerzés kötetszáma	
	Veszprémi Vegyipari Egyetem Könyvtára*	Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára
1965	4335	8470
1966	3434	9718
1967	3333	7880
1968	3036	6978
1969	2890	7944
1970	2837	7373
1971	2433	8011
1972	2758	8206
1973	2301	7002

* adatok, a VVE Könyvtárának 1973. évi beszámolójából, Közr.: Dr. Kováts Zoltán.

Mint a táblázatból látható, a VVE Könyvtárában a vásárolt könyvek kötetszáma jelentősen visszaesett, ezért kifejlesztette a könyvtárközi kölcsönzést, vagyis "állományt teremtett" pénz nélkül. A BME Központi Könyvtára egyik jelentős szállítója a VVE Könyvtárának és másoknak is a könyvtárközi kölcsönzésben. Sajnos azonban a csökkenő tendencia nálunkis érvényesült. Ha tehát azon hazai könyvtárak állománya is csökkent, amelyekre "az állományteremtés" épül, az előbbi koncepció nem valósítható meg. Kétségtelen, hogy a külföldi könyvtárközi kölcsönzés is nagy lehetőségeket rejt. Könyvek vonatkozásában azonban nehézségeket okoz az általában nagy terjedelem, vagy a teljes másolás tilalma. Tehát az állomány gyűjtése szükséges, de nem decentralizáltan, hanem a gyűjtőköri megosztás szerint illetékes könyvtárakban, s ez adhatja a bázisát és lehetőségét a másodlagos (pénz nélküli) állományteremtésnek.

Alapvetően egyetértek Zsidai Józseffel azonban, hogy a szakirodalmi ellátás javítása nem csupán pénz és devizakérdés, bár ezek nélkül alig érhető el eredmény. Saját területünkön igyekszünk is racionalizálni. Az utóbbi években egyetemünk több mint ezer duplum folyóiratról mondott le, s az 1975. évi folyóiratrendelésnél a korábbi 50-50%-os, tanszéki-központi könyvtári arány helyett, a 3,00-4,25 millió Ft. arány alakítottuk ki. A másolatok iránti növekvő igényt újabb xerox gép beállításával tervezzük megoldani.

Észrevételeinkkel szeretnénk a szakirodalmi ellátás problémakörének tisztázásához hozzájárulni és a megoldás útjait építeni.

A drezdai gépesített kölcsönzési nyilvántartásról

Hozzászólás a Könyvtári Figyelő 1974.
évi 1. számában megjelent cikkhez.

Érdeklődéssel olvastam a Könyvtári Figyelő 1974. évi 1. számában a "Gépesített kölcsönzési nyilvántartás a Drezdai Műszaki Egyetem Könyvtárában" című lapszemlét. Amikor 1972-ben egy OMKDK delegáció élén Drezdában jártam, nekem is feltűnt az újszerű kísérlet, és az eljárás lényegét egy évvel ezelőtt már publikáltam. (Vö.: MÓRA László: A kölcsönzések nyilvántartása elektronikus adatfeldolgozással a Drezdai Műszaki Egyetem Könyvtárában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1973. 3. sz. 201–207. p.). Cél-szerű volna a fontos téma iránt érdeklődők figyelmét felhívni a hivatkozott ismertetésemre, mivel a beszámoló részletei – a jelzetrendszer kódolásának szerkezete, vagy a gépi jegyzékek bemutatása, stb. – jól kiegészítik a most közölt hasznos referátumot.

MÓRA László

VARGA Rózsa – PATYI Sándor: A népi írók bibliográfiája. Művek, irodalom, mozgalom. 1920–1960. Bp. 1972. Akad.K. 940.p.

A kiadvány ismertetését különösen aktuálissá teszi, hogy akadémiai nagydíjban részesült.

Közel ezer oldalon mintegy 50 000 bibliográfiai tételt tartalmazó felbecsülhetetlen értékű alkotással gazdagítja a tudományos kutatást, tájékoztatja a szakmai közveleményt Varga Rózsa és Paty Sándor bibliográfiája.

E retrospektív bibliográfia feltárja és nyomon követi a két világháború közötti Magyarország legjelentősebb írói csoportosulásának, a népi írók mozgalomának előzményeit, utkeresését, kibontakozását, fejlődéstörténetét és teljes pályaképét. A népi írók tevékenysége az 1920-as évek magyar társadalompolitika – gazdaság viszonyai között szerveződött és ideológiája, politikai munkássága, hatása a magyar parasztkérdés koncepciójának sajátos megközelítése okán messze tuljuttott a hagyományos írói csoportosulások keretein. Számtottevő politikai-ideológiai mozgalommá lett, amelynek szellemi kisugárzása munkál napjaink irodalmi életében is.

E bibliográfia összegyűjti és feltárja a népi írók életművének és mozgalomának teljes dokumentumanyagát, olyan elrendezésben, hogy általa a tudományos kutatás a mozgalom egészét objektíven és dialektikusan értékelheti. A népi írók mozgalmát együtt láttatja összefüggésben és kölcsönhatásban mutatja be az előzményekkel és rokonmozgalmakkal, valamint érzékelteti befolyását a felszabadulás után megváltozott gazdaság-politika-társadalom életében.

Szerkesztői e bibliográfiai vállalkozásnak: Varga Rózsa és Patyi Sándor teljességre törekedtek a népi írók (Darvas József, Erdei Ferenc, Erdélyi József, Féja Géza, Gulyás Pál, Illyés Gyula, Juhász Géza, Kodolányi János, Kovács Imre, Nagy Imre, Németh László, Sértő Kálmán, Sinka István, Szabó Pál, Szabó Zoltán, Tamási Áron és Veres Péter) életutja, tevékenysége 1920–1960 közötti szakaszának, mintegy negyven esztendő dokumentumainak közlésében.

A szerkesztők szerkezetileg négy főfejezetbe sűrítették az információkat:

- a népi írók művei,
- a népi írókról szóló irodalom (tanulmányok, cikkek, vallomások – egyes művek irodalma – tudósítások, hírek interjúk) regisztrálása,
- a népi írók közéleti tevékenységének dokumentálása két szakaszban: 1920–1944, 1945–1960,
- előzmények és rokonmozgalmak dokumentumainak lajstromozása.

A bibliográfiában a közölt információk sajátos elrendezést nyertek. A szerkesztők figyelembe vették az anyag szerkezetében rejlő belső törvényszerűségeket.

rúségeket és összefüggéseket. Ily módon az eredeti, rugalmas rendszerezés a címleírások duplikálása nélkül teszi ökonómikussá, tömörre, jól áttekinthetővé a bibliográfiát. Az első és második főfejezet szerző- és műfajcentrikus. A bibliográfiai tételek kronológián belül alfabetikus sorrendbe rendeződnek. A harmadik főfejezet szaktémákon belül kronológiára épül. A negyedik főfejezet a népi írók mozgalmának előzményeiként tekintett szervezetek autonóm történetét regisztráló dokumentumokat tartalmazza, szintén időrendben.

A bibliográfia gyűjtőkörének forrásai: önálló művek, tanulmánykötetek, antológiák, periódikák. Mintegy 280 féle napi-, hetilap és folyóirat került feldolgozásra. A közölt információk leírása autopszián alapul. Értékes módszertani bevezető tanulmány és gazdag mutatók egészítik ki a bibliográfiai apparátust és segítik a tájékozódást, a gyors eligazodást e roppant bőségu anyagban.

Ez a bibliográfia előzmény nélkül a legmagvasabb bibliográfiai szintézis a népi írók irodalmi irányzata, szellemi-politikai mozgalma dokumentumainak számbavételére és rendszerezésére. Ez a hatalmas, úttörő jellegű bibliográfiai vállalkozás újabb nyitányként hozzájárulhat a tudományos kutatás serkentéséhez. Hatással lehet a társadalom-történelem mozgásait vizsgáló szakemberekre, diákokra, hogy a népi írók mozgalmát immár szenvedélymentesen, a történelmi érdekem figyelembevételével tárgyilagosan újraértékelve megfelelő helyre tegye a magyar szellemi élet huszadik századának történetében.

ILLÉS Zsuzsa

KÁRÁSZ József: A Csongrád megyei hirlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1843–1970. Szeged, 1974, (Szegedi ny.) 212 l. /A Somogyi-könyvtár kiadványai 15./

Újabb kötettel gyarapodott a regionális sajtóbibliográfiák sora: a Somogyi könyvtár ez év márciusában – közvetlenül a helyi sajtóbibliográfiákról rendezett szegedi országos tanácskozás (1974. március 19–20.) előtt – jelentette meg a fenti kiadványt, mely a történeti Csongrád megye sajtótermékeinek első, nagy számbavétele. Ezzel együtt megyéinknek közel a fele: kilenc rendelkezik hasonló koncepciójú áttekintéssel, a további tiznek kell még elvégeznie ezt a munkát. Az említett tanácskozás ajánlásai sürgetik a még hátralévő kötetek mielőbbi kiadását – s ezekhez többek között az egységesebb feldolgozást, címleírást és szerkesztést segítő módszertani utmutató elkészítését –, hogy az országos "sorozat" 1980-ig teljessé váljon. E munkálatok kérdéseiről bővebben tájékozódhatunk a konferencia érdemi anyagának remélhetően közeli kiadásából, de néhány korábbi, összefoglaló publikációból is (Kóhalmi Béla: Helyi sajtóbibliográfiák. = Kóhalmi Béla: A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban 1945–1965. Bp. 1967, NPI. 405–407. p.; Páldy Róbert: Teljes lehet a megyei sajtóbibliográfiák sorozata. = Könyvtáros. 1969. 11.No. 651–652. p.) Az eddigi, színvonalban sem eléggé egységes összképet szerencsésen egészíti ki a Csongrád megyeiek vállalkozása, melyet példaként is állíthatunk a soron következők elé.

A Kárász József neve alatt megjelent kötet többek közreműködésével készült, és felhasználja a helyi bibliográfiai kutatás már közkinccsá tett (Buzás László: Makói hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1870–1970. Makó, 1972. 25 p.) és a Hódmezővásárhelyre vonatkozó, részben publikált, részben még kéziratban lévő eredményeit (Szücs Gergely). A gyűjtés legnagyobb részét a szerző, Kárász József végezte el, "akit szépíróként is számon tartunk. Ő állította össze Hódmezővásárhely periodikáit, és tárta fel a makói József Attila Múzeum, a szegedi Somogyi-könyvtár és a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárának megyei anyagát. A munkaközösség tagjai közül Buzás János Csongrád város és a községek, Buzás László Makó, Molnár László Szentest lapjait gyűjtötte össze; míg az OSZK makói periodikáit Buzás János, a csongrádi levéltár és múzeum gyűjteményét Goldman György dolgozta fel. A jó előkészítést és munkatársi együttműködést, ám mindenekelőtt a gondos szerkesztést dicséri, hogy a "több kéz" jelenléte szinte észrevehetetlen a kötetben, következetlenséget alig találunk benne.

A munka "az 1950-ben létesült Csongrád megye időszaki kiadványainak: hírlapjainak és folyóiratainak betürendes bibliográfiáját és lelőhelyjegyzékét tartalmazza" – olvassuk a Bevezetőben. (Itt is hangsúlyoznunk kell: a lelőhelyek közlése elengedhetetlen, noha a legutóbbi, a Heves megyei sajtóbibliográfia 1973-ban (!) enélkül jelent meg.) A kiadvány feltárja "az akkor megszűnt Csanád megye idecsatolt részének és a Trianon után vele együtt igazgatott Torontál megyei Kiszombor, valamint az azelőtt Csanád megyéhez, azóta Romániához tartozó Sajtény község folyóiratát is." Ezzel a többlettel kialakult gyakorlatot követ: a gyűjtés a "történeti" megyét is figyelembe veszi, amely – Csongrád esetében – államhatárok átlépésével jár. Mivel más, nem határmenti megyék bibliográfiáiban is többszörös átfedéseket eredményez e szempont érvényesítése, úgy véljük, fölvehetjük talán még nem végzetes későn, a kérdést: már eddig is nem az lett volna a helyesebb, hogy a megyék megmaradjanak jelenlegi közigazgatási határaik között? S ha már vállaljuk a többletet, vajon a külföldet érintő területek feldolgozását nem lenne kívánatos központilag összefogni, egyáltalán a nemzeti könyvtár hatáskörébe utalni?

Az időhatárok: 1843 (az eddig ismert legrégebbi, kézzel írt lap, a Hódmezővásárhelyen három példányban készült Emlényke keletkezési éve) és 1970 vége, mely a lezárás dátuma. A megyében e két évszám között kiadott sajtótermékeket tartalmazza a bibliográfia 325 tételben és két póttételben. A Szegeden készült megyei jellegű időszaki kiadványok mellől indokoltan hiányoznak Szeged saját periodikái: ezeket Ertsey Péter már feldolgozta (1954), bővebb bibliográfiájuk pedig készülöben van. Az évkönyveket nem keressük, örülünk viszont, hogy megtaláljuk a még felkutatható alkalmi lapokat és – helyesen – mindazokat az időszakinak tekinthető kiadványokat is, amelyek nem nyomdai uton, hanem egyéb sokszorosítási eljárással készültek. Mindössze 23 – szögletes zárójelben leírt – tételt közöl a bibliográfia szakirodalmi és egyéb források alapján, amelyek nem voltak fellelhetők az átnézett könyvtárakban. A hiányos gyűjtemények miatt szükségképpen viszonylagos teljesség mit sem vonhat le a munka értékéből; valószínű, hogy itt is számíthatunk további lapok előkerülésére, illetve pótlásokra. A teljesség képén mindazonáltal folytatásnak, a további ciklusok kiadásának kell majd módosítania.

Megfelelő mélységben és következetességgel tárja fel a bibliográfia a szükséges adatokat a legkisebb részletekig; helyesen igazodik a szabványok és a gyakorlat követelményeihez. A kézbe nem vehető lapoknál, a szakirodalom-

ből felvett tételek adatközlése érthetően szegényes; néhány tétel mégis sajnálatosan keveset mond, olykor a forrásokból közvetlenül többet tudunk meg róluk. Bővebben élhettek volna az összeállítók az anntoációk lehetőségével, ahol az ténylegesen többletet nyújt. Az adatokból nem derül ki például, hogy Hódmezővásárhelyen kiadott Regény-Ujság (alcime: A fehér zsandár vagy a tiszaháti kastély titka. Regény 22 füzetben) csak egyetlen folytatásos regényt közöl, s így nem tudjuk, valóban lapnak tekinthető-e vagy sem (226). Örölnénk, ha a makói Célegyenest Előre (20.) című értesítővel kapcsolatban legalább néhány szóban megtudnánk valamit magáról a névadó ifjúsági mozgalomról is. Ugyanakkor a Délvidéki Sport szögletes zárójelben megadott alcime: Egyetemes sportlap, úgy tűnik, nem egészíti ki érdemben a címet – akár el is maradhatott volna (73.). A 17. tétel leírásából viszont az országos használat szempontjából hiányzik fontos adat: csak a lelőhelyről következtethetünk a Bethlen című "Iskolai híradó" kiadójára, hogy az valószínűleg a Hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium. Elgondolkodtató, vajon "a leírás egysége" elegendő indok-e a megyéből elszármazott lapokat megszűnésükig feldolgozni abban az esetben, amikor csupán indulásuk kezdeti időszaka – az ujság életének töredéke – kötődik a megye területéhez. Feltűnően nagy, csaknem három lapnyi terdetemet követelt ez a Szentesen 1900. januárjában indult Szabad Szó-nál, amely már 1901. júniusától a fővárosban jelent meg (231.).

Betűrendben, rövidítve közli a bibliográfia a lelőhelyeket, és feltünteti, ha a lap "Közgyűjteményben nem található". Ilyenkor megjelöli a forrást, ahonnan az adatok származnak. Érthetetlenül maradt el a "Közgyűjteményben nem található" jelzés a szögletes zárójellel együtt a 88. tételnél, mely lelőhelyet sem közöl. A hiányos évfolyamok kétirányú jelzésének nehézsége több helyen következetlenség formájában bukkan fel: elmaradnak a hiányzó lapszámra utaló, kerek zárójelbe tett számok. Ugyanakkor pl. a 224. tételben, a Hódmezővásárhelyi Városi Könyvtárnál fölöslegesen jelzi az összeállító az 1947. év teljességét 1-4-gyel, hiszen negyedévenként megjelent periodikáról van szó.

Kitűnő és leginkább példászerű a mutatók rendszerének átgondolt szerkesztése, mely Gyuris György munkáját dicséri. Személynevek, helynevek mutatója (a nyomdák, kiadók és kiadványok felsorolásával), szak- és időrendi mutató teszi sokoldaluan hozzáférhetővé, könnyen kezelhetővé a feltárt anyagot. Az álneveknek azonban minden esetben szerepelniük kellene a betűrendes mutatóban, függetlenül attól, hogy az összeállító fel tudja őket oldani, vagy sem. Kár, hogy apróbb hiányosságok csusztak ebbe az egyébként kiváló mutatórendszerbe: legalább a szakmutató bonthatta volna az egyházi lapokat felekezet szerint, mert ez a hovátartozás nem mindig derülhet ki (olykor még a címből sem) a tételeknél. Vagy: hiányzik a szakmutatóból a 97., a 154., a 197., a 229. és a 278. tétel. – A bibliográfiát megelőző Rövidítések praktikus kiemeléssel élve, először a lelőhelyeket oldja fel, majd utánuk a többi rövidítést. Emiatt kétszer kezdődik a betűrend, egyazon szorosan szedett hasábon belül. Kívánatos lett volna, hogy legalább egy hézag (nyomdai "vakanyag" beiktatása) hívja fel erre a kereső figyelmét.

A mutatókat irdalomjegyzék követi, végül angol, francia, német és orosz nyelvű összefoglaló zárja a kötetet, melyhez Ráczy Lajos, a Csongrád megyei Hírlap főszerkesztője irt értő előszót. Jól olvasható, könnyen áttekinthető és tipográfiai képében is korrekt, elegáns megjelenésű kiadvány. Formátumáról és néhány sajátos, szerintünk vitatható megoldásáról (mint a tartalomjegyzéknek a kolofon helyén történt közlése) ezen a helyen aligha szólhatunk érdemben, hiszen nyilvánvaló: nem önálló könyvalkotásról, hanem tudatos koncepciót végigvivő sorozat egyetlen darabjáról van szó.

NEMÉNYI László

HEGYI Nándor – ALMÁSY László:
Gyártmányismertető előállítására és
szakirodalmi felhasználására iparvállalatoknál. Bp. 1973. OMKDK (Országos
Műszaki Könyvtár és Dokumentációs
Központ. Módszertani kiadványok 39).

Évekkel ezelőtt fedezte fel a műszaki tájékoztatásügy az un. nem hagyományos dokumentumok jelentőségét. Elsőnek a Budapesti Műszaki Egyetem jelentkezett egy kötettel, amelyben ezeknek a dokumentumfajtáknak könyvtári kezelését tárgyalták, majd a KGMMTTI zárkózott fel egy másik, mondhatni monografikus művel, a rövidebb tanulmányoknak pedig, amelyek a kérdést boncolgatják, se szeri se száma. Amíg a műszaki könyvtári és tájékoztatásügy ezeknek a dokumentumoknak kiemelkedő fontosságot tulajdonít, addig az egyéb könyvtárakban ez a publikációs műfaj – ha egyáltalán annak nevezhető – vagy információ forrás a mostohagyerek szerepét tölti be. Főleg azért, mert beszerzésük, feltárásuk, hasznosításuk eltérő technológiai folyamatot igényel a megszokott könyvtári menetnél.

Hegy Nándor és Almásy László azt a nem hagyományos dokumentumfajtát, a gyártmányismertetőket esetét vizsgálja meg elmélyült alaposítással, amelyről a legkevésbé tudunk. Könyvből kiderül, hogy a "gyártmányismertető" szó gyűjtőfogalmat takar. A monográfia a gyártmányismertetőket hét fő típusát írja le, mindegyiken belül finoman tipizálva további változatokat. A hét fő típus: prospektusok, gyártmánykatalógusok, árjegyzékek, gyártmányokat kísérő ismertető, vállalati periodikumok, körlevelek, nem saját kiadási ismertetések.

A könyv egyik fő értéke, hogy nem kizárólag könyvtári vagy gyűjteményi szempontból írja le a gyártmányismertetőket, hanem a kereteket kitérítve részletesen tér ki minden olyan témára, amely az ezekkel a kiadványokkal foglalkozó bármilyen szakembert érdekelhet. A feladatcentrikus – és nem könyvtárcentrikus – tárgyalás a könyvtárost vagy dokumentátort is jobban hozzásegíti a műfaj jobb megértéséhez. Magyarul: nemcsak az van a könyvben, hogy ezek a dokumentumok vannak és hogy milyenek, hanem az is, hogy miért vannak és mire használhatók. A munka megírásához hosszú üzemi tapasztalat, a tájékoztatásügy alapos ismerete kellett. A szerencsés szerzői páros az összetett téma szerteágazó kérdéseiben egyaránt otthonosan mozog. A könyv sikerének ez a titka.

A tárgyalásmód elsősorban leíró. Morfológiai leírást követ annak a folyamatnak taglalása, amelynek során kialakítható a gyártmányismertető gyűjteménye és szolgáltatási rendszere. A leírást az indokolja, hogy a gyártmányismertető könyvtárosoknak elsősorban erre van szüksége. Ez azonban a mű korlátját is jelenti. Nem lehet természetesen olyan dolgot számonkérni egy műtől, amire nem is vállalkozhat, de talán nem árt a további vizsgálódások útját erre megszabni.

Minden dokumentumtípusnak két arca van a gyűjteményi kezelés szempontjából. Egyrészt, mind dokumentumnak külső jegyei vannak, amelyeket a dokumentum kimerítő leírása, "katalogizálása" számára szükséges megállapítani. A dokumentumleírás egyrészt azonosít, másrészt bizonyos információkat közöl a dokumentumról. Mai tájékoztatási gyakorlatunkban ezeknek a leírásoknak a szabályait már sokoldalú feldolgozhatóság, így a gépi feldolgozás igénye

nye szerint is szükséges meghatározni. Lényegében katalogizálási kérdésről van szó, olyan igénnyel, hogy a leirási szabályok elég rugalmasak és redundánsak legyenek az egyedi gyűjtési helyek kívánalmaihoz képest.

Másfelől minden dokumentumtipust jellemez informatív értéke, azaz a benne foglalt információtipusok (pl. statisztikai adatok, műszaki paraméterek, cégnevek stb.) amelyek elemzése szükséges a tájékoztatás számára, illetve amelyek a tároló-visszakereső rendszer ismérrendszerét adják.

Általánosabb szinten egy-egy dokumentumtípus problémái – a szakirodalmi tájékoztatás szempontjából – ezekben a kérdésekben csucsosodnak ki. Bár Hegyi Nándor és Almásy László könyve ezekkel a kérdésekkel is foglalkozik, de valójában ezen a téren hiányérzetünk marad. Ennek leiró módszerük az oka. Szeretném megismételni, amit fentebb mondtam: az absztraktabb tárgyalásmódot számon lehet-e kérni a szerzőktől? Ez volt-e a feladatuk? Ha a könyvtári dokumentációs szakirodalomnak a feldolgozásra vonatkozó részét tekintjük, megállapíthatjuk, hogy ez a fajta tárgyalás még a klasszikus könyvtári dokumentumok esetében is hiányzik. A katalogizálásnak még a könyvek, periodikumok esetében sincs komolyan kimunkált elmélete. Olyan elmélete, amely az információfeldolgozás számára produkálná azokat a tipikus adatstruktúrákat, modelleket, amelyeket általánosított formában lehetne a továbbiakban kezelni és tárgyalni. Ugyanigy hiányosak azok a munkák, amelyek a visszakeresés kérdéseit szűkebb empiria szintjén túl tárgyalják. Miért lenne éppen a vállalati irodalom kivétel, s miért kellene éppen a legfiatalabb dokumentumtípus esetében ezt megkövetelni?

A szerzőktől talán tulzott követelés lenne mindezt elvárni. S hogy mégis szóvátéhető, nem ennek a konkrét könyvnek hibája, hanem az egész magyar könyvtári szakirodalomé.

HORVÁTH Tibor

The SMART Retrieval System. Experiment in Automatic Document Processing.
E. Gerard Salton. New Jersey, 1971,
Prentice-Hall, Inc.

Az automatizált SMART dokumentumvisszakereső rendszert a Harvard Egyetemen 1961 és 1964 közt tervezték meg. A rendszer a dokumentumokat ill. a keresési igényeket természetes nyelven fogadja el, a szövegek tartalmi elemzését teljesen automatikusan elvégzi, az elemzett dokumentumokat az elemzett kérdésekkel összeveti és kikeresi azokat a tárolt dokumentumokat, amelyek leginkább hasonlítanak a feltett kérdésre.

Más számítógépes visszakereső rendszerektől eltérően a SMART nem hagyatkozik a tárgyszavak vagy indexkifejezések manuális meghatározására, ugyanakkor nem alkalmazza kizárólagosan bizonyos szavak vagy kifejezések szövegbeni előfordulási gyakoriságát, hanem különféle segédeszközöket vesz igénybe a nyelvi elemzés elvégzése során.

Kiválóan alkalmas a SMART rendszer kísérletek elvégzésére. Ezt a lehetőséget számos alkalommal használták ki, s az eredmények jórésze az "Information Storage and Retrieval" report-sorozat köteteiben meg is jelent. Ezek (egybeszerkesztve, frissebb eredményekkel kiegészítve) alkotják e kötet gerincét.

A SMART PROJEKT - HELYZETJELENTÉS ÉS TERVEK

A SMART kísérletek során különféle dokumentumgyűjteményeket használtak fel. Jónéhány kísérletet párhuzamosan valamennyire elvégeztek s a legfontosabb megállapítások a gyűjteménytől függetlennek bizonyultak. Ugy tűnik, hogy néhány eredmény minden műszaki jellegű dokumentumvisszakereső rendszerre igaz lehet. Ilyenek:

- a) Automatikus tartalom-elemzéshez a referátum mindig hatékonyabb, mint a cím; a teljes szöveg viszont a referátumnál nem annyival hatékonyabb, hogy javasolni lehetne feltétlen előnyben részesítését.
- b) A sulyozott tartalmi azonosítók hatékonyabbak a sulyozatlanoknál; a dokumentum és a keresőkép hasonlóságának mérése a korrelációs függvény jobb, mint az átfedés vizsgálata.
- c) A szókép normalizálása hatékonyabb, ha az alkalmazott szótár redundáns és nem túlzottan műszaki.
- d) A szinonimák felismerését biztosító szótár használata jelentősen emeli a visszakeresés hatékonyságát.
- e) A frázis-generáló módszerek (akár szótár, akár statisztikai asszociáció alapján) javítják a hatékonyságot, de a nyereség csak ritkán jelentős.
- f) A nagymértékben hierarchikus eljárások nem ígérnek jelentős eredményeket.
- g) Az automatikus szövegfeldolgozás nem lényegesen gyengébb a manuális indexelésnél; nagy és heterogén gyűjtemények esetén határozottan előnyösebb.
- h) A kipróbált eljárások minőségi sorrendje (nagyjából): referátumfeldolgozás frázis és szinonima felismeréssel; sulyozott szótó-összevetés és statisztikai asszociáció referátumok alapján; logikai szótó-összevetés sulyozás nélkül; címfeldolgozás és összevetés átfedés alapján.
- i) A felhasználók felőli visszacsatolás különösen ismétlődő keresések esetén igen hasznos.
- j) A dokumentumok szétválogatásán alapuló cluster-eljárás lényegesen csökkenti a keresési időt és alig rontja a hatékonyságot.

A SMART rendszer továbbfejlesztésére vonatkozó tervek három fő csoportra oszthatók:

A. Szövegfeldolgozási kísérletek, ezen belül: automatizált szótárszerkesztés; bibliográfiai hivatkozások felhasználása a tartalom azonosítására; az eredmények alkalmazhatósága nagyobb gyűjteményekre; összehasonlítás működő rendszerekkel; összehasonlítás klasszikus tárgyi indexekkel; idegennyelvű in-put problémája.

B. Visszacatolási és cluster-technikai kísérletek; optimális stratégia meghatározása a clusterek előállítására ill. a keresésre; visszacsatolási módszerek alkalmazása.

C. Real-time üzemmódu rendszerek; az on-line ("párbeszéd") működésű rendszerre való áttérés.

A SMART RENDSZER ALKALMAZÁSA

A gyakorlati alkalmazás során a SMART visszakereső rendszert öt alapegységre bontották: 1. nyomtatott szövegek bevitele; 2. dokumentumok csoportosítása keresési célokra: cluster-képzés; 3. a keresendő dokumentumok kiválasztása; 4. keresés a dokumentumcsoportokon belül; 5. a keresés kiértékelése. Az egyes tevékenységekkel a kódot tanulmányai részletesen foglalkoznak.

KIÉRTÉKELÉSI PARAMÉTEREK

Az automatikus indexelést alkalmazó dokumentumvisszakereső rendszerek a következő elemekkel jellemezhetők: természetes nyelvű dokumentumok halmaza; természetes nyelvű kérdések halmaza; indexnyelv; transzformáció a dokumentumok nyelvről az indexnyelvre; transzformáció a kérdések nyelvről az indexnyelvre; kereső függvény. Ezek alapján felépíthető a rendszer modellje. A kiértékelési mutatók elmélete feltételezi ezek mellett a visszakeresett dokumentumok relevancia szerinti – legalább részleges – rendezését.

A visszakereső rendszer teljesítménye kiértékelésének elvi alapja egy összehasonlítás: a teljes gyűjteményből, adott kérdésre, mely tétéleket keres ki a rendszer és melyeket keres(ne) ki a kérdést feltevő használó. A relevancia különféle fokai közti megkülönböztetés problémája a visszakeresett tételek rangsorolásával kerülhető meg. Még így is két különböző, realizálható értékelési szempont érvényesülhet: vagy a visszakereső kérdéseket tekintjük elemeiknek (makroértékelés), vagy a releváns dokumentum és az irreleváns dokumentumok halmaza kapcsolatát (mikroértékelés). Az első kérdés-orientált, a második dokumentum-orientált szempont. A kétféle megközelítés összehasonlítására a visszahíváspontosság görbét alkalmazták.

A teljesítménymutatók céljaik szerint három csoportba oszthatók: adott kísérleti szituáción belüli összehasonlítást szolgáló "belső" mutató; a kísérleti eredmények működő rendszerekre való kiterjesztésének mérőeszközei. Emellett alkalmazhatók az értékelés eltérő szempontjai, s figyelembe veendők a megkívánt tulajdonságok. A rangsoroló rendszerekhez kialakíthatók egy-adatos mutatók (log-pontosság, rang-visszahívás, normalizált visszahívás, normalizált pontosság), melyek függetlenek a rangsoron belül a releváns-irreleváns küszöb meghatározásától. Megadhatók a küszöbtől függő teljesítménygörbék is. A kétféle (makro és mikro) átlagolási eljárás eredményei a pontosságvisszahívás görbével vethetők össze, s az eredmények kiterjeszthetők eltérő általánosságú gyűjteményekre ill. a keresés során a clustertechnika alkalmazására is.

A nyelvi elemzés célja a természetes nyelvű dokumentum vagy kereső kérdés számára tartalmi azonosítók meghatározása automatikus módszerekkel. Ennek során számos alapprobléma merül fel: a csak szintaktikai funkciót hordozó szavakat törölni kell; a szinonimákat fel kell ismerni; a hononimák eltérő jelentését azonosítani kell; a szintaktikai parafrázisokat szintén; lehetőleg figyelembe kell venni a szövegen belüli indirekt utalásokat; fel kell tárnai a szavak közti implicit kapcsolatokat; vigyázni kell a szavak jelentésének esetleges időbeli változására. Az elemzés elvégzéséhez négyféle szótár látszik szükségesnek: negatív szótár; tézaurusz; frázis-szótár; a kifejezések hierarchikus (fa-típusu) elrendezése. A tézauruszokon belül is több típust különböztetünk meg: szinonima-szótár és végződés-jegyzék; frázis-szótárak; fogalmi hierarchia. A tézaurusz szerkesztésében az automatizálás különféle mértékben érvényesíthető.

A SMART rendszer a következő, a dokumentum-elemzés szempontjából fontos lehetőségekkel rendelkezik: szótövek meghatározása; fogalmak azonosítása számmal; fogalmak hierarchikus elrendezése; statisztikai asszociációs módszerek; szintaktikai elemzés; statisztikai frázis-felismerés; kérdés-dokumentum összevetés. A rendszer biztosítja a különféle feldolgozási eljárások értékelését és összehasonlítását. Ennek során elsősorban a következő problémákat vizsgálták: a rendelkezésre álló dokumentum (szöveg) hossza; összevetés-függvények és súlyozott kifejezések; hierarchikus kiterjesztés; manuális indexelés.

Néhány éve megindultak a kísérletek idegen (nem-angol) nyelvű dokumentumok automatikus feldolgozására is. A legtöbb eredmény eddig a német nyelvvel kapcsolatban született. Próbálkoztak többnyelvű tézaurusz kialakításával is. Egy vegyes nyelvű dokumentumgyűjteményen lefolytatott kísérletsozrat alapján úgy tűnik, hogy a SMART módszerei más nyelvekre is alkalmazhatók.

CLUSTER-GENERÁLÁS ÉS KERESÉS

A visszakeresési hatékonyság maximalizálása helyett, a felmerülő költségek miatt, az optimális megoldás látszik célszerűnek. Ez pedig, főleg nagy és viszonylag heterogén adattár esetén, nem a teljes adattár, hanem csak annak bizonyos részei keresését teszi indokolttá. A SMART rendszer ezt a következőképpen oldja meg:

- a) Minden egyes dokumentum tartalmi azonosítóját az összes többivel összevetve a hasonló azonosítóju (tartalmu) dokumentumokat csoportokba, clusterekbe vonja össze.
- b) Minden clusterhez meghatároz egy reprezentatív elemet, az ún. centroid vektort.
- c) A keresést két lépésben végzi: először a keresőképet összeveti valamennyi centroid vektorral, majd a keresést már csak azokban a clusterekben végzi el, amelyek centroidja hasonlít a keresőképhez.

A cluster-képzéshez megfelelő algoritmus áll rendelkezésre, amely az eljárást automatizálhatóvá teszi. Az algoritmus kiértékeléséhez szükséges muta-

tók figyelembe veszik az "átnézett" clusterok számát, ez ugyanis befolyásolja a rendszer teljesítményét.

Egy másik (gyors) algoritmus a gyűjtemény tételeinek automatikus osztályozását célozza. Ezt két gyűjteményen is kipróbálták. Az eredmények kiértékelésére statisztikai szignifikancia-próbát alkalmaztak.

A cluster-képzés egy további módszere volna a keresőképből és az ehhez más módon visszakeresett dokumentumokból való kiindulás. Ezt is alkalmazták kísérletileg, és így összehasonlítást tehettek a clusteres ill. a teljeskörű keresés teljesítménye között.

VISSZACSATOLÁS

Dokumentum-visszakereső rendszer hatékonyságának értékeléséhez el kell különíteni azokat a változókat, amelyek a rendszer viselkedését befolyásolják. Az e célból felállított modell a visszakereső rendszer három alapfunkcióját határozta meg: indexelés, a keresőkép megfogalmazása és a keresőkép-dokumentum összevetés. Ezek közül a legnagyobb változatosság a keresőkép megfogalmazásában lehet (ezt ugyanis a használó végzi). Éppen ez adja a visszakeresés eredményére vonatkozó használói véleményt a visszacsatolás jelentőségét a keresőkép folyamatos javításának folyamatában. E módosítási eljárás algoritmizálása és automatizálása szintén megtörtént. A relevancia-visszacsatolás egyike a leghatékonyabb módszereknek, amelyeknek célja, hogy a felhasználót bevonja az információkeresés folyamatába.

A megfelelően felhasznált visszacsatolás egyuttal alapja lehet a felhasználó és a gép közti párbeszédnek, az interaktív üzem módnak, amelynek során a visszakeresést a használó folyamatosan ellenőrzi és irányítja. A visszacsatolást alkalmazó kereső eljárások hatékonyságának mérésére szolgáló mutatórendszer kidolgozták és kipróbálták.

Ez a lehetőség annál is inkább jelentős, mert az automatikus vagy fél-automatikus információkereső rendszerek jelenlegi vagy a közeli jövőben várható teljesítménye lényegesen kisebb, mint azt sok potenciális használó képzeletében. Úgy tűnik, hogy a nyelvi elemzés vagy az adatszerkeztetés terén várható változások sem idéznek majd elő gyökeres javulást. A legjelentősebb mérvű fejlődés az interaktív kereső technika alkalmazásától várható, ennek során ugyanis a gép szinte "kikényszeríti" a használóból igényeinek egyre pontosabb megfogalmazását. Az interaktív keresés jól párosítható a jelenlegi, viszonylag merev file-szerkeztetés helyett egy dinamikus file alkalmazásával.

Érdekes kísérletet folytattak a visszacsatolás egy másik alkalmazási lehetőségére vonatkozólag is: ez nem egyszerűen módosítja a keresőképet a visszajelzés eredménye alapján, hanem attól függően két vagy több új keresőképet ad meg, melyek kissé különböznek az eredetitől, s a használó ezek közül választ. A kísérletek bizonyos fokú teljesítmény-növekedésre mutatnak.

Egy további kísérleti eljárás a negatív relevancia visszacsatoláson alapul, amely akkor is működik, ha az eredeti keresőkép egyetlen releváns dokumentumot sem eredményezett.

Biztató eredményeket mutat az a kísérlet is, amely a visszacsatolás alapján elhatárolt releváns ill. irreleváns dokumentumok közti szignifikáns hasonlóságból indul ki, s a megismételt-módosított keresőképet ennek alapján állítja elő. Az eljárás egyelőre további kipróbálás alatt áll.

A visszacsatolás alkalmazása nem szükségképpen merül ki a keresőkép iteratív módosításában. Alternatív lehetőség az indexelt dokumentumbázis (un. dokumentumtér) ill. a dokumentumok tartalmi leírása (un. dokumentumvektor) módosítása, transzformációja is. A SMART rendszerben mindkettőre fejlesztettek ki algoritmust s alkalmazták kísérleti körülmények közt. Mindkét esetben a folyó, ismételt keresés mellett biztosították a korábbi keresési eredmények felhasználásának lehetőségét is.

MŰKÖDÉSI JELLEMZŐK

A SMART-kísérletsorozat – elsősorban távlati alkalmazás szempontjából – jelentős része az üzemszerűen működő rendszerek tanulmányozása és összevetése a SMART eredményeivel, tapasztalataival. Ilyen vizsgálat volt az interaktív keresés és az automatikus információ-kijelzést tartalmazó módszerek vizsgálata, a relevancia-ítéletek és az információkereső rendszerek teljesítmény-értékelése közti kapcsolat elemzése, végül a manuális ill. az automatikus indexelési módszerek összehasonlítása. A SMART-rendszer alapelveinek, módszereinek gyakorlati alkalmazását azonban még jónéhány vizsgálatnak kell megelőznie, főleg a felmerülő költségek és a teljesítmény viszonyát illetően.

SÁRDY Péter

Fejér Megyei Könyvtáros. Fejér megye könyvtárosainak tájékoztatója. Kiadja a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, Székesfehérvár.

Könyvtári szakirodalmunk egyik mostohagyereke a (ma már pontatlanul) "hálózati híradó"-nak nevezett műfaj. Bevallottan "helyi érdekűnek" kétszül, s ezt a könyvtáros-kollegák annyira komolyan veszik, hogy tudomásom szerint egyetlen intézményben sem található meg ezeknek a kiadványoknak többé-kevésbé teljes sorozata. Természetesen azt, hogy e szigorú elbírálás igazságos-e, csak a híradók elemzése döntheti el.

Az un. hálózati híradók nagyjából két csoportra oszthatók: a területi és a szakterületi hatókörűekre. Az előbbinek klasszikus példája a megyei híradó, az utóbbié a szakmai (műszaki, mezőgazdasági, orvostudományi, stb.) hálózat híradói. Miután pedig az élet gyakran produkál nehezen beskatulyázható jelenségeket, itt is találunk átmeneti kategóriákat. Példaként elég a hálózatnyi létszámmal működő nemzeti könyvtárunk "házi" (de nemcsak házon belül érdekes) híradójára vagy egyes egyetemi könyvtáraink hasonló kiadványaira utalni (pl. "Műszaki Egyetemi Könyvtáros"), mely utóbbiak a központi könyvtáron kívül a tanszéki, kari és egyéb hálózati könyvtárak problémáit is műsorra tűzik. A szakmai hálózati híradók a nagy szakkönyvtári-információs szervezetek fejlő-

désével párhuzamosan egyre magasabb szakmai szintre emelkedtek, egyre inkább közérdekűvé váltak, s közülük a legjobban (mindenekelőtt a "Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója"-ként megindult "Tudományos és Műszaki Tájékoztató") ma már nem hirodónak, hanem szakfolyóiratnak tekinthetők és tekintendők.

A területi hálózati hirodók őstipusa a megyei könyvtárak módszertani körleveleiből nőtt ki. Ez egy-egy megye tanácsi könyvtárhálózatának belső életéről, eredményeiről, hiroeiről számolt be a hálózat munkatársai számára. Módszertani közlemények mellett félévi vagy évi összesített eredmények, könyvtáralapítások és könyvtárbővítések, személyi hírek, rendezvényi tudósítások jellemzik ezt a műfajt. A kezdeti hirodó-típus elsősorban a megyei könyvtár "belső munkatársává" kívánta tenni azt a néhány ezer négyzetkilométeren szétszórt néhány tucat főfoglalkozású és néhány száz társadalmi munka vagy tiszteletdíjas könyvtárost, akikre a megye lakosságának könyvtári ellátása épült.

A hálózati hirodók a könyvtárügy fejlődésének hű tükörképei. Közvetlenül is (ti. oly módon, hogy a közölt információanyag szemlélteti a könyvtárak életét), de közvetve is: a közlemények témakörének bővülése és színvonalának emelkedése által. Nagyjából mindegyik megyei hirodóra érvényesnek látszik ez a megállapítás, ha nem is egészen azonos mértékben. A fejlődés egyik legszembeötlőbb bizonyítéka a székesfehérvári hirodó.

A XIV. évfolyamába lépett, negyedévenként megjelenő Fejér megyei Könyvtáros is végigjárta a törvényszerű fejlődési fokokat. Első évfolyami (Könyvtári Hirodó címmel) a tanácsi könyvtárhálózat munkatársainak informálását és szakmai továbbképzését szolgálta. Az utolsó évfolyamok már tartalmaz (bár természetesen megyei szintű és hatókörű) "összkönyvtárügyi" szaklappá nőttek.

A könyvtárügy erősödő integrációs tendenciáinak következményeként ma már minden megyében több-kevesebb sikerrel azon fáradoznak, hogy a hirodó ne hálózati tematikájú és hatókörű legyen, hanem egy megye valamennyi könyvtárát fogja át. Ez az integráltság A Fejér Megyei Könyvtárosnál is világosan megmutatkozik, s nyomban hozzátehetjük: nem pusztán formálisan (nagy létszámú szerkesztőbizottsággal, amelyben "mindenki benne van") hanem tartalmában, szemléletében. Ez az összkönyvtárügyi szemlélet kétféleképpen jelentkezik. Egyrészt a cikkanyag tematikája tükrözi az egységességet, hisz a gyermekkönyvtáraktól a műszaki könyvtárakig, a szakszervezeti könyvtárak módszertani munkájától az RMNY-anyagig valóban igen széles ez a skála; másrészt az általánosabb érdekeltségű vagy általánosíthatóan feldolgozott témák erőteljes jelentkezése (katalógusszerkesztés, állományellenőrzés, helyismereti gyűjtemény stb.).

A lap elsősorban megyei könyvtárközi hirodó, célja az igényes informálás és orientálás. Az e célt szolgáló anyag tölti ki a hirodó főrészét, a cikkrovaot. A szerkesztőség nagy érdeme, hogy ezt tönnyire tematikusan állította ami, nagyon nehéz, és előrelátást, valamint fokozott szervezőmunkát igénylő feladat. A tematikus számok alapja néha valamilyen aktualitás (szakmai konferencia vagy évforduló), máskor a könyvtári munka egy részterülete, pl.:

- 1972. 1. sz.: megemlékezés a nemzetközi könyvről Fejér megyei íróknak a könyv szerepét méltató írásaival; a gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátásával foglalkozó összeállítás;

- 1972. 2. sz.: a művelődési otthon igazgatók III. országos konferenciája kapcsán klubkönyvtári tematikájú cikkanyag;
- 1972. 3. sz.: a megyei könyvtár 20 éves jubileumával kapcsolatos cikkanyag;
- 1972. 4. sz.: szakszervezeti könyvtári munka;
- 1973. 1. sz.: a megyei könyvtár új épületének terveivel foglalkozó összeállítás;
- 1973. 2. sz.: helyismereti munka;
- 1973. 3. sz.: a dunaujvárosi gyermekkönyvtári napok alkalmával a gyermekkönyvtárügy problematikája.

A cikkek szerzői gárdája is kifejezi azt, hogy a lap nem egyetlen hálózat közlönye. A cikkírók között sok a szakszervezeti könyvtáros, de találkoztunk iskolai könyvtárosokkal, párt- és állami vezetőkkel, levéltárosokkal, népművelőkkel is. A cikkek színvonala – reálisan "saját mezőnyéhez" viszonyítva a lapot – jó; egyesek megközelítik az országos szaklapok cikkeinek általánosítási fokát is.

A lap egyik főcélja a megye könyvtárai közötti kapcsolatok ápolása lévén, érthetően nagy szerepet kap a könyvtárismertetés. "A Könyvtárról Könyvtárra" c. rovatban NEMÉNYI László szerkesztő mutatja be az egyes könyvtárakat – részletes, az intézmény történetét és társadalmi környezetét is feltáró elemzéssel. Érdeemes megemlíteni, milyen könyvtárakat ismertetett a lap utóbbi néhány évfolyama:

- Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémipari Főiskolai Karának Könyvtára (Dunaujváros) – 1972. 1. szám.
- A Székesfehérvári Könnyűfémmű Műszaki Könyvtára 1972. 2. sz.
- A Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár (Székesfehérvár) – 1972. 3. sz.
- A Szakszervezetek Fejér megyei Tanácsa Központi Könyvtára (Székesfehérvár) – 1972. 4. sz.
- A székesfehérvári Velinszky László Városi Könyvtár – 1973. 1. sz.
- Az István Király Múzeum Könyvtára (Székesfehérvár) – 1973. 4. sz.
- A József Attila Városi Könyvtár (Dunaujváros) – 1974. 1. sz.

A lap további rovatai jelentős tematikai bővülést hoznak. "Ezt láttuk" címmel a város és megye kulturális életének fontosabb eseményeit ismertető beszámolók, tudósítások kapnak helyet, így pl. a székesfehérvári városi könyvtár, valamint a finnországi testvérváros: Kemi városi könyvtára közti kapcsolatok kiépülése, a Jelenidő c. film ankétja egy pusztán, könyvtáravatások, stb. Fontos és példamutató az 1972. 1. számban megindított "Kövek, színek, emberek" c. rovat, amely a helyismereti (elsősorban a könyv-, könyvtár- és nyomdászattörténeti) kutatómunka legújabb eredményeiről publikál közérdekű adalékokat. Ezt is érdemes témákkal szemléltetni:

- TÓTH György István: A Fejér megyei Olvasótársaság (1972. 1-2. sz.)
- TÓTH György István: A megyei könyvtár egyik elődje: Székesfehérvár szabad királyi város könyvtára (1972. 3. sz.)
- TÓTH György István: A székesfehérvári Számmer Nyomda alapítási éve (1972. 4. sz.)
- MURÁNYI Lajos: Adalékok a székesfehérvári könyvkereskedelem és nyomdászat történetéhez (1973. 2. sz.)

- TANKA János: Áts József, a tragikus sorsu kálozi költő (1973. 3. sz.)
- SULYOK János: Három székesfehérvári vonatkozásu, 18. századi ismeretlen nyomtatvány (1973. 4. sz.)
- TÓTH György István: A székesfehérvári Szabadság első tárcája: Reviczky Gyula verse (1973. 4. sz.)
- MAGYAR Zsuzsa: Egy 18. századi könyvkötő Székesfehérvárott Philipp Jacob Aman (1974. 1. sz.)

Az érdekes helyismereti rovat kiegészítése a Fejér megyei vonatkozásu kiadványokat ismertető, széles áttekintést nyújtó "Könyvespolc". A lap minden számát gazdag hirtanyag zárja, amely egyben a város és a megye kulturális életéről is képet ad.

A Fejér Megyei Könyvtáros kiállítása (a korlátozott technikai lehetőségek ellenére) izléses és ötletes. Az illusztrációkon kívül az újabb számokban már fényképek is helyet kapnak.

A lap feltétlenül kiemelendő erényei, hogy:

- nagyon céltudatos, következetesen megvalósított és színvonalas szerkesztői elképzeléseket tükröz;
- sikeresen valósítja meg a megye teljes könyvtárügyének szolgálatát;
- információanyagában országos kitekintést nyújt, tehát nem zárkózik a közigazgatási határok közé, hanem a megye könyvtári életét a magyar könyvtárügy egészében vizsgálja;
- tendenciájában világosan igazodik a megyei könyvtárak helyismereti kutató-kutatásszervező feladataihoz, amennyiben a Fejér megyei helyismereti kutatómunkának néhány év alatt jelentős fórumává nőtt, ahol nemcsak könyvtárosok publikálnak.

Annak ellenére, hogy maga a megyei könyvtár ma még nem sorolható (nem utolsósorban nyomasztó férőhely-gondjai következtében) az "A" típusu közművelődési könyvtárak csoportjának kiemelkedő intézményei közé, hirdatójával kétségtelenül példát mutat az igényes kiadványi tevékenységre.

B. NAGY Ernő

KÜLFÖLDI HIREK

FEGYVERESEK TÖRTEK BE 1973 júniusában a londonderry-i Városi Könyvtárba, sakkban tartották a személyzetet és a közönséget s közben az épületben négy bombát helyeztek el és petróleumot locsoltak szét. Távozásuk után a bent lévőknek még idejük volt kimenekülni, a robbanások és a tűz következtében azonban mintegy 80 000 kötet pusztult el. Ez nem az első, de az eddigi legsúlyosabb terrorcselekmény az észak-írországi könyvtárakban. (Liaison, 1973. aug.)

.. . .

HATÁROZATOT BOCSÁTOTTAK KI Hamburgban 1973. júniusában a Könyvtári Feladatokról szóló Törvénnyel kapcsolatban, melyben a törvény meghamisításának szándéka ellen tiltakoznak, mely nyilvánvalóan a könyvtárak költségvetésének terheit kívánja valóra váltani. Ez ugyanis a könyvtárak beszerzési eszközeinek csökkenéséhez vezetne és "a Német Szövetségi Köztársaság könyvtárügyének amugyis nehéz helyzetét tovább rontaná." (Bibliotheksdiens, 1973. 316.p.)

.. . .

AZ ENSZ UJ FOLYÓIRATA. 1973. márciusában Nemzetközi Bibliográfia, Tájékoztató, Dokumentáció (IBID) címen jelent meg a folyóirat 1. száma, melyben az ENSZ publikációit közlik. A bibliográfiai rész mellett a Közlemények és hírek rovat az egyes szervezetekről tudósít, tartalmazza az ENSZ tagjainak listáját és az ENSZ publikációi elosztó állomásának összeállítását. A folyóiratot negyedévenként adja ki a Bowker Company. (Nachrichten für Dokumentation, 1973. No. 4-5.)

.. . .

KINAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATOK FORDÍTÁSA. A New York-i Publishing Corporation plénuma 1974 elején kívánja közre bocsátani a teljesen lefordított kínai folyóiratok első kiadását. A kínai eredetihez képest az időbeni késés kb. 6 hónapos lesz. A kulturális forradalom után megjelenő következő folyóiratokról van szó: Acta Botanica Sinica, Acta Entomologica Sinica, Acta Geophysica Sinica, Chinese Medical Journal, Geochimica, Kexue Tongbao-Scientia, Scientia Geologica Sinica, Vertebrata Pal Asiatica, Acta Astronomica Sinica, Acta Biochimica et Biophysica Sinica, Acta Phytotaxnomica Sinica, Genetics Bulletin és a Huaxue Tongbao-Chemical Bulletin. (Nachrichten für Dokumentation, 1974. No. 1.)

Pályázat

A Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi osztálya és az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács elnöksége

pályázatot

hirdet tudományos igénnyel és módszerrel kidolgozott tanulmányokra a könyvtár- és tájékoztatásügy alapvetően fontos témaköreiből. A pályázati témák a következők:

1. A különféle típusú könyvtárak és hálózataik rendszerének szerepe valamely, az ország településfejlesztési tervében kijelölt felsőfoku központ és vonzáskörzete könyvtári ellátásában.

2. A szakirodalmi tájékoztatás optimális szervezete hazánkban, mint kis, gazdaságilag közepesen fejlett és a nemzetközi kapcsolatokra különösen ráutalt országban. (A téma feldolgozható vagy a szakirodalmi ellátás egész rendszerére kiterjedően, vagy az egyes népgazdasági ágazatokra, tudományterületekre vonatkozóan.)

3. Az egyetemi könyvtár mint információs központ az egyetemi kutató, oktató és nevelő munkában, valamint az országos információs rendszerben.

4. A magyar könyvtárügy és szakirodalmi ellátás az ezredfordulón. Fejlesztési irányok és prognózis.

A pályázat fontos követelménye, hogy a beküldött dolgozatok alapos tanulmányokra, széleskörű elméleti és gyakorlati ismeretekre épüljenek, tükrözzék a téma irodalmában való tájékozottságot és tartalmazzanak új gondolatokat, megoldásokat.

A pályázat jelíges. Egyének és munkacsoportok egyaránt pályázhatnak.

A pályaművek díjazása: I. díj: 10 000 Ft,

II. díj: 8 000 Ft,

három III. díj: egyenként 5000-5000 Ft.

A pályamű közlése esetén a pályázót, a díjazott művek szerzőit is, tiszteletdíj illeti meg.

A pályázatokat az OKDT titkárnak kell beküldeni, (Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya, Budapest 1884. Szalay u. 10-14.)

Határidő: 1975. december 31.

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs
Tanács elnöksége

Ára: 15,— Ft

